

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

TÜRKİYE'DE HÜKÜMETLERİN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİSİ:1990-2012

Hatice KARASU
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

BİLECİK, 2013

Ref. No: 10006768

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

“TÜRKİYE’DE HÜKÜMETLERİN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİSİ:1990-2012”

Hatice KARASU
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU

BİLECİK, 2013

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS / DOKTORA
JÜRİ ONAY FORMU

26./062013

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun15.05.2013..... tarih ve99/10..... sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından26.06.2013..... tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılanHatice Karasu.....'ın "Türkiye'de Hükümetlerin Ekonomi Üzerine Etkisi: 1980-2012" konulu tez çalışmasıİktisat..... Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS / DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

ÜYE
(TEZ DANIŞMANI): YRD.DOÇ.DR.CEYHUN HAYDAROĞLU

ÜYE : DOÇ. DR. AYKUT EKİNCİ

ÜYE : YRD. DOÇ. DR. MURAT ERCAN

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

TEŐEKKÖR

Çalışma süresince yönlendirici ve bilgilendirici tavsiyelerinden dolayı danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU'na teőekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın hazırlık aşamasında desteklerini esirgemeyen Gürbüz ÇİMEN'e ve sevgili aileme teşekkür ederim.

Hatice KARASU

Düzce, 2013

ÖZET

“Türkiye’de Hükümetlerin Ekonomi Üzerine Etkisi:1990-2012”

Hatice KARASU

Demokratik sistemlerde, halkın seçimiyle kurulan hükümetler, sadece siyaseti değil, aynı zamanda ülke ekonomisini de yönlendirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’deki yönlendirmelere açıklık getirmesi düşüncesiyle, 1990-2012 döneminde yapılan seçimler ve sonrasında kurulan hükümetlerin ekonomik göstergelerle olan ilişkisi ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, 1990-2012 yılları arasında Türkiye’deki hükümetler ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Hükümetlerin yapılarına göre tek parti hükümetleri mi ya da koalisyon hükümetleri mi ekonomi alanında istikrar sağlamışlardır sorusuna yanıt aranmıştır.

Bu konu üzerinde yazılmış mevcut çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, genellikle hükümetlerin ya siyasi yönleri ya da ekonomiye olan katkılarının incelendiği görülmüştür. Ancak bu çalışmada hükümetlerin hem siyasi hem de ekonomik yönleri birleştirilerek önemle vurgulanmıştır.

Türkiye’de 1990-2012 dönemindeki hükümetlerin ekonomi ile ilişkisi incelenmiştir. Öncelikle belirli kavramlar açıklanmış ve sonrasında ekonomik göstergeler belirtilmiştir. Daha sonra bu kavramlar çerçevesinde ekonomik göstergeler değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin sonucunda ise siyasi istikrarsızlığın olduğu dönemde ekonomik istikrarsızlık ve ekonomik krizler meydana gelmiştir. Siyasi istikrarın oluşmasıyla birlikte ekonomik istikrar da beraberinde gelmiştir.

Anahtar Sözcükler

Hükümet, Tek Parti, Koalisyon, Ekonomi, İstikrar, İstikrarsızlık

ABSTRACT

“Governments' Effect On Economy in Turkey: 1990-2012”

Hatice KARASU

In democratic systems, governments, which are founded with public elections, direct not only politics but also country's economy. In this context with the thing of throwing light on directions in Turkey, elections, which were made in the area of 1990-2012, were considered with the interaction with economic indicators of governments which were founded after these elections.

The aim of this study is that evaluates interaction between economic indicators with governments in Turkey among 1990-2012. With respect to governments' frameworks, it is searched for an answer that whether single-party governments or coalition governments assure stability on economy.

Available thesis and articles which are writer on this subject, are considered. Generally, it is shown that governments study whether political directions of contributions on economy. However, in this thesis, it is momentarily emphasized that governments are incorporated both politics and economic aspects.

Interaction with economy of governments in the area 1990-2012 are considered in Turkey. Initially, specific concepts are explained and then, the indicators of economy are stated. There after, in the frame of these concepts, economic indicators are evaluated. In the conclusion of these evaluations, economic instability and economic crisis occur when political instability happens. With the consisting of political stability, economic stability is accompanied by it, as well.

Key Words

Government, Single-Party, Coalition, Economy, Stability, Instability

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	x

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. HÜKÜMETİN TANIMI	12
1.1.1. Tek Parti Hükümeti	14
1.1.2. Koalisyon Hükümeti.....	14
1.2. EKONOMİ- POLİTİKA İLİŞKİSİ VE POLİTİK İKTİSAT	16
1.3. EKONOMİK İSTİKRAR.....	17
1.4. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK.....	18
1.5. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK VE EKONOMİK SONUÇLARI.....	20
1.6. POLİTİK KONJONKTÜREL DALGALANMALARI	22
1.7. SİYASİ PARTİLER.....	23
1.7.1. Parti Sistemleri	26
1.7.1.1. Tek Parti Sistemi.....	26
1.7.1.2. Çift (İki) Partili Sistem.....	27
1.7.1.3. Çok Partili Sistem	27
1.8. SEÇİM SİSTEMLERİ	28
1.8.1. Çoğunluk Sistemi	29
1.8.1.1. Dar Bölgesi (Tek İsimli) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	30
1.8.1.2. Dar Bölgesi (Tek İsimli) İki Turlu Çoğunluk Sistemi.....	30
1.8.1.3. Geniş Bölgesi (Listeli) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi.....	31
1.8.1.4. Geniş Bölgesi (Listeli) İki Turlu Çoğunluk Sistemi.....	31
1.8.2. Nispi Temsil Sistemi.....	32

İÇİNDEKİLER (Devam)

1.8.2.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil	32
1.8.2.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil.....	33
1.8.2.2.1. En Yüksek Artık Usulü	33
1.8.2.2. En Yüksek Ortalama Usulü.....	34
1.8.2.2.3. Milli Bakiye Usulü.....	34
1.8.2.2.4. d'Hondt Usulü	35
1.8.2.2.5. Saint-Lague Usulü	36
1.8.3. Karma Sistemler	36
1.8.4. Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri	37

İKİNCİ BÖLÜM 1990-2002 DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ

2.1. 1990 ÖNCESİ GELİŞMELER	39
2.2. YILDIRIM AKBULUT HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ	41
2.3. I.MESUT YILMAZ HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ	46
2.4. VII. SÜLEYMAN DEMİREL HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	48
2.5. I.TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	54
2.5.1. 1994 Krizi ve 5 Nisan 1994 Kararları.....	57
2.6. II. TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	62
2.7. III. TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ	63
2.8. II. MESUT YILMAZ HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	65
2.9. NECMETTİN ERBAKAN HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	68
2.10. III. MESUT YILMAZ HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	77
2.11. IV. BÜLENT ECEVİT HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	80
2.12. V. BÜLENT ECEVİT HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ.....	82

İÇİNDEKİLER (Devam)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 2002-2012 DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ

3.1. ABDULLAH GÜL HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ	88
3.2.I. RECEP TAYYİP ERDOĞAN HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ ...	89
3.3. II. RECEP TAYYİP ERDOĞAN HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ .	93
3.4. III. RECEP TAYYİP ERDOĞAN HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ	98
3.5. 1990-2002 VE 2002-2012 DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	99
SONUÇ.....	105
KAYNAKLAR.....	108
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri	37
Tablo2: 1988-1990 Yılları Faiz Oranları	42
Tablo 3: 1989-1991 Yılları Dış Ticaret Rakamları	42
Tablo 4: 1989-1991 Yılları Makroekonomik Göstergeler	43
Tablo 5: 1991-1993 Yılları Makroekonomik Göstergeler	50
Tablo 6: 1991-1993 Yılları GSMH’ de Sektör Payları	50
Tablo 7: 1991-1993 Yılları Dış Ticaret Rakamları	51
Tablo 8: 1993-1995 Yılları Makroekonomik Göstergeler	61
Tablo 9: 1995-1997 Yılları Makroekonomik Göstergeler	76
Tablo 10: 1995-1997 Yılları Dış Ticaret Rakamları	76
Tablo 11: 1997-1998 Yılları Makroekonomik Göstergeler	80
Tablo 12: 2001-2005 Yılları Makroekonomik Göstergeler	90
Tablo 13: 2001-2007 Yılları Dış Ticaret Rakamları	90
Tablo 14: 2007-2011 Yılları Dış Ticaret Rakamları	96
Tablo 15: Türkiye’de 1990-2012 Dönemi Hükümetleri ve Makroekonomik Göstergeler	105

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: 1990-2012 Dönemi Büyüme Oranları	102
Grafik 2: 1990-2012 Dönemi Enflasyon Oranları	103
Grafik 3: 1990-2012 Dönemi İşsizlik Oranları	104

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
FP	Fazilet Partisi
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
HAS	Halkın Sesi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HP	Halkçı Parti
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Ülke vatandaşlarının seçimi ile görev alan hükümetler, seçim sonrası aldığı kararlarla aslında ülkelerin kaderini belirlemektedirler. Hükümetler, kapsadığı kurum ve kuruluşlar sayesinde ülkenin siyasetine ve ekonomisine yön vermektedirler. Bu yönlendirme ülkelerdeki hükümet biçimlerine göre farklı olmaktadır. Parlamenter sistemde farklı, yarı başkanlık sisteminde farklı ve başkanlık sisteminde farklı olmaktadır. Fakat hepsinde hükümetin siyaseti ve ekonomiyi etkilediği kesindir. Hükümetin yarattığı etki, seçim sonucunda kurulan hükümetin tek parti veya koalisyon hükümeti şeklinde olmasında farklılık göstermektedir. Tek parti hükümeti aldığı kararlarda daha rahat olduğu için siyaseti ve ekonomiyi istediği gibi yönlendirebilmektedir. Koalisyon hükümetinde ise koalisyon ortaklarıyla birlikle karar alındığı için bu etki istenilen düzeyde olmayabilir.

Hükümetlerin görevde buldukları süre ekonomiyi etkilemeleri açısından oldukça önemlidir. Özellikle koalisyon hükümetleri kısa ömürlü oldukları için aldıkları kararları ve hedefleri uygulamaya zaman bulamadan koalisyon bozulmaktadır. Bu da beraberinde hem siyasi hem de ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. Tek parti hükümetlerinde ise daha uzun süre görevde oldukları ve kararlarını ortak olmadan alabildikleri için ekonomiye etkileri daha fazla olmaktadır. Ayrıca uzun süre görevde kalmaları ve kararlarını uygulayabilmeleriyle siyasi istikrarı sağlamış olmaktadır.

Hükümetler ve ekonominin durumu arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonominin iyi olduğu dönemlerde hükümetlerin süresi uzun olmuştur. Ekonominin kötü gidişatı ise hükümetlerin değişimine neden olmuştur. Ekonomik kriz ya da ekonomik durgunluk dönemlerinde erken seçimlerin yapılması veya hükümetlerin değişmesi bunun göstergesidir. Türkiye’de de buna örnek teşkil edecek dönemler yaşanmıştır. Bu çalışmada bu dönemler ele alınmıştır. Türkiye’de görev alan hükümetlerin ekonomiyi nasıl etkiledikleri değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde değerlendirme konusunda yol gösterici olan ekonomi-politika ilişkisi, ekonomik istikrar, politik istikrarsızlık, politik konjonktürel dalgalanmalar, siyasi partiler ve seçim sistemleri kavramları açıklanacaktır.

İkinci bölümde Türkiye’de 1990-2002 döneminde görev alan hükümetler ve bunların ekonomiye etkileri incelenecektir. Özellikle koalisyon hükümetlerinin hâkim olduğu bu dönemde siyasi istikrarsızlık ve ekonomi ilişkisi incelenecektir.

Üçüncü bölümde 2002-2012 döneminde Türkiye’deki hükümetlerin tek parti hükümeti olduğu ve bu dönemde ekonomideki gelişmeler anlatılacaktır. Daha sonra ise ikinci ve üçüncü bölümlerde anlatılan hükümetlerin karşılaştırması yapılacaktır. Koalisyon hükümetleri döneminde mi yoksa tek parti hükümetlerinin olduğu dönemde mi ekonominin iyi olduğu değerlendirilmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. HÜKÜMETİN TANIMI

Genel ve halk dilindeki anlamına göre hükümet kavramı, ülkenin yönetimiyle görevli olan ve devlete bağlı değişik idari kuruluşlardan oluşmaktadır. Bakanlıklar, valilikler ve diğer bütün idari hizmet kuruluşları hükümet kapsamındadır. Bu yüzden hükümeti tanımlarken ülke yönetimini sağlayan bütün idari kuruluşları kapsayan, idare mekanizmasının tamamıdır diyebiliriz (Alaylıoğlu ve Alaylıoğlu, 1982: 389).

Heywood, hükümeti başkalarını yönetme ve kontrol etme olarak tanımlamıştır. Karar alma ve kararları uygulatma gücüne sahiptir (2007: 32).

Sosyal bilimlerin çoğunda deney yöntemi kullanılmak mümkün değildir. Bu yüzden sınıflandırma yapılmaktadır. Yapılan sınıflandırmalar karşılaştırma yöntemi ile anlatılmaya çalışılır (Heywood, 2007: 33). Demokrasilerde hükümet biçimlerini üçe ayırabiliriz: Parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemidir. Parlamenter sistemde, yürütme devlet başkanı ve bakanlar kurulu olmak üzere iki ayrı organ tarafından gerçekleştirilir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanının rolü büyük ölçüde semboliktir. Yürütme görevi genellikle hükümet başkanı ve bakanlar kurulu tarafından gerçekleştirilir (Türküne, 2007: 160). Kuvvetlerin işbirliği, iki başlı yürütme, sorumsuz ve bağımsız bir devlet başkanının varlığı, yürütme organının yasamaya karşı sorumlu olması ve yürütmenin yasamayı fesih yetkisinin olması sistemin ayırt edici özelliklerindedir (Deniz, 2005: 30-35). Parlamenter sistemde hükümet, meclis seçimleri sonucunda parti temsil gücüne göre oluşturulur. Hükümette yer alan üyeler mecliste çoğunluğa sahip parti veya partilerin liderlerinden başlayarak meclis içinden alınır. Bu sistemde hükümet meclise karşı sorumludur, güvenoyu almadığı takdirde düşürülebilir. Bu sistemin kökleri ‘parlamentoların anası’ olarak nitelendirilen Westminster Parlamentosudur. Bunun yanı sıra Almanya, İsveç, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerde de parlamenter sistem ortaya çıkmıştır (Heywood, 2007: 450). Türkiye’de de bu sistem uygulanmaktadır.

1787 Anayasa yapıcılarının ulusun birliğini hızlandırmak ve ulusal birliği oluşturmak için güçlü bir yürütme organına ihtiyaç duymasıyla ortaya çıkan başkanlık

sisteminde ise yürütmenin başında doğrudan halkın seçtiği başkan yer almaktadır. Başkan ve yardımcısı dolaylı bir genel oylama ile seçilir. Halk, başkanı seçecek olanları yani 538 kişiden oluşan başkan seçim kolejinin seçer, halkın seçtikleri de başkanı seçmektedir. Seçim kolejinin mutlak çoğunluğunu alarak-270 oy- seçim tamamlanır (Çam, 2000: 98-99). Başkan, yürütme organını temsil eder, askeri güçlerin başkumandanıdır, diplomasinin şefidir, genel veya kısmi af hakkına sahiptir ve en önemlisi yasaları veto etme hakkı vardır. Bu yetkilerinden dolayı bir monarka benzetilebilir (Çam, 2000: 105-109). Başkanlık sistemi, başkanın sabit görev süresi sayesinde istikrarlı yönetim sağlamaktadır. Görev süresinin sonuna kadar iktidarda bulunabilir. Ayrıca parlamenter sistemin aksine tek elde toplanan yürütme ile daha güçlü yönetim sağlanması da başkanlık sisteminin olumlu yanlarındandır. Bu sistemin olumsuz yanları da bulunmaktadır. Başkanın görev süresinin sabit olması esneme kabiliyetini azaltmaktadır yani göreve gelen kişiler süre doluncaya kadar o görevde kalacaklarını garantilemektedir. Bunun yanı sıra başkan ile yasama organının anlaşmazlığa düşmesinde iki organ arasında kilitlenmeye yol açabilir. Bu durum özellikle çok partili başkanlık sistemlerinde görülmektedir (Türküne, 2007:164). Bu sistemin en bilinen örneği Amerika Birleşik Devletleri'dir.

İki kutuplu yürütme, bölünmüş yürütme, parlamenter başkanlık cumhuriyeti, yarı başkanlık hükümeti ve yarı parlamenter sistem olarak da ifade edilen yarı başkanlık sistemi, başkanlık sistemi ve parlamenter sistemi birleştiren ara sistem olarak ifade edilmektedir (Deniz, 2005: 120-121). Yarı başkanlık sisteminde yürütme parlamenter sistemde olduğu gibi iki başlıdır. Fakat bu sistemde devlet başkanı sembolik olmakla kalmayıp, hükümet ile birlikte hareket ederek yürütme görevini gerçekleştirir. Yarı başkanlık sisteminde devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçilir, bu nedenle geniş yetkilere sahiptir. Bakanlar kurulunun başı da devlet başkanıdır. Hem parlamenter sistem hem de başkanlık sisteminden bazı özellikler aldığını söyleyebiliriz (Türküne, 2007: 167). Devlet başkanının, anayasa uygunluğunu korumak, devletin devamlılığını sağlamak, bakan ve başbakanı atamak, bakanlar konseyine başkanlık yapmak, yüksek dereceli memur ve generalleri atamak gibi yetkileri olduğu gibi, Millet Meclisini dağıtma, Yüksek Yargıçlar Konseyine başkanlık yapma ve yüksek kademeli yargıçları atama yetkilerine de sahiptir. Tüm bunların yanı sıra cumhurbaşkanı ulusu haberdar ederek, yasama, yürütme ve yargı güçlerini olağanüstü şekilde elinde toplayabilir ve her

türlü kararı diktatör gibi serbestçe alabilir (Çam, 2000: 166-167). Bu sisteme örnek olarak Fransa ve Finlandiya ülkelerini gösterebiliriz.

1.1.1. Tek Parti Hükümeti

Siyasi partiler, iktidarı seçimle ya da başka yollarla kazanmak için örgütlenen topluluklardır. Partiler, devlet siyasetinin temel alanlarının her birini hedefleyen geniş bakış açılarına sahiptirler (Heywood: 2007: 356). Siyasi partilerin siyasi yaşama katılması demokratik fikirlerin yayılması için son derece önemlidir (Köse, 2005: 6). Partiler, yayınladıkları programları sayesinde halka partileri hakkında bilgi sunmaktadırlar. Programdaki içeriğe göre, kendine uygun olan partiye oy veren seçmen, partisinin iktidar olmasını sağlamaktadır. 18 yaşını doldurmuş vatandaşların oluşturduğu seçmenler, milletvekillerini seçerek hükümetin oluşmasını sağlarlar. Yirmi beş yaşını dolduran, ilkokul mezunu olan, askerliğini yapan, yüz kızartıcı ve benzeri suçları işlememiş olan, bir yıl veya daha fazla süreli hapis veya ağır hapis cezasına hüküm giymemiş olan her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı milletvekili seçilebilir. Milletvekilleri belirli bir ilden seçilmiş olmalarına rağmen tüm milleti temsil etmektedirler (Yasama Derneği Kitapçığı, 09.12.2012).

Türkiye’de 550 milletvekili sayısının yarısının bir fazlası yani 276 milletvekili sayısına ulaşan parti tek başına hükümet kurma yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanı milletvekilleri arasından başbakanı seçer, bu kişi genellikle parti lideri olmaktadır. Bu aşamadan sonra Cumhurbaşkanı, Başbakanı Bakanlar Kurulu’nu kurmakla görevlendirir. Bakanlar Kurulu listesini hazırlayan Başbakan, Cumhurbaşkanı’na sunar. Bu şekilde kurulan Bakanlar Kurulu listesi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde okunur ve güvenoyuna sunulur. Toplantıya katılanların salt çoğunluğun onayını almak güvenoyu almak için yeterlidir (Gözler, 2000: 559).

1.1.2. Koalisyon Hükümeti

İktidarın tek parti değil de iki veya daha fazla parti arasında paylaşıldığı hükümettir. Rakip partilerin iktidara tek başına geçemeyeceklerini anlamaları halinde bir araya gelmeleri şeklinde oluşur (Heywood, 2007: 600).

Parlamentar sistemde seçim sonunda milletvekillerinin yarısından bir fazlasını kazanan parti, hükümeti kurar. Herhangi bir parti bu sayıyı sağlayamazsa birden fazla partinin hükümeti kurması söz konusu olacaktır. Koalisyon hükümetini, hükümetin çalışmalarının çerçevesini belirleyen bir program ve partilerin bu programı uygulamaya koymak üzere hükümet üyeliklerini aralarında bölüşmelerini sağlayan bir anlaşma olmak üzere iki unsur nitelenmektedir (Kara, 2007: 37).

Partilerin anlaşma zemininin az veya yetersiz oluşu koalisyon hükümetinin kurulma olasılığını arttırmaktadır. Bunun yanı sıra siyasal sistemde yer alan parti sayısının çokluğu oyların bölünmesine neden olarak koalisyon kurulma ihtimalini arttırmaktadır (Çeliker, 2009: 14).

Koalisyon hükümetlerinin başlıca özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Bunlardan ilki, koalisyon hükümetleri kurulurken, siyasi görüşleri birbirine en yakın partiler tarafından kurulursa, hükümet istikrarlı ve uzun ömürlü olabilir. İkincisi ise, genellikle çok partili sistemlerde görülmeleridir. Çok sayıda parti seçime girdiği için oyların dağılmasıyla tek başına iktidar olma oranı azalmaktadır. Üçüncü özelliği, seçim sistemleri ile ilgilidir. Dar bölge çoğunluk ve iki turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde sıkça rastlanmaktadır. Dördüncü özelliği, koalisyona dahil olan partiler daha çok bakanlık elde etmek amacıyla hareket ederler. Bu yüzden az sayıda partiden oluşan koalisyonlar daha uzun ömürlü olmaktadır. Son özelliği ise, partilerin kendi aralarında uzlaşma sağlamalarıyla hükümetin daha istikrarlı olabileceğidir (Çeliker, 2009: 18-19).

Kurulan koalisyon hükümeti, partileri sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu sorunlardan birincisi, koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yönelik partiler arası görüşmelerin çok uzun süre devam ettirilmeden sonuçlandırılması zorunluluğudur. Partiler arası görüşmelerin uzaması ve hükümet sorununa bir çözüm bulunamaması kamuoyunun tepkisine neden olmaktadır. İkinci sorun, koalisyon çeşitlerinden hangisinin daha kazançlı olacağını saptanmasıdır. Parti liderleri bu seçimi yaparken bir sonraki seçim için parti seçmeninin tutumunu ve parti üyelerinin nasıl karşılayacağını dikkate almak zorundadırlar. Üçüncü sorun, koalisyon pazarlığına girdikleri partilerin kurulacak hükümette hangi bakanlıkları ne amaçla kullanabileceği gibi konularda bilgi edinmesinin kısıtlı olmasıdır. Koalisyon pazarlığına giren partilerin birbirleri hakkında

kesin ve mutlak bilgi edinmeleri oldukça zordur. Son sorun ise, güvenoyu alma olasılığı yüksek olan koalisyon ortaklığını önceden doğru tahmin etmektir (Sayarı, 1980: 24-31).

Birden fazla partinin bir araya gelmesi, her zaman Parlamentoda çoğunluğu sağlayamaz. Eğer koalisyondaki partiler Parlamentodaki sandalyelerin yarısından bir fazlasını denetleyebiliyorsa kazanan koalisyon, bu koşulu sağlayamıyorsa kaybeden koalisyon, Parlamentoda çoğunluğu sağlayan, fakat ortaklarından ayrıldığında bu durumu sürdüremeyen koalisyona ise en küçük kazanan koalisyon adı verilmektedir (Kara, 2007: 37).

Çeliker, koalisyon hükümeti sona erdiren başlıca nedenler arasında koalisyondaki partilerin değişmesi, hükümetin istifa etmesi, başbakanın değişmesi ve seçimleri sıralarken “*bunların dışında; parlamento desteğinin çekilmesi, yarı başkanlık rejimine sahip ülkelerde devlet başkanının müdahalesi, başbakanın çekilmesi, erken seçimler, hükümetteki anlaşmazlıklar gibi nedenler de hükümetleri sona erdirmektedirler*” (Çeliker, 2009: 23-24).

1.2. EKONOMİ- POLİTİKA İLİŞKİSİ VE POLİTİK İKTİSAT

Ekonomi-politika ilişkisi pek çok iktisatçı tarafından ele alınmıştır. Bu ilişkinin kökleri 19. yüzyılda Klasik Okul öncülerinden Smith ve Ricardo’ya dayanmıştır. Bu iktisatçılar, devletin ekonomik büyüme ve gerçekleşmesindeki başarı veya başarısızlıktaki payına ve izlediği politikaların eşitlik ve özgürlük üzerindeki etkisini ele almışlardır. Ekonomi-politika ilişkisinin araştırılması neoklasik iktisatta yok olsa da, Keynes ile yeniden canlanmıştır. “Keynes ve Friedman’ı izleyen monetarist iktisatçılar, ekonomik politika oluşumunun ekonomiyi nasıl etkilediği ve ekonomiden nasıl etkilendiği konusunda düşünmüş olan ‘ana akım’ iktisatçılarıdır”. Keynes, yüksek işsizlik oranının iyileşebilir olduğunu ifade eder ve ekonomistleri hükümet ve ekonomik politika yapımında düşünmeye sevk etmiştir (Telatar, 2004: 182-183).

Klasik ve Keynesyen yaklaşımda ekonomik politiğin temeli olan politik güç ve bölüşüm tartışmaları incelemeye dâhil edilmemektedir. Neoklasik iktisat yaklaşımında ekonomi-politika ilişkisine bakış, insan unsurlarından arındırılmış şeklindedir (Telatar, 2004: 185).

Yeni politik iktisat yaklaşımında ise, seçim süreci ve politik kurumlar ele alınmaktadır.

Yeni politik iktisat yaklaşımına 'yeni' sıfatını kazandıran nitelik, siyasetin ekonomik sonuçları nasıl etkilediği sorusuna yönelik güçlü bir ilgiden çok, bu soruya yaklaşım biçimidir. Bu yaklaşımın ayırt edici özelliği, siyasetin iktisat açısından öneminin açıklanmasında formel ve teknik modern ekonomik analiz aletlerinin kullanılmasıdır (Telatar, 2004: 186).

İktisat, kıt kaynakların kullanımını inceliyorsa, politik iktisat karar verme ve politikanın toplumdaki ekonomik tercihlerinin nasıl etkileyeceğini incelemektedir. Politik iktisat, politik yapı ve aktörlerin kararlarının kıt kaynaklar üzerindeki alternatif kullanımları hakkında bilgi vermektedir (Bakırtaş, 2007: 10).

Politik iktisat, belirli bir zaman döneminde gerçekleşen hükümet içi ya da dışında yer alan aktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan sonuçları incelemektedir. Seçimlerin ardından kurulan hükümet, programını açıklamaktadır. Uygulamaya konulan program belirli bir süre sonrasında olumlu veya olumsuz sonuçlarını vermeye başlar, bu sonuçlara hükümet dışı aktörler de eklenerek politik ve ekonomik sonuçlar meydana gelir. Politik ve ekonomik çıkar mücadelesi ile politik iktisat döngüsü başa döner ve seçimle tekrar döngü hareket eder (Bakırtaş, 2007: 15).

1.3. EKONOMİK İSTİKRAR

Türk Dil Kurumu istikrar kelimesini aynı kararda, dengede, kararlılık kelimeleriyle tanımlamıştır (TDK, 13.12.2012).

TÜSİAD ise ekonomik istikrar kavramını para, maliye ve gelirler politikalarının piyasa işleyişini bozmadan sürdürmesi olarak tanımlamıştır (TÜSİAD, 13.12.2012).

Ekonomik istikrarın tanımı, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, tam istihdam, ödemeler bilançosu denkliliği ve gelir dağılımında adalet kriterleri çerçevesinde yapılmaktadır (Süleymanov ve Zeynalov, 2009: 138).

Diğer bir ifadeyle ekonomik istikrar, bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyi, istihdam, döviz kuru ve faiz oranları gibi unsurların kararlı bir dengede olduğu, ekonomide önemli değişikliklerin beklenmediği durumdur. Ekonomik istikrar ülkelerin

koşullarına göre farklılık gösterdiği için tek bir tanıma bağlı kalmamaktadır (Kuran, 2006: 20).

Bir ekonomi her zaman istikrarlı olmayabilir. Bu duruma ekonomik istikrarsızlık denmektedir. İstikrarsızlık, toplam taleple toplam arz, yatırımla tasarruf, ihracatla ithalat gibi unsurların dengede olmadığı durumdur (Karagöz ve Ergün, 2010: 170). Ekonomi istikrarını kaybedip dalgalanma gösterdiği zamanlarda, istikrara yeniden ulaşmak için çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Para, maliye ve gelir politikalarından oluşan istikrar programları bulunmaktadır. Maliye politikaları, vergi ve kamu harcamalarının ekonomideki dalgalanmaları yönlendirerek azaltmasıdır. Devlet alımları, transfer harcamaları ve vergiler sayesinde maliye politikaları otomatik olarak istikrar sağlamaktadır. Ekonomideki para arzının artışı, kısa dönemde üretimin ve reel milli gelir artmasını sağlarken, uzun dönemde durgunluğa neden olabilir. Bu yüzden para politikasının iyi uygulanması da ekonomik istikrar için önem arz etmektedir (Dinler, 2006: 507-510).

Türkiye'nin ekonomik istikrar ya da istikrarsızlığına baktığımızda, özellikle 1990'lı yıllar oldukça çalkantılı geçmiştir. 1990-2002 dönemindeki ekonomik dalgalanmalar tüm piyasaları etkilemiş ve istikrarsızlığa neden olmuştur. Cari açığın artması, faiz oranlarının yükselmesi ile makroekonomik göstergelerdeki dengesizliklerin yanı sıra hükümetin yanlış kararları 1994 yılında krize neden olmuştur. Kriz sonrası 5 Nisan Kararları ile ilk aylarda olumlu sonuçlar verse de uzun vadede başarısız olmuştur. IMF ile 1998 yılında imzalanan Yakın İzleme Anlaşması ile ekonomik iyileşme görülmüştür. Fakat 1999 yılında bazı iç ve dış gelişmeler sonucu ekonomik istikrarsızlık tekrar ortaya çıkmıştır (Karagöz ve Ergün, 2010: 172-174).

1.4. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK

Politik istikrarsızlığın belirli bir tanımı olmamasına rağmen sosyal düzensizlik, miyopluk ve zayıf hükümet yaklaşımlarından faydalanabiliriz. Sosyal düzensizlik yaklaşımına göre toplumda yer alan birey ve ögelerin iletişim zayıf olması politik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Miyopluk, hükümetlerin değişim sayısı ile ilişkilendirilmiştir. İktisadi anlamda ekonomik ajanların uzağı görememesidir. Zayıf

hükümet yaklaşımına göre ise iktidarın varlığını ve sürekliliğini tehdit eden her unsur politik istikrarsızlığa neden olmaktadır (Pehlivan, 2009: 5-6).

Demokratik olmayan sistemlerde politik istikrar kişiye bağlıdır. Hükümdar olan kişinin çekilmesi, ölmesi ya da devrilmesi istikrarsızlığa neden olmaktadır. Demokratik sistemlerde ise belirli vasıflara sahip kuralların uygulanmasına dayanır (Öztürk, 2004: 6).

Hükümet değişiklikleri de politik istikrarsızlık olarak görülebilir. Bu değişiklikler normal seçim yöntemleriyle olabildiği gibi askeri darbelerle de gerçekleşebilir. Hükümet değişikliklerinin sıklığı belirsiz bir ortam yaratmakta ve istikrarsızlığı artırmaktadır. Politik istikrarsızlığa neden olabilecek diğer bir unsur ise koalisyon hükümetleridir. Özellikle farklı siyasi yapıları temsil eden partilerin koalisyon hükümetinde yer alması karar alma sürecini olumsuz etkileyecek ve belirsizliğe neden olmaktadır (Demirgil, 2011: 126-127). Koalisyonda yer alan partiler sadece kendi seçmenlerini düşünerek hareket etmektedir. Sadece kendi seçmeni üzerinde olumsuz etki yapmayacak hususları onaylayarak mali politikada sıkıntı yaşanmasına neden olabilirler. Mali politikaların etkin uygulanamaması kamu borcunun artmasına neden olacaktır (Bali ve Çelen, 2007: 41-43). Belirsiz siyasi ortamda yatırımlar ve ekonomik büyüme azalacak, özel sektör ve yabancı yatırımcı belirsiz ortamda yatırım yapmaktan kaçınacaktır. Bu durum ise piyasaları olumsuz etki altına alacaktır.

Bir ülkedeki siyasi istikrarsızlık göstergeleri olarak hükümet karşıtı gösteriler, suikastlar, kabine değişiklikleri, soykırım katliamları, darbeler, ayaklanmalar ve savaşlar sayılabilir (Öztürk, 2004: 8). Demokratik sistemlerde görülen politik istikrarsızlıkların göstergelerini genel olarak parlamentonun kutuplaşması, koalisyon hükümetleri, seçmenlerin kararsızlığı, seçim sonuçlarının belirsizliği ve hükümetlerin değişme sıklığını sıralayabiliriz (Şanlısoy, 2010: 197).

Ülkenin parlamenter sistemle veya başkanlık sistemiyle yönetilmesi politik istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Başkanlık sisteminde başkan seçildiği süre boyunca görevinde kalmayı garantilediği için belirsizliğe neden olmazken, parlamenter sistemde bu kesinlik yoktur. Bu yüzden parlamenter sistemle yönetilen ülkelerde politik istikrarsızlık daha çok gündeme gelmektedir (Öztürk, 2004: 10-11). Kişisel çıkarların toplumsal çıkarların önüne geçmesiyle meydana gelen siyasal yozlaşma da politik istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. Rüşvet, haraç, zimmet, oy ticareti, lobicilik ve

rant kollama gibi türleri bulunan siyasal yozlaşma gelişmekte olan ülkelerde daha çok görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde kurumsal alt yapı ve siyasi ahlak yerli yerinde olduğu için politikacılar da bu gibi ihlallere gerek duymamaktadır (Öztürk, 2004: 13-15).

1.5. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK ve EKONOMİK SONUÇLARI

Bir ülkede ekonomik istikrarın sağlanması ya da ekonomideki göstergelerin değişimi politik istikrar veya istikrarsızlığı ile ilişkilidir. Bu nedenle birçok ekonomik sorunun temelinde politik faktörlerin olduğu söylenebilir (Yavuz, 2003: 203). Ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi, ülkeye gelecek girişimcilerin yatırımları ve öngörülerinin uzunluğu ile doğrudan ilişki içindedir. Girişimcilerin ekonomik faaliyetlerini belirleyen ana unsur ise, yatırım yapacakları ülkedeki politik istikrardır. Politik istikrarın olmadığı yani politik istikrarsızlığın hâkim olduğu bir ülkede girişimci gelecekle ilgili tahminde bulunamaz ve uzun vadeli plan yapmaktan kaçınır (Şanlısoy ve Kök, 2010: 102).

Politik istikrarsızlığın ekonomi üzerine etkisi fiyat istikrarı, gelir dağılımı, dış denge, istihdam düzeyi ve büyüme etkileşimi ile ele alınabilir (Şanlısoy, 2010: 198).

Politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini sermaye birikimi ve yatırım aracılığı ile kurabiliriz. Politik istikrarsızlık ortamındaki belirsizlik sermaye ve yatırım planlarının gelecekle ilgili beklentilerin saptanmasında olumsuz etki yaratmaktadır. Bir diğer ilişki ise politik istikrarsızlığın olduğu ortamda hükümetin tekrar seçilme tedirginliği belirsiz olduğu için uzun vadeli yatırımlara engel olabilmektedir. “Bu durum, kamu yatırım-tüketim dengesinde bozulmaya yol açarak, kamu yatırımı yerine kamu tüketiminde artışa yol açabilmektedir” (Arslan, 2011: 74). Ayrıca hükümetlerin uzun vadeli yatırım yerine kısa vadeli yatırımları tercih etmesi kaynakların verimsiz kullanımına yol açacaktır ve hem ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecek hem de enflasyona neden olabilecektir (Şanlısoy ve Kök, 2010: 106).

Politik istikrarsızlık sermayenin yurtdışına kaçmasına da neden olabilir. Sermayenin kaçışıyla ülkedeki sermaye miktarı düşer ve “dolaylı olarak sermaye malları ve borçlanma maliyetinde artışa neden olarak büyüme oranlarını düşürmektedir”. Sermayenin kaçışının yanı sıra beyin göçü de ortaya çıkmaktadır. Politik istikrarsızlığın olduğu ülkede beyin göçü artacağı için bu durum büyümeyi de

olumsuz etkileyecektir. Bu beyin göçü ülke içinde bölgelerarasında olursa, bölgelerarası gelişme farklılıkları meydana gelecektir (Şanlısoy ve Kök, 2010: 106-107).

Gelir dağılımında meydana gelen bozukluklar politik istikrarsızlığa yol açabilir, bu da yatırım ve büyümeyi olumsuz etkiler. Politik istikrarsızlık yatırımı azaltarak büyümeyi etkilerken, büyüme ve gelir dağılımındaki olumsuz gelişmeler de politik istikrarsızlığa neden olmaktadır (Arslan, 2011: 75).

Politik istikrarsızlığın ekonomide etkilediği diğer bir unsur ise fiyat istikrarıdır. Politik istikrarsızlık ortamında yeniden seçilmek isteyen hükümet, kamu harcamalarını arttırır ve bütçe açıklarında da artış gözlenir. Artan kamu harcamalarını gidermek için vergi yoluna başvurmayıp, borçlanmayı tercih ederler. Eğer vergileri arttıırırlarsa seçilme olasılıklarının düşmesi söz konusu olabilir. Bunu göz önüne alan hükümetler borçlanır ve enflasyon oranının artmasına neden olurlar. Seçilebilmek için seçim öncesi genişletici ekonomi politikaları seçim sonrası talep enflasyonunda artışa neden olabilir. Benzer şekilde politik istikrarsızlıktaki belirsizlikten dolayı işlem maliyetlerinin artması maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Bunun yanı sıra *enflasyonist ortamda politik istikrarsızlık, devlet yönetimini ve karar alma süreçlerini daha da zorlaştırarak enflasyonun hedeflerden sapmasına, ekonomide durgunluğa, hatta küçülme trendine girilmesine neden olabilir* (Şanlısoy, 2010: 202-205)

Politik istikrarsızlık ülkenin dış açığını da etkilemektedir. Belirsizlik ortamında döviz kurlarındaki değişimler, ithalat ve ihracatı doğrudan etkilemektedir. Döviz kurunda meydana gelen artışın, ihracatı artırır, ithalatı ise azaltıcı etkisi vardır. Bu durum ülkenin dış açığını da belirleyecektir. Ayrıca politik istikrarsızlık ülkenin kurumsal yapısını zayıflatarak rekabet edebilme gücünü azaltmaktadır (Şanlısoy, 2010: 209).

Politik istikrarsızlıktan dolayı yatırımcıların ülkeyi terk etmeleri ekonomik krizlere neden olabilmektedir (Şanlısoy ve Kök, 2010: 106). “*İktidar partilerinin iktidar sürelerinin çok kısa olması ve seçim ekonomilerinin uygulanması ve kısa aralıklarla tekrarlanan askeri müdahaleler ile partilerin parçalanması veya yapay partilerin oluşması krizlerin zeminini hazırlamıştır*”. Bunun yanı sıra bakanlık sayısının fazla olmasıyla yetki ve sorumlulukta ortaya çıkan karmaşa krizlere ortam hazırlamaktadır (Öztürk, 1996: 18). Türkiye’de 1997 yılında yaşanan 28 Şubat 1997 süreci bu duruma

örnek gösterilebilir. 28 Şubat 1997'de askeri kanadın baskısıyla bazı sert kararlar alınmış, bu gelişme ekonomiye de yansımıştır (Güneş, 2010: 8).

1.6. POLİTİK KONJONKTÜREL DALGALANMALARI

1970'li yıllara kadar makroekonomik dalgalanmaların kasıtsız olduğu düşünülmüştür. 1970'lerden sonra ise politik üstünlük sağlamak için hükümetlerin kasıtlı olarak kullandığı ortaya konulmuştur (Bakırtaş, 2007: 163).

Politik konjonktürel dalgalanmalarına ilişkin çalışmalar 1975 yılında yayınlanan Nordhaus'un sistematik çalışması "Political Business Cycles" ile seçim dönemlerinin ekonomik yaşama etkileri, iktisat araçlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Hükümet tarafından izlenen makroekonomik politikaların ekonomik dalgalanmaların yüksekliğini ve ekonomideki ters etkilerini azaltacağına dalgalanmalara artıracığı ileri sürülmüştür (Bakırtaş, 2007: 163-164).

Politik konjonktürel dalgalanmaları, politik ve ekonomik nedenlerle seçmen, politikacı, bürokrat ve baskı gruplarının seçim öncesi, seçimde ve seçim sonrasında davranışları ve karşılıklı etkileşimleri sonucu ekonomik açıdan dalgalanmalar şeklinde ifade edilmektedir (Onur, 2001: 158). Ekonomik ve politik avantajlar sağlamak için ekonomiyi hile ile yöneten seçime aday politikacıların ve iktidardakilerin seçim döneminde genişletici ekonomik politikalar uygulaması, seçim sonrasında ise daraltıcı politikalara geçilmesi sonucunda kısa ve uzun dönemde değişiklik yaratması şeklinde de politik konjonktürel dalgalanmaları açıklamak mümkündür (Sezgin, 139). Politik konjonktürel dalgalanmalarında seçim öncesi ve seçim yılı kısa dönem olarak, bir seçimden diğer seçime kadar olan süre ise uzun dönem olarak sayılmaktadır (Onur, 2001: 161).

Politik konjonktürel dalgalanmalar teorisi, makroekonomi ile siyaset arasındaki ilişkiyi hareket noktası olarak alır. Makroekonomi ile siyaset arasındaki ilişki, ekonomik koşulların seçimlerin kazanılması veya kaybedilmesinde söz konusu olan rolü ile kurulur (Telatar, 2004: 386). Seçim öncesi işsizliğin ve enflasyonun düşük olması veya büyüme oranlarındaki artış ile kendilerine verilecek oyları artırmayı hedefleyen politikacılar, her seçim öncesi ekonomiyi genişletmeye çalışırlar. Bunun yanı sıra cari harcamalarda da artışa giderler (Sarısöy ve Beşer, t.y.: 791).

Ekonominin makro göstergelerindeki olumlu değişiklikler, oy maksimizasyoncu hükümetler için seçmeni etkilemenin yollarındandır. Seçmen davranışını belirleyen en önemli unsurlardan olan makroekonomik göstergelerin olumlu seyir halinde olması seçimleri kazanmanın olasılığını artıracaktır (Bakırtaş, 2007: 171). Politikacılar seçimlerde şanslarını artırmak için fırsatçı politikalar izlemeyi tercih ederler. Seçim dönemlerinden önce ekonomide hızlı büyüme ve düşük işsizlik sağlamak için toplam talebi artırıcı politikalar izlemektedirler. Seçim sonrası ise genişlemeci politikalar sonucu ortaya çıkan enflasyonist baskıları giderici politikalar uygulamaktadırlar. Bu durum her seçim dönemlerinde tekrarlanarak dalgalanmaları oluştururlar (Özkan ve Tarı, 2010: 224).

Politik konjonktürel dalgalanmalar, yalnız genel seçimlerle değil, ara seçimler, yerel seçimler veya senato seçimleri gibi farklı seçim türleriyle de açıklanabilir. İktidarda yer alan politikacıların seçim öncesi genişlemeleri veya seçim sonrası daralmaları kamuoyunun tepkilerinden dolayı seçimlere açıkça uygulanmayabilir. Ayrıca ekonomide meydana gelebilecek savaş, petrol şokları ve terör gibi dışsal şoklar politik konjonktürel dalgalanmalarının analizini sınırlayabilmektedir (Onur, 2001: 171).

1.7. SİYASİ PARTİLER

Demokratik toplumlarda siyasi hayatın vazgeçilmezi olan siyasi partiler, bireyler tarafından oluşturulan toplulukların en önemlileri arasında yer almaktadır (Kapani, 1993: 272). *Türkçede parça bölüm anlamına gelen, Osmanlıcada "firka" kelimesiyle karşılık bulan, Fransızca kökenli parti, kendini siyasal bir etiketle tanımlayan yasal ve meşru yollardan, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan siyasal bir topluluk olarak ifade edilebilmektedir* (Aydın, 2008: 4).

Sezen'in siyasi parti tanımı "belli bir siyasal program üstünde birleşip örgütlenerek, bu programı siyasi iktidarı ele geçirerek uygulamak amacıyla kurulan tüzel kişilik" şeklindedir (2010: 54).

Özbudun, "halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluk"ları siyasal parti olarak tanımlamıştır (1979: 4).

Türküne ise siyasi partileri “*halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet iktidarının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan ve bu suretle politika belirleme ve belirlenen politikaları uygulama amacını güden, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklardır*” şeklinde tanımlamıştır (2007: 254).

Tanımlarda da görüldüğü gibi siyasi partilerin amacı, iktidarı ele geçirmek ya da tek başına ele geçiremiyorsa başka partilerle paylaşmaktır. Siyasi partilerin ortak amacı olan bu unsur, partileri diğer gruplardan ayırmaktadır. Bunun yanı sıra partilerin ülke genelinde örgütlenmiş olmaları da diğer gruplardan farklı olduğunu göstermektedir (Kuş, 2010: 8). Siyasi partilerin diğer grup ve örgütlerden ayıran özelliklerini Türküne (2007: 254) dört maddede açıklamıştır:

- Siyasi partiler iktidarı doğrudan ele geçirmeye çalışırlar.
- Siyasi partiler resmi üye tabanına dayanır.
- Siyasi partiler toplumu ve ülkenin tamamını ilgilendiren politikaları vardır.
- Siyasi partiler, ortak siyasi görüşlere sahip kişilerden oluşur.

Siyasi partiler demokratik toplumların vazgeçilmezleri arasındadır. Vazgeçilmez olmasının nedeni, toplum ve devleti birbirine bağlamasıdır (Yiğitbaş, 2009: 55). *Siyasal partileri, demokratik mekanizmanın işlemlerini sağlayan büyük çarklara benzetmek mümkündür. Siyasal partilerin bulunmadığı bir toplumda, sadece belirsiz bazı eğilimler, kemikleşmemiş, aralarında bağlantı kurulmamış kişisel fikir ve kanaat yığınları vardır. Bağlantısız kişisel fikir ve kanaat yığınlarını hammadde olarak nitelersek, partiler bu hammaddelerin işlenmesine yardım ederler. Partiler sayesinde birbirine benzeyen fikirleri savunan kişilerle gruplar oluşturulur ve böylece aynı fikirdeki insanlar bir araya toplanmış olur (Kapani, 1993: 273).*

Siyasi partilerin çeşitli olmakla birlikte başlıca işlevleri yerine getirirler. Bunlardan ilki ve en önemlisi, üyelerini ve seçmenlerini temsil etmesidir. Üyelerinin ve seçmenlerinin görüşlerini temsil ederek siyasal sisteme taşırlar. İkincisi ise, siyasal devşirme dedikleri, profesyonel siyasetçilerin partinin alt kadrolarından çıkmasıdır. Üçüncü işlevi politikaların belirlenmesidir. Toplumda var olan değişik istek ve talepler dağınık olduğu için bunları bir düzene sokmak için belirli kalıpların oluşturulması gerekmektedir. Bunu da siyasi partiler politikalarıyla yapmaktadırlar. Dördüncü işlevi, menfaatlerin birleştirilmesidir. Partiler, ulaşmak istedikleri amaçları doğrultusunda

çeşitli kişi, kurum ve kuruluşlarla işbirliğine gidebilir. Böylece taraflar çıkarlarının azınlık olarak kalmasından kurtulur. Beşinci işlevi, siyasal sosyalleşmedir. Siyasi partiler, kişilerin siyasete katılmasında aracı kurum görevi görürler. Siyasal sistemin işleyişini, siyasete katılmanın yollarını ve iktidar hakkında bilgi sahibi olmanın yollarını öğretirler. Son işlevi ise, hükümetin organizasyonudur. Seçimler sonucunda seçilen siyasi parti hükümeti kurar ve kurduğu hükümete politikaları doğrultusunda yön verir (Türküne, 2007: 255-256).

Fransız siyaset bilimci Duverger, partileri kadro ve kitle partisi diye ayrıma tabi tutmuştur. Kadro partisi, demokrasi mücadelesinde ortaya çıkan ilk parti sınıfıdır. Seçim hakkının sınırlı olduğu dönemde, parti kurucuları varlıklı ve tanınmış kişilerden oluşuyordu. Varlıklı kişilerden oluştukları için, halktan sıradan insanları üye olarak partilerine almaya yanaşmazlar. Az üye olsun fakat tanınmış varlıklı üye olsun mantığında hareket ederler. Kadro partisinin politikasını parti lideri kendi görüş ve fikirlerine göre özgürce belirler (Çam, 1987: 203-205).

Kitle partisi, seçim hakkının genişlediği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Yeni görüş ve çıkarların savunulmasında önemli olmuştur. Kadro partisinden aksine varlıklı üyelere oluşmadıkları için mali sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu yüzden üyelerinden aidat toplarlar. Aidat gelirlerini arttırmak için de üye sayılarını sürekli arttırmak hedeflemektedirler. Kadro partisinden farklı olan diğer bir özelliği ise, kitle partilerinin belirli bir ideolojisinin olması ve parti yöneticilerini üyelerin seçmesidir. Yöneticilerin üyeler tarafından seçilmesi parti içi demokrasiye verilen önemin göstergesi niteliğindedir (Çam, 1987: 205-206).

İnsan – siyaset ilişkisi çok eski olmasına rağmen, modern anlamda siyasi partiler yüzeli yıllık bir geçmişe sahiptirler. İlk siyasi parti örneği ABD’de gerçekleşmiştir (Mutlu, 2005: 8). Türkiye’de ise II. Meşrutiyet döneminde ilk yasal partiler kurulmuştur.

1.7.1. Parti Sistemleri

Parti sistemlerinin sınıflandırılması genellikle parti sayısına göre yapılmaktadır. *Partiler, örgütlenmeleri, ya da yapıları bakımından değişik tiplere ayrıldığı gibi, partiler arası ilişkiler bakımından da değişik tiptedirler. Her ülkede, partilerin sayısı, her birinin boyutları, aralarındaki ittifaklar ve stratejileri, nispi bir istikrar ilişkisi bütününi oluşturmaktadır. Bu yapı ve ilişkiler bütününe “parti sistemi” denilmektedir* (Aydın, 2008: 19). Başlıca parti sistemleri ise tek parti sistemi, çok parti sistemi ve çift parti sistemidir.

1.7.1.1. Tek Parti Sistemi

Bir ülkede yönetimin tek bir partinin elinde olması sistemine tek parti sistemi veya tek partili sistem denilmektedir (Mutlu, 2005: 15). Tek parti sistemi genellikle totaliter ve otoriter rejimlerde görülmesine rağmen, Türkiye’de de 1923-1946 yılları arasında tek parti dönemi görülmüştür (Oğuz, 2011: 22). Bazı ülkelerde ise tek parti sistemi partisiz sisteme dönüşmüştür. İktidardaki siyasi partinin temel işlevlerini yapamaması ve “sosyal gücün iktidarını maskeleyen göstermelik ve özerk olmayan bir yapıda ise” partisiz sistem söz konusudur (Türküne, 2007: 265). Başka bir deyişle, parti adı altında kurulan örgüt, belirli bir grubun iktidarını maskeleyen bir göstermelikse tek parti sistemi değil, partisizlik söz konusudur. Tek parti sistemi ile partisiz sistemini birbirinden ayıran en önemli faktör, “partinin geleneksel statüden veya devlet bürokrasisinden ayrı bir siyasal devşirme yolu teşkil edip etmemesidir” (Özbudun, 1979: 112).

Tek parti sisteminde partilerin iktidar için yarışması ve yarışma sonunda iktidarın el değiştirmesi söz konusu değildir. İktidar daima tek partinin elindedir (Yanık, 2003: 272). Tek parti sistemini kendi içinde gerçek tek parti, hakim tek parti ve hegemonik tek parti sistemi ayırabiliriz. Gerçek tek parti sisteminde hukuken ve fiilen başka parti yoktur, tek bir parti yer alır ve başka bir partinin kurulması yasaklanmıştır. Bu sistemde iktidar yarışması ve paylaşımı yoktur. Hâkim tek parti sisteminde, birden çok parti seçime katılır fakat seçim sonuçları hep aynı partiyi iktidar yapıyorsa hâkim parti söz konusudur. Hindistan Kongre Partisi ve Japonya’da Liberal Demokrat Parti’nin iktidarda kalması bu sisteme örnek gösterebiliriz. Hegemonik parti sisteminde

ise çok sayıda partinin varlığına izin verilmesine rağmen bunlar muhalefet parti niteliğinde değildir. İktidar partinin dışındaki partiler uydu parti niteliğinde olduğu için iktidara gelme şansları bulunmamaktadır (Yanık, 2003: 272-274).

1.7.1.2. Çift (İki) Partili Sistem

Çift (iki) partili sistemde, iki büyük parti siyasi hayata egemendir. Ülkedeki mevcut parti sayısı ikiden fazla olmasına rağmen, iki büyük parti iktidar için yarışır ve iki parti arasında iktidar el değişirir (Türköne, 2007: 266). Bu sisteme örnek olarak ABD'deki Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti, İngiltere'de İşçi Partisi ve Muhafazakâr Partiyi söyleyebiliriz.

Çift parti sistemi iki siyasi partinin seçim tekeli, iki partinin güçlü olması, siyasal oyunun kuralı üzerine anlaşmaya varılmış olması ve iktidarın iki parti arasında el değişmesi unsurları ile tanımlanmaktadır (Aydın, 2008: 22).

İktidar yarışması sadece iki parti arasında yapıldığı için muhalefet partinin iktidara gelme şansı yüksektir. Ayrıca bu kısır döngü istikrarı bozmayacak şekilde yapılıır (Türköne, 2007: 267).

Çift parti sisteminde, partiler arası ittifak yapmak prensip olarak mümkün değildir. Eğer ittifak yapılırsa, çift parti yerine tek parti sisteminden bahsedilebilir. Ancak savaş gibi bazı olağanüstü durumlarda ittifakların yapıldığı görülmüştür (Çam, 1968: 215).

1.7.1.3. Çok Partili Sistem

İkiden fazla siyasi partinin birbirine yakın oranlarla parlamentoda temsilci bulundurduğu sisteme çok partili sistem denir. İtalya, Belçika, Fransa ve Türkiye bu sistemin görüldüğü ülkelerdendir (Oğuz, 2011: 24).

Çok partili sistem, tek parti sisteminin aksine, ülkenin siyasi hayatında en azından iki siyasi partinin varlığı ile gerçekleşmektedir. Ancak bunlardan birinin diğeri ya da diğerleri üzerinde devamlı ezici bir üstünlüğe sahip olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde hakim partinin gerçekleşmesi nedeniyle çok parti sisteminden söz etmek, rejimin işleyişi yönünden mümkün olmamaktadır (Çam, 1968: 210).

Çok partili sistem ülkelere göre farklılık gösterdiği için ılımlı ve aşırı çok partili sistem olarak sınıflandırmak mümkündür. İlimli çok partili sistemde, ideolojik farklılıklar çok zıt değildir. *Partiler rejimin temel sorunlarında birbiriyle uyuşabilecek ortak noktalara sahiptir.* Aşırı çok partili sistem ise, ideolojik olarak çok farklı ve birbirleri ile uyuşamayacak partilerden oluşur (Yanık, 2003: 277). Aşırı çok partili sistemde partiler arası ideolojik mesafenin çok olması rejim üzerine uzlaşmalarını zorlaştırmaktadır. Bu da sistemin istikrarsız olmasına neden olmaktadır (Özler, 1996: 52).

1.8. SEÇİM SİSTEMLERİ

Ülke vatandaşlarının, oylarının temsilciliklere çevrilme mekanizmasına seçim sistemi denmektedir (Gözler, 2008: 133). Seçim sistemini “halkın siyasal erkini devredeceği temsilcisinin belirlenmesinde gereken kurları gösteren usul” olarak da tanımlamak mümkündür (Yüce, t.y.: 1).

Şentürk (2008: 13) bir seçimin demokratik olmasını dört koşula bağlamıştır:

- Seçmen listeleri önden duyurulmalı ve seçimler adil ve şeffaf olarak yapılmalıdır.
- Seçimler belli aralıklarla tekrarlanmalıdır.
- Seçmene farklı adaylar sunularak tercih hakkı sağlanmalıdır.
- Seçmenin verdiği oylar ile parlamentoda bulunan temsilciler orantılı olmalıdır.

Seçim sistemleri, ülkeyi kimin yöneteceğine karar verdiği için oldukça önemlidir. Seçim sistemleri sayesinde, seçimden sonra yapılacak yenilik ve değişikliklerin hangi parti tarafından yapılacağı belirlenecektir (Tuncer, 1996: 113). Seçim sistemleri, ülkedeki siyasi parti sayısını, parti örgütlenmelerini ve ülkenin siyasal hayatının belirlenmesiyle yakından ilişkilidir. Seçim sistemi, partilerin sayısını belirlediği gibi diğer partilerle ilişkilerini de etkilemektedir. Dar bölgeli tek turlu çoğunluk sistemi iki partinin kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Dar bölgeli iki turlu seçim sisteminde, ideolojileri birbirine yakın partiler birinci turda seçilemedikleri takdirde ikinci turda seçimden çekilirler. Nispi temsilde ılımlı çok parti sisteminde aşırı kutuplaşma yoktur, aşırı çok parti sisteminde ise aşırı kutuplaşmanın olması merkez partilerin iktidar olma olasılığını artırır (Aydın, 2008: 150-167).

Seçimlerin amacı, diğer seçime kadar ülkeyi kimin iktidara gelip ülkeyi yöneteceğini ya da kimin muhalefet olarak kalacağını belirlemektir. Seçim sonucunda parlamentoda çoğunluk sağlanıyorsa bu duruma istikrar ilkesi adı verilmektedir. Seçim sisteminin değişik parti veya bağımsız adayların oylarını parlamentoda temsil olanağı sağlaması ise adalet ilkesi olarak sayılmaktadır (Türk, 2006: 77-78). Adalet ilkesinin ölçüsünün istikrar ilkesine oranla fazla olduğu durumlarda istikrarlı hükümetlerin kurulması zorlaşabilir, istikrar ilkesinin öne çıktığı durumlarda ise “siyasi partilerin, güçlerinin çok üstünde ya da çok altında temsil edilmesi” gündeme gelebilir (Yiğitbaş, 2009: 34). İstikrar ve adalet ilkesinin farklı ölçülerle yer almasıyla çeşitli seçim sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu seçim sistemlerini çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi ve karma sistem olarak sınıflandırabiliriz.

1.8.1. Çoğunluk Sistemi

Seçim çevresinde en çok oyu alan kişinin seçilmesine dayanan sisteme çoğunluk sistemi denir (Özler, 1996: 49). Çoğunluk sistemi “önce geçen sandalyeyi kazanır” anlayışı olan bir sistemdir (Özgül, 2002: 59). Bu sistemin temelini, verilen oyların çoğunluğunu sağlayan adayın seçilmesi ilkesi oluşturur (Aydın, 2008: 58).

Çoğunluk sisteminin avantajlarının başında basit bir sistem olduğu için oyların sayımı ve kazananın belli olması çok zaman almaması gelmektedir. Ayrıca basit bir sistem olduğu için seçmenin kafası karışmaz ve sistemi rahatlıkla anlayabilir. Bu sistem güçlü muhalefetin oluşmasına zemin hazırlar. Özellikle dar bölgeli seçimlerde, seçmen aday ile iletişime geçebilir ve adayı tanıdığı için adayın kişiliğine oy verir. Dar bölgeli seçimlerde aday illa bir partiye bağlı olmadan da bağımsız aday olabilir ve tanınmışlığı ile seçimi kazanabilir. Çoğunluk sisteminin bu avantajları olduğu gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bu sistem temsilde adalet ilkesine zarar verebilir, toplamda az oy almış bir parti parlamentoda çoğunluğu sağlayabilir. Seçimi kaybeden adayın oyu ne kadar çok olursa olsun, en çok oy alan olmadığı için seçmenlerin oyları boşa gider. Oylarının boşa gittiğini gören halkta sisteme karşı güvensizlik oluşabilir. Özellikle dar bölgeli seçimlerde, seçim bölgesinde nüfusa sahip tanınmış kişiler seçimleri etkileyebilir (Özgül, 2002: 61-64).

1.8.1.1. Dar Bölgesi (Tek İsimli) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Dar bölgeyi tek turlu çoğunluk sisteminde ülke eşit nüfusa göre seçim bölgelerine bölünür. Partiler de her seçim bölgesi için sadece bir tane aday gösterilir. Seçim sonrasında da çoğunluğu sağlayan aday seçilmiş olur (Erdoğan, 2007: 37). Bu sistem İngiltere’de ortaya çıktığı için “İngiltere Sistemi” olarak da bilinir. (Gözler, 2008: 134-135). İngiltere’nin yanı sıra Anglo-Sakson etkisinde kalmış Afrika ülkelerinde de uygulanmaktadır (Nohlen, 1996: 32).

Bu sistemin en belirgin üç özelliği vardır. Birincisi, ülke her biri bir milletvekili çıkaracak seçim bölgelerine bölünür. İkincisi, her parti her seçim bölgesinden aday gösterir. Üçüncüsü ise seçim bölgelerinde çoğunluğu alan aday milletvekili seçilir (Gürbüz, 1997: 15).

Bu sistemi örnek yardımıyla açıklayabiliriz. 100 oy geçerli olduğu bir seçimde A adayı 40, B adayı 38 ve C adayı da 22 oy alırsa, dar bölgeyi tek turlu çoğunluk sistemine göre, en çok oyu alan A adayı olduğu için seçimi A kişisi kazanır (Gözler, 2008: 135).

Basit bir sistem olmasına rağmen çeşitli sorunları içerisinde barındırmaktadır. Bu sistemin ilk sorunu, seçim çevrelerinin belirlenmesi konusundadır. Nüfus hareketlerinin ve nüfus artışının olması seçim çevrelerinin belirlenmesinde sıkıntıya neden olmaktadır. İkinci sorun, “çok partili bir seçimde tüm partilerin her seçim çevresinde seçimlere girmemesi veya girememesi” sıklıkla yaşanan bir olaydır. Üçüncüsü, yerel nüfusu güçlü kişilerin karalama kampanyası yürütmesidir. Dördüncüsü, çok düşük bir çoğunluk sağlayarak adaylardan birinin seçimi kazanma ihtimalidir. Beşincisi, ülke genelinde daha oy alan partinin diğer partilere oranla daha çok temsilci çıkarabilme kapasitesinin olmasıdır. Sonuncusu ise seçim çevrelerinin kim tarafından belirleneceği belirsiz olması ve seçim çevrelerini belirleyen kurumun kendine avantaj sağlayacak şekilde belirleme ihtimalidir (Buran, 2005: 58).

1.8.1.2. Dar Bölgesi (Tek İsimli) İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Dar bölgeyi iki turlu çoğunluk sisteminde adaylardan biri ilk turda kullanılan oyların yarısından bir fazlasını elde ederse aday seçilmiş olur. Eğer ilk turda yarısından bir

fazlası sağlanamamışsa ikinci tur yapılır. İkinci tura katılmanın şartı, ilk turdaki seçimde oyların en az %12,5'ini almaktır (Türküne, 2007: 297). İkinci turda yarıdan bir fazlası şartı aranmaz, en çok oy alan aday seçilmiş olur. Bu sisteme “Fransız sistemi” adı da verilmektedir (Gözler, 2008: 136).

Bu sisteme örnek şunu verebiliriz: 80.000 seçmenin ve 74.500 geçerli oyun olduğu bir seçimde A=20.000, B=19.000, C=9.000 ve D=25.000 oy aldıklarını varsayarsak, hiçbiri yarıdan bir fazlasını geçememiştir ve ilk turda seçim gerçekleşmemiştir. İkinci tura geçildiğinde C adayı %12,5'i geçemediği için ikinci tur seçimlerine katılamayacak ve ikinci tur A,B ve D'nin arasında yapılacaktır. İkinci turda toplam 75.000 oydan A=40.000, B=21.000 ve D=19.000 şeklinde oylara sahip olursa A adayı seçimi kazanmış olur (Erdoğan, 2007: 40).

1.8.1.3. Geniş Bölgeli (Listeli) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Geniş bölgeli tek turlu seçim sisteminde seçim çevrelerinde birden fazla aday yarışır. *Siyasal partilerin seçmenlere sundukları listelerdeki aday sayısı, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına eşittir. Bu bakımdan, oy pusulasını liste halinde kullandığı için buna listeli seçim, birden çok adaya oy verdiği için çok isimli seçim usulü* denmektedir (Aydın, 2008: 63-64). Bu sistem, Türkiye’de her ilin bir seçim bölgesi olarak kabul edilmesiyle 1946-1960 döneminde uygulanmıştır (Gözler, 2008: 135).

Bu sistem, temsilde adaletsizliğe neden olabilmektedir. Örneğin Türkiye’de yapılan 1954 seçimlerinde oyların %56’sını alan Demokrat Parti, meclisteki sandalyelerin %93’ünü alarak oy oranı ile sandalye oranı arasındaki adaletsizliğin ne oranda olduğu görülmüştür (Gözler, 2008: 136).

1.8.1.4. Geniş Bölgeli (Listeli) İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Geniş bölgeli iki turlu seçim sisteminde siyasi partiler belirlenen seçim bölgelerinden çıkacak sayı kadar aday belirlerler. Seçim sonucunda yarıdan bir fazlayı geçen liste seçimi kazanmış olur. Fakat ilk turda bu gerçekleşmezse ikinci bir tur yapılır ve ikinci turda en çok oy alan liste seçimi kazanmış olur (Gözler, 2008: 137). Bu

sistem Fransa'da III. Cumhuriyet Dönemi'nde 1885 yılında benimsenmiştir (Erdoğan, 2007: 42).

1.8.2. Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil sisteminde siyasi partiler aldıkları oy oranında parlamentoda yer alırlar. Çoğunluk sisteminden farklı olarak bu sistemde her seçim çevresinde birden fazla aday seçilir ve liste usulü uygulanır. Bu sistemde adayların listelerdeki sıralaması çok önemlidir. Çünkü her siyasi parti oy oranına göre listedeki adaylar seçilmiş olur (Türk, 2006: 84).

Nispi temsil sistemi, çoğunluk sisteminin dezavantajlarını gidermek için geliştirilmiştir. *Fikir babalığını Fransız siyasetçilerden Victor Considerant'ın yaptığı nispi temsil sistemi, ilk olarak 1855 yılında Danimarka Anayasası'na girmiştir. 19. yüzyılın ikinci arısından sonra başta İsviçre ve Belçika olmak üzere diğer ülkelere de yayılmaya başlayan nispi temsil sistemi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Sovyet Rusya ile Türkiye hariç tüm Avrupa ülkelerinde uygulanan bir sistem olmuştur* (Yiğitbaş, 2009: 40). Avrupa ülkelerinde yaygın olarak görülmesinde iki faktör etkili olmuştur. Birincisi, etnik ve dinsel azınlıkların temsilinin sağlanması ile ulusal birliği korumaya çalışmaktır. İkinci faktör ise demokratikleşme aşamasında karşılaşılan dinamizmdir (Aydın, 2008: 72).

Nispi temsil sistemi ulusal düzeyde veya seçim çevresi düzeyinde uygulanabilir. Seçim çevresi büyüdükçe temsilde orantılılık artacağı için ulusal düzeyde nispi temsil, tam nispi temsil olur (Gözler, 2008: 137).

1.8.2.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil

Ulusal düzeyde nispi temsil sisteminde ülkenin tamamı bir seçim bölgesi olarak görülür. Siyasi partiler de parlamentoda yer alacak toplam milletvekili sayısı kadar aday gösterirler. Ülke genelindeki geçerli oyların parlamentoda yer alacak milletvekili sayısına bölünmesiyle ulusal seçim kotası bulunur ve bu kotaya göre partilerin ne kadar milletvekili çıkaracağı belirlenir (Gözler, 2008: 138).

Ulusal düzeyde nispi temsil sistemine örnek şunu verebiliriz: 20.000.000 geçerli oyun olduğu, 200 milletvekili seçilecek olan bir ülkede seçim kotası $20.000.000:200=100.000$ olarak bulunur. Bu seçimde $A=8.000.000$, $B=6.000.000$, $C=4.000.000$, $D=1.800.000$ ve $E=200.000$ oy aldığını varsayarsak;

A, $8.000.000:100.000=80$ milletvekili

B, $6.000.000:100.000=60$ milletvekili

C, $4.000.000:100.000=40$ milletvekili

D, $1.800.000:100.000=18$ milletvekili

E, $200.000:100.000=2$ milletvekili çıkarmış olur (Gözler, 2008: 138).

1.8.2.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil

Seçim çevresi düzeyinde nispi temsilde, ulusal düzeyde nispi temsilin aksine ülke seçim bölgelerine bölünür. Bir seçim çevresindeki geçerli oyların o bölgeden çıkacak olan milletvekili sayısına bölünmesiyle seçim sayısı (seçim kotası) bulunur. Bu işlem sonucunda partilerin aldıkları oylar “seçim sayısının tam katları olmayacağı için artıklar vermektedir” (Türköne, 2007: 298). Artan oyların değerlendirilmesinde de şu yöntemler kullanılır:

1.8.2.2.1. En Yüksek Artık Usulü

En büyük artık usulünde, artık kalan oylar en yüksek oy alan partiden başlayarak partilere verilir (Gürbüz, 1997: 16).

Bir seçim çevresinde 600.000 geçerli oy olduğunu ve 6 milletvekili seçileceğini varsayalım. Seçim kotası $600.000:6=100.000$ olarak bulunur. Bu seçimde $A=190.000$, $B=60.000$, $C=120.000$ ve $D=230.000$ oy aldığımda;

A, $190.000:100.000=1$ milletvekili çıkarabilir ve 90.000 artık oyu kalır.

B, $60.000:100.000=$ hiç milletvekili çıkaramaz ve 60.000 oyun tamamı artık olur.

C, $120.000:100.000=1$ milletvekili çıkarabilir ve 20.000 artık oyu kalır.

D, $230.000:100.000=2$ milletvekili çıkarabilir ve 30.000 artık oyu kalır.

En yüksek artık usulüne göre, artık oyu en yüksek olan A ve B birer milletvekili daha çıkarabilecektir (Yüce, t.y.: 44).

1.8.2.2. En Yüksek Ortalama Usulü

En yüksek ortalama usulünde, seçim sonucunda partilerin aldıkları oy sonucuna göre belirlenen milletvekili sayılarına bir eklenerek bulunan sayıya bölünür (Gözler, 2008: 140). “Her parti için bu işlem yapıldığında bulunan sayı hangi partiye ait ise açıkta kalan milletvekili o partiye verilir” (Gürbüz, 1997: 16).

100.000 oyun olduğu ve 5 milletvekili çıkaracak bir seçimde seçim kotası $100.000:5=20.000$ olur. $A=36.000$, $B=30.000$, $C=24.000$ ve $D=10.000$ oy aldığını varsayarsak:

A, $36.000:20.000=1$ milletvekili çıkarır ve 16.000 artık oyu kalır.

B, $30.000:20.000=1$ milletvekili çıkarır ve 10.000 artık oyu kalır.

C, $24.000:20.000=1$ milletvekili çıkarır ve 4.000 artık oyu kalır.

D, $10.000:20.000=$ milletvekili çıkaramaz ve oyların tamamı artık oy kalır.

En yüksek ortalama usulüne göre,

A, $36.000: 2(1+1)=18.000$

B, $30.000: 2(1+1)=15.000$

C, $24.000:2(1+1)=12.000$

D, $10.000: 1(0+1)=10.000$ olur ve boşta kalan iki milletvekilliği en çok ortalama sahip A ve B partilerine verilir. En yüksek artık usulü küçük partilerin lehine iken, en yüksek ortalama usulü büyük partilerin lehinedir (Gözler, 2008: 140).

1.8.2.2.3. Milli Bakiye Usulü

Ülke genelindeki bütün artık oylar toplanır, artık milletvekili sayısına bölünür ve ulusal seçim sayısı elde edilir. Her partinin artık oy sayısında kaç kere ulusal seçim sayısı bulunduğuna göre de o partiye o kadar milletvekilliği verilir (Aydın, 2008: 103).

Bu yöntem Türkiye’de de 1965 seçimlerinde uygulanan bir yöntemdir (Gürbüz, 1997: 17).

Her seçim çevresindeki artık oyların ülke düzeyinde değerlendirilmesine yönelik ulusal artık (millî bakiye) sistemi, 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 13.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanun’la değişik 32 ve 33. maddelerine göre şöyle özetlenebilir: Her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek “seçim sayısı” bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında “seçim sayısı” ne kadar varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Her partiye ait geriye kalan geçerli oylar, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan “millî seçim çevresi” içerisinde toplanır. Bu toplam, seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilliklerinin toplamı ile bölünerek “millî seçim sayısı” bulunur. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı “millî seçim sayısı” ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulamamış milletvekillikleri kalırsa; bunlar, partiler arasında bakiye geçerli oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür (Türk, 2006: 89).

1.8.2.2.4. d’Hondt Usulü

d’Hondt sistemi Belçikalı hukukçu ve matematikçi olan Victor d’Hondt ortaya konulmuştur. Bulduğu bu sisteme göre seçim çevresinde her partinin aldığı oylar bire, ikiye, üçe... bölünür. Bu bölme işlemi çıkarılacak milletvekili sayısı elde edilinceye kadar yapılır. Daha sonra yapılan işlemler sonucu büyükten küçüğe sıralanır ve bu sıraya göre milletvekilleri seçilmiş olur (Türk, 2006: 90).

Bu sistem artık oy bırakmaz ve en yüksek ortalama usulü ile ortak özelliği olarak büyük partilere avantaj sağlar (Türköne, 2007: 299).

d’Hondt usulü, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Hollanda, İzlanda, Portekiz ve Türkiye’de uygulanmaktadır (Gözler, 2008: 141).

d’hondt sisteminin baraj sınırı koyularak uygulanması da mevcuttur. Bu barajlı d’Hondt sistemine göre %10 barajını aşamayan siyasi partiler milletvekili çıkaramazlar. Ülke genelinde %10’u geçemeyenlerin milletvekili çıkaramayacağını öngören sistem ülke barajlı d’Hondt sistemi, %10’luk baraj seçim çevresinde geçerli ise çevre barajlı

d'Hondt sistemi denir. Türkiye'de çifte barajlı d'Hondt sistemi 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde, ülke barajlı d'Hondt sistemi 1995,1999 ve 2002 seçimlerinde, çevre barajlı d'Hondt sistemi ise sadece 1961 seçimlerinde uygulanmıştır (Türköne, 2007: 305).

1.8.2.2.5. Saint-Lague Usulü

d'Hondt sisteminin büyük partilere saptığı avantajı önlemek için Saint-Lague usulü geliştirilmiştir. d'Hondt usulünde bire, ikiye, üçe sırayla bölünen oylar, Saint-Lague usulünde sadece tek sayılara yani bire, üçe, beşe bölünerek hesaplanır (Gürbüz, 1997: 17).

1.8.3. Karma Sistemler

Çoğunluk sistemi ve nispi temsil sisteminin avantaj ve dezavantajlarını dengelemek için bazı ülkeler tarafından karma sistemler geliştirilmiştir (Türk, 2006: 99).

Karma sistemlere en tanınmış örnek Federal Almanya sistemidir. 1945 yılından günümüze kadar uygulanan bu sistem, nispi temsil ile dar bölgesel çoğunluk sisteminin birleşimi gibidir. Seçmenlerin iki oyu vardır, seçmen oyunun birini kendi bölgesindeki adaya diğer oyunu ise parti listesine verir (Sezen, 2010: 208). Almanya'da uygulanan bu sisteme kişileştirilmiş nispi temsil sistemi de denmektedir (Yiğitbaş, 2009: 48). Nispi temsil ve dar bölgesel çoğunluk sisteminin karması olan Alman seçim sistemi, seçmenlerin hem istedikleri kişiye oy verebilme hem de savundukları partiye oy verebilme olanağıyla uyumlu bir karma sistemini ortaya çıkartmıştır (Sezen, 2010: 209).

1951 yılında Fransa, sağ ve sol uçlardaki partileri etkisiz hale getirmek ve merkezi güçlendirmek için karma sisteme yönelmiştir. Fransa, çoğunluk sistemi ile nispi temsili kaynaştırmıştır (Sezen, 2010: 209). Fransa karma sistemi birleşik listeli nispi temsili öngörmektedir. *Birleşik listeler sunmuş olan partiler grubu, kullanılan geçerli oyların salt çoğunluğunu elde ettikleri takdirde, o çevreden seçilecek bütün milletvekilliklerine sahip olmaktadır. Bu sistemde üç ihtimal belirlemektedir:*

- *Partiler birleşik liste sunmadıkları takdirde, sandalyelerin bölüştürülmesi nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre yapılmaktadır.*

- *Partiler birleşik liste yapmışlar ama geçerli oyların salt çoğunluğu sağlanamamışsa, sandalyelerin dağılımı, gene nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre yapılmakta ve birleşik liste grubu partilerin geçerli oyları, bir bütün olarak değerlendirilmektedir.*
- *Partiler birleşik liste yapmışlar ve geçerli oyların, salt çoğunluğunu sağlamışlarsa, o çevreden seçilecek bütün milletvekilliklerine sahip olmakta, sonradan kendi aralarında, nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre sandalyeleri ayrıca bölüşmektedirler (Aydın, 2008: 117).*

Karma sistemin uygulandığı diğer bir ülke ise İtalya'dır. 1993 yılından beri karma sistem uygulayan İtalya'da 650 üyeli Millet Meclisi'nin %75'i tek adlı çoğunluk, %25'i nispi temsil sistemine göre; 315 üyeli Cumhuriyet Senatosu'nun 3/4'ü tek adlı çoğunluk, 1/4'ü nispi temsil sistemine göre seçilmektedir (Aydın, 2008: 124). Seçmen iki oy kullanır. Seçmen birinci oyunu dar bölgesel seçim çevresi için, ikinci oyunu ise nispi temsil listesi için verir (Türk, 2006: 100).

Çift barajlı Türk sisteminde “genel baraj” ve “seçim çevresi barajı” öngörülmektedir. Bu iki barajın amacı, küçük partilerin mecliste yer almasını önlemek, mahalli partilerin oylarının dağılmaması ve hükümetlerin istikrarını sağlamaktır. Barajı geçen partiler arasında milletvekillerinin dağılımı d'Hondt sistemi ile yapılmaktadır. Eğer hiçbir parti çevre seçim barajını aşamazsa milletvekili seçimi barajsız yani klasik d'Hondt sistemi ile yapılmaktadır (Sezen, 2010: 210-212).

1.8.4. Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında çoğunluk sistemi uygulanmış, 1961 seçimlerinden sonra nispi temsil sistemine geçilmiştir. Günümüzde ise d'Hondt yöntemi kullanılmaktadır (Sezen, 2010: 214).

Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerini ve seçim sonucunda oluşan hükümetleri tablo şeklinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 1: Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri

Seçimler	Seçim Sistemleri	Hükümet Türü
1950	Çoğunluk	Tek Parti Hükümeti
1954	Çoğunluk	Tek Parti Hükümeti

1957	Çoğunluk	Tek Parti Hükümeti
1961	Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt	Koalisyon
1965	Milli Bakiye	Tek Parti Hükümeti
1969	Barajsız d'Hondt	Tek Parti Hükümeti
1973	Barajsız d'Hondt	Koalisyon
1977	Barajsız d'hondt	Koalisyon
1983	Ülke Barajlı d'Hondt	Tek Parti Hükümeti
1987	Ülke ve Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt	Tek Parti Hükümeti
1991	Ülke ve Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt	Koalisyon
1995	Ülke Barajlı d'Hondt	Koalisyon
1999	Ülke Barajlı d'Hondt	Koalisyon
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	Tek Parti Hükümeti
2007	Ülke Barajlı d'Hondt	Tek Parti Hükümeti
2011	Ülke Barajlı d'Hondt	Tek Parti Hükümeti

Kaynak: Türköne, 2007: 305.

Tabloda da görüldüğü üzere Türkiye’de yapılan 16 seçimde 6 farklı seçim sistemi kullanılmıştır ve aynı sistem uygulansa bile hükümet türlerinde değişiklik olduğu görülmüştür. 1999 ve 2002 yıllarında yapılan seçimlerde ülke barajlı d’Hondt sistemi uygulanmasına rağmen hükümet türleri farklı olmuştur. Çoğunluk sisteminin uygulandığı 1950, 1954 ve 1957 seçimleri tek parti hükümeti ile sonuçlanmıştır. Barajsız d’Hondt sisteminin uygulandığı 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinin biri tek parti hükümeti ile sonuçlanırken, ikisi koalisyon hükümeti ile sonuçlanmıştır. Ülke barajlı d’Hondt sisteminde de tek parti hükümetinin görüldüğü dönemler olduğu gibi, koalisyonla sonuçlanan seçimler de olmuştur.

Barajlı sistemlerde %10’un geçilememesi halinde oyların büyük çoğunluğunun parlamentoda temsil edilememesi söz konusudur. Bu ise temsilde adaletsizliğin ciddi boyutta olduğunu göstermektedir. Temsilde adalete önem verildiğinde istikrarlı hükümetlerin kurulması zorlaşmış, istikrar ilkesinin ön planda tutulduğu durumda ise partilerin gücünün çok altında veya üstünde temsili söz konusu olmaktadır (Tuncer, 2006: 181).

1960 yılından itibaren nispi temsilin uygulanmaya başlanmasıyla siyasi partilerde artış olmuş ve bu seçimlere de yansımıştır. 1965 yılında uygulanan milli bakiye sisteminin istikrar ve adalet getirdiğini söyleyebiliriz. 1980 yılından itibaren sonra farklı seçim sistemi benimsenmiştir. 1987 ve 1991 yıllarında uygulanan ülke ve seçim çevresi barajlı d’Hondt sistemi büyük partilerin lehine olmuş ve parlamentoda yer alan parti dağılımında dengesizlik oluşmuştur (Yiğitbaş, 2009: 71-72).

İKİNCİ BÖLÜM

1990-2002 DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ

2.1. 1990 ÖNCESİ GELİŞMELER

1970’li yıllarda yaşanan petrol fiyatlarının artışı sonrası oluşan kriz ve üretimde meydana gelen düşüş ile Türkiye’de ekonomi kötüleşmiştir. Ekonominin kötü gidişatını önlemek amacıyla 24 Ocak 1980 Kararları alınmıştır. Bu kararlar ile Türkiye ekonomisinin aşamalı olarak serbestleşmesi hedeflenmiş ve dışa açık bir politika uygulanmaya başlanmıştır (Tarı ve Kumcu, 2005: 163). 24 Ocak 1980 Kararları ile döviz alım ve satımları serbest bırakılmış, faiz oranları serbest bırakılmış, kamu sektörünün küçültülmesi amacı ile özelleştirme politikaları gündeme gelmiş, ihracatı artırmak için yeni düzenlemeler yapılmış ve yabancı sermayeyi teşvik için de düzenlemeler yapılmıştır. Böylece Türkiye ekonomisinde yapısal bir dönüşüm yaşanmıştır (Karlık vd., 2010: 254). Ekonomik açıdan dönüşüm yaşayan Türkiye’de 12 Eylül 1980 darbesinden sonra demokrasiye tekrar geçiş aşamasında 1983 seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçime, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisi (ANAP) katılmıştır. ANAP, oyların %45’ini alarak çoğunluğu sağlamıştır (Buran, 2005: 120). Cumhurbaşkanı Kenan Evren, hükümeti kurma görevini Turgut Özal’a verdi ve güvenoyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 45. Hükümeti görevine başlamış oldu (I. Özal Hükümeti Oylama Sonucu).

Özal, hükümet programını açıklarken *Millet iradesi ile devlet idaresi, Hükümetimiz süresince el ele verecektir. Yalnız Anavatan Partisinin değil, bütün milletimizin Hükümeti olma şuuru ile görevimizi yapacağız. Kendi partimizin desteğine olduğu kadar, Hükümet dışındaki partilerin de yardımlarına, ikazlarına ve tenkitlerine değer vereceğiz. Ciddiyet, müsamaha ve tenkide tahammül, muhalefetle olan münasebetlerimizde başlıca stratejimiz olacaktır* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Milli birlik, asayiş ve huzurun temininden sonra ekonomi ve sosyal sorunlarına da önem vereceklerinin altını çizmiştir. “Hükümetimiz milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir” tanımıyla Özal Hükümeti’nin ilkelerini özetlemiştir. Programında özellikle huzur ve güvenlik, orta direğin güçlendirilmesi, işsizlik ve kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi

konularına önem vereceğini açıklamıştır. Bunların yanı sıra iktisadi kalkınma, ihracatın artırılması, dış ödemeler dengesinin sağlanması ve tüketicinin korunması, Türkiye sanayisinin sıhhatli ve dünya şartlarına uyumlu gelişmesinin ana hedefleri arasında olduğuna da programı açıklama sırasında yer vermiştir (I. Özal Hükümeti Programı):

Genel seçimden başarı ile çıkan ANAP, yerel seçimlerde de bundan faydalanmak için sürpriz bir yerel seçim tarihi açıklamıştır. *25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimlerde, ANAP % 41,5 oy oranıyla 54 il ve 328 ilçe; SODEP % 22 oy oranıyla 8 il, 191 ilçe; DYP % 13,72 oy oranıyla 61 ilçe; HP % 8,5'lik oy oranıyla 28 ilçe; MDP % 7,87 oy oranıyla 3 il, 34 ilçe; RP % 4,73'lük oy oranıyla 2 il, 6 ilçe almıştır* (Belhan, 2005: 124). 1984 yerel seçimlerinde ANAP, iktidara yeni geldiği için fazla yıpranmamış olması ve iktidar olanaklarını lehine kullanmasıyla seçimlerde başarılı olmuştur. Seçim sonuçlarında ANAP'ın çoğunluk sağlamasında halkın uzun süredir güçlü bir iktidar özleminin olduğu da söylenebilir (Altan, 2005: 179).

28 Eylül 1986'da vefat eden milletvekillerinin yerine yeni milletvekilleri seçmek için bir ara seçim yapılmıştır. Bu seçim, 1983 genel seçim ve 1984 yerel seçimleri kadar önemli olmasa da halkın nabzını ölçmek bakımından önemli olmuştur. Çok fazla hazırlanılmadan, muhalefetin toparlanmasına fırsat vermeden seçim yapılmıştır. 1986 seçimlerinden önce enflasyonla mücadeleden vazgeçen Özal, büyümeye daha çok önem verirken, yüksek faizler sanayinin maliyet unsurlarından olmaya devam etmiştir (Belhan, 2005: 127). Seçim sonucunda ANAP'ın oy oranlarının düşmesi Özal'ı siyasal yasakların kaldırılması için referanduma zorlamıştır. Ayrıca seçim sonrasında yapılan değerlendirme toplantısında *“kesenin ağzını biraz açalım yoksa iktidardan gideriz”* ve *“seçim sistemini yine değiştirelim. Barajları ve bölgeleri büyük partiye yani ANAP'a prim sağlayacak hale getirelim”* şeklinde karar almışlardır (Belhan, 2005: 128).

Mayıs 1987'de siyasal yasakların kaldırılması için referandumun yapılmasının ardından, muhalefetin daha fazla güçlenmesine fırsat vermemek için iktidar partisi ANAP tarafından erken seçim kararı alındı ve Kasım 1987'de genel seçim yapıldı. Seçime Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SODEP), Doğru Yol Partisi (DYP), Demokratik Sol Parti (DSP), Refah Partisi (RP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) olmak üzere yedi parti katılmıştır

(Buran, 2005: 121-122). Çifte barajlı d'Hondt ve kontenjan sisteminin uygulandığı bu seçimde sadece üç parti barajı geçebilmiştir (Aydın, 2008: 133). Seçim sonucunda ANAP oyların %36.3 ünü alarak 292 milletvekili, SODEP oyların %24.8'ini alarak 99 milletvekili ve DYP oyların %19.1'ini alarak 59 milletvekili mecliste yer almıştır (Bakırtaş ve Koyuncu, 2005: 58). ANAP seçimi kazanarak, II. Özal hükümeti kurmuştur. Bu dönemde Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olması nedeniyle Başbakanlık koltuğuna Yıldırım Akbulut geçmiştir (Bildirici, 2007: 152).

2.2. YILDIRIM AKBULUT HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Yıldırım Akbulut'a hükümeti kurma görevi verildi ve 16 Kasım 1989'da Akbulut hükümeti kurdu (Yücel, 2006: 62). Akbulut hükümet programında *iktisadi gelişmenin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularının teşvik edilmesi, gruplar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının pratik ölçüler içerisinde azaltılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının asgariye indirilmesi, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması iktisadi gelişme politikamızın esaslarını teşkil eder* açıklamasına yer vermiştir. Ayrıca, tasarrufların teşviki, üretimin arttırılması, istihdam imkânlarının geliştirilmesi, fiyat istikrarının sağlanması ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesiyle ekonominin gelişiminin hedeflendiğini belirtmiştir (Yıldırım Akbulut Hükümeti Programı).

Akbulut'un Özal'ın her istediğini yapan bir başbakan profili çizmesi eleştiri almasına neden olmuştu. Akbulut'un tüm çabalarına rağmen partiye tam olarak hâkim olamaması istifaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yaşanan ilk ciddi istifa döneminin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın istifasıydı. Ardından İstanbul Milletvekili Doğançan Akyürek, Zonguldak Milletvekili Veysel Atasoy gibi isimler istifa edeceğini duyurdu (Yücel, 2006: 63).

Siyasi olarak bu gelişmelerin olduğu Akbulut Hükümetinde ekonomi alanında da çeşitli gelişmeler görülmüştür. Bunlardan en önemlisi 1989 yılında alınan kararla Türkiye ile diğer ülkelerin sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıdır. Bu kararla Türkiye'ye giren ya da Türkiye'den çıkan her türlü sermayeye konan kısıtlama da kalkmıştır (Eştürk, 2006: 82). Bu kararla hem sermaye hareketlerinin serbest kalmasına

hem de “yurtiçinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılmasına” imkân sağlamıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle Türkiye’ye aşırı yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2008: 213-214). Yabancı sermayenin ülkeye girişi faiz oranları ve döviz kurunu etkilemiştir.

Tablo 2: 1988-1990 Yılları Faiz Oranları

Yıllar	Tasarruf Mevduatı Faiz Oranı	TCMB Reeskont Faiz Oranı	İnterbank Gecelik Faiz Oranı
1988	83.90	54.00	46.77
1989	58.80	54.00	26.87
1990	59.40	50.75	62.72

Kaynak: DPT.

1989 yılında faiz oranlarının düşmesiyle birlikte yatırım maliyetleri azaldığı için yatırımlarda artış olmuştur. Ayrıca bu dönemde döviz kurunda da gelişmeler olmuş, 1988 yılında 1.420 olan dolar kuru, 1989 yılında 1.120’e düşmüş fakat 1990 yılında 2.607’lere kadar çıkmıştır.

Alınan bu önemli kararın ardından dış ticaret göstergeleri de etkilenmiştir:

Tablo 3: 1989-1991 Yılları Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
	Değer Milyon \$	Değişim %	Değer Milyon \$	Değişim %			
1989	11.624	-0,3	15.792	10,2	-4.167	27.416	73,6
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.342	35.261	58,1
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.453	34.640	64,6

Kaynak: TÜİK.

Tabloda görüldüğü gibi ihracat değeri 1989 yılında 11.624 iken 1990 yılında 12.959 milyon dolara yükselmiş ve 1991 yılında 13.593 milyon dolar ile yükselişe devam etmiştir. İthalata baktığımızda 1989 yılından 1990 yılına geçilirken yükseliş olurken, 1991 yılında düşüş meydana gelmiştir.

Dış ticaret rakamlarının yanı sıra bir dönemdeki ekonominin ölçülmesinde büyüme, enflasyon ve işsizlik oranları en önemli belirleyiciler arasındadır (Yıldırım vd., 2008: 19). Yıldırım Akbulut Hükümeti'nin ekonomik performansını değerlendirebilmek için bu üç unsurun gelişmelerine bakmak faydalı olacaktır. Bu dönemde görülen bazı rakamlar şöyledir:

Tablo 4: 1989-1991 Yılları Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1989	1,6	64,2	8,7
1990	9,4	50,0	8,2
1991	0,3	52,6	7,9

Kaynak: DPT ve Yıldırım vd., 2008: 20.

1989 yılında %1,6 olan büyüme oranı 1990 yılında yükselişe geçerek %9,4 olmuştur. Fakat bu yükseliş 1991 yılında devam edememiştir. 1991 yılında büyümenin %0,3 gibi düşük bir oranda olmasında ANAP Hükümetinin seçim öncesinde KİT zamlarını ertelemesi, işçi ve kamu personeline yüksek oranda zam yapması ve kamu yatırımlarını artırmasının sonucu olduğu söylenebilir (Bakırtaş, 2007: 176). Diğer bir sebep ise o dönemde yaşanan Körfez Savaşı'nın etkisi olduğunu söyleyebiliriz (Erdem vd., 2009: 208).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), ilk kez 1990 yılında bir para programı açıklarak, para politikasının yürütülmesinde parasal büyüklüklere ilişkin hedefler belirlemiştir. TCMB, toplam bilanço büyüklüğü, toplam iç yükümlülükler, toplam iç varlıklar ve Merkez Bankası Parasına sınırlar koyarak kendi bilanço büyüklüğünü kontrol etmeye çalışmıştır. Hedeflerin kamuoyuna açıklanması, para politikasının şeffaflığının sağlanması konusunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. 1990 yılı para programı, Türkiye'de bir ilk olmasının yanı sıra bir diğer önemli özelliği de bünyesinde taşımaktadır. Şöyle ki, 1990 yılı para programında Hazine ile TCMB arasında bir protokol imzalanmış ve bu protokolde Hazine, Merkez Bankası kaynaklarını, kendisine tanınan limitler çerçevesinde kullanacağını ve bu limitleri aşmayacağını taahhüt etmiştir. Hazine'nin taahhütlerine uyması sonucunda öngörülen hedefler gerçekleştirilmiş, 1990 yılı para programı başarılı bir program olarak tarihe geçmiştir. 1991 yılında Körfez Krizi nedeniyle para

programı açıklanmamış, para politikası Türk Lirası ve döviz piyasalarında istikrar sağlama ve böylece rezerv para artışını kontrol etmek şeklinde yürütülmüştür (Akçay, 2009: 83).

Irak'ın Kuveyt'e saldırması sonucu ortaya çıkan Körfez Savaşı komşu ülkesi olan Türkiye için de önemli sonuçlara neden olmuştur (Küçük, 2011). Körfez Savaşı ile Irak-İran Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar atlatılmaya, Saddam Hüseyin'in otoritesini güçlendirmeyi ve diğer Arap ülkeleri arasında prestijini artırma hedeflenmişti. Fakat hedeflenen olmamış, Arap Birliği ciddi hasar görmüş ve ABD, petrol açısından zengin olan bu topraklarda hâkimiyetini kurmuştu. Böylece Körfez Savaşı ile ABD ağırlığını Orta Doğu'da hissettirmiş ve bu bölgede yeni yapılanmalara gidilmiştir (Küçük, 2011).

Körfez Savaşı sırasında Türkiye ise iki çelişki arasında kalmıştı. Bir tarafta Irak ile çok sıkı ilişki içersinde, diğer tarafta ise Irak'ın Kuveyt'e işgalini kabul edilemez olarak görmekteydi. Bu iki seçenek karşısında Türkiye, ABD'nin önderliğinde oluşan BM müşterek güvenlik sistemi çerçevesinde Irak ile ilişkilerini askıya alma kararını vermiştir (Ulutaş, 2006: 67). Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmasıyla Türkiye, BM'in Irak'a uyguladığı ambargo kararına katılmış oldu, devamında ise tüm ticari ilişkilerini kesti (Küçük, 2011).

Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılmasıyla Türkiye, birden petrol darboğazına girmiş oldu. Petrol alımında ödediği dövizin yükselmesi ekonomik sıkıntılara neden oldu (Urhan, 2007: 157). Ayrıca Körfez Savaşı sırasında petrol fiyatlarının aşırı artış göstermesi pek çok ülkeyi etkilediği gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Petrol boru hattının kapatılmasıyla oluşan bütçe açığı benzine sık sık yapılan zamlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Yapılan zamanlar üretim ve tüketim mallarına da yansımış ve fiyatlarda artışlara neden olmuştur (Arı, 1990: 17).

Körfez Savaşı öncesi dış ticaret hacmi sıralamasında ilk dörtte yer alan Irak ile ticari ilişkilerin durması, Türkiye dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur. Savaş öncesi Almanya'dan sonra en çok ithalatı yaptığımız Irak ile ambargo sonrası 1991 yılında hiç ithalat yapılmamıştır. Benzer şekilde ambargo kararının uygulanmasıyla Irak ve Kuveyt ile ilaç ve gıda maddeleri hariç ihracat da durmuştur. (Ulutaş, 2006: 75-79)

Türkiye'nin zararı boru hattı, petrol fiyatları, dış ticaret ile de sınırlı kalmamış, müteahhitlik ve turizm sektörlerinde de ciddi kayıpları olmuştur. Savaş öncesi baraj, santral ve benzeri alt yapı ihaleleri alan Türk müteahhitlik firmaları, savaşın başlamasıyla geri çekilmişlerdir. Savaş öncesi Irak'ta 37 Türk müteahhitlik firması sayısı savaş sonrası 19'a düşmüştür. Kuveyt'e de savaş öncesi 8 Türk firma, savaş sonrası 3'e gerilemiştir. Faaliyetlerine son veren firmalar yaklaşık 30.704 işçileri arasından çoğunu geri çekmiştir (Ulutaş, 2006: 83). Türkiye'ye dönen bu işçiler işsizlik rakamlarının yükselmesine neden olmuştur. İşçilerin geneli Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden olduğu için bu bölgede işsizlik artmıştır (Doğan, 2009: 97). Pek çok ülkeyi olumsuz etkileyen Körfez Savaşı, Türkiye turizmini de olumsuz yönde etkilemiştir. Yurtdışı ve yurtiçinde hâkim olan ekonomik sıkıntılar turizm sektöründe pek çok rezervasyon iptaline neden olmuştur. 123.908 turist, rezervasyonlarını iptal etmişlerdir (Urhan, 2007: 160).

Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında korkup kaçan pek çok sığınmacı Türkiye'ye sığınmaya başlamıştır. Sığınmacıların beslenmesi ve barınması Türkiye için ekonomik sorun oluşturmuştur. Boru hattının kapatılması, ihracatın azalması, turizm gibi konularda da sıkıntı yaşayan Türkiye, bir de sığınmacıların gelmesiyle iyice sıkıntıya girmiştir (Öztürk, 2010: 9).

Körfez Savaşı sırasında ABD, Türkiye'den çeşitli isteklerde bulunmuştu. Bu istekler Türkiye'de bulunan üslerin hava harekâtları sırasında kullanılması, Saddam Hüseyin'in Kuveyt sınırındaki asker sayısını azaltmak için Irak sınırına asker göndermesi ve müttefik kuvvetlere Türkiye'nin asker göndermesiydi. Bu üç istekten ilk ikisi gerçekleştirilmiş üçüncü istek ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin onayını almadığı için gerçekleştirilememiştir (Urhan, 2007: 151).

Savaş öncesi ve sonrası ekonomik ve siyasal olarak yıpranan Türkiye, savaş sonrasında ABD ve Körfez ülkelerinden yardım beklentisi içindeydi. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ABD'ye yaptığı ziyarette, ABD'nin tekstil ithalatına koyduğu kısıtlamanın kaldırılması, Türkiye'nin askeri modernizasyonuna destek ve borçların hafifletilmesi beklentileri içinde olduklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine 1991 yılında 82.000.000 dolar acil yardım verildi (Doğan, 2009: 97). Türkiye'nin zararları ve aldığı yardımlar

göz önüne alındığında yardımların zararı karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir (Urhan, 2009: 163).

Körfez Savaşı sonrası Türkiye, hem maddi yönden hem de tarafsızlığını koruyamadığı için Arap-İslam devletleri karşısında itibarının zedelenmesiyle gereğinden fazla zarar görmüştür. Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılması, Irak-Türkiye sınırının kapatılması, ihracatın durması Türkiye'yi milyarlarca dolar zarara sokmuş, binlerce kişi işsiz kalmış ve üst üste yapılan zamlarla halkın yükü artmıştır (Urhan, 2009: 164).

Dünyada ve Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken 15 Haziran 1991 tarihinde ANAP 3. Olağan Kongresi yapıldı. Başkanlık için Yıldırım Akbulut, Rize Milletvekili Mesut Yılmaz ve Hasan Celal Güzel yarıştı. Hasan Celal Güzel ilk turda 20 oy alarak adaylıktan çekildi ve yarış Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz arasında yapıldı. Oylama sonucunda 621 oy alan Mesut Yılmaz ANAP'ın üçüncü genel başkanı seçildi (Yücel, 2006: 63-64).

2.3. I.MESUT YILMAZ HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Yıldırım Akbulut, ANAP Genel Başkanlığını kaybetmesiyle Başbakanlıktan istifa etti ve Cumhurbaşkanı Özal, hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a verdi (Yücel, 2006: 64). 5 Temmuz 1991 tarihinde gerçekleştirilen güven oylaması sorunsuz geçti. Yılmaz, seçilir seçilmez aklında var olan erken seçim kararı verdi. Seçimi ekim ya da en geç kasım ayında yapmayı planlıyordu. Yapılan seçim öncesi anketlerinde Doğru Yol Partisi (DYP) birinci sırada çıkmasına rağmen, Yılmaz buna aldırış etmedi ve 15 Ağustos 1991'de toplanan ANAP Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nda 20 Ekim 1991 tarihinde seçim kararını açıkladı. Yılmaz aslında bu erken seçimle ANAP'ın kurucusu ve o dönemde Cumhurbaşkanı olan Özal'ın etkisinden kurtulmak istiyordu. Çünkü Özal her ne kadar Cumhurbaşkanı olarak tarafsız olması gerekse de hala ANAP'ın işlerine karışıyordu (Bildirici, 2007: 189-191).

Anketlerde ikinci sırada çıkan Mesut Yılmaz sıkı bir seçim çalışmasına başladı. "20 Ekim Mesut Yılmaz... Çünkü yapacak çok iş var" sloganıyla seçim kampanyasını yürüttü. Seçim gezilerinde Özal döneminde kullanılan "arım balım peteğim" şarkısını değiştirdi, böylece Özal'dan ayrı olduğunu göstermek istedi. Hatta o dönemde basına

beni “Özal Hanedanının Prensi” olarak göstermeyin ricasında bulundu (Bildirici, 2007: 191-195).

Demirel ise seçim kampanyalarında yolsuzluk iddialarıyla ANAP’ı hırpalıyordu. Dönemin Devlet Bakanı Birsnel Sönmez’in kardeşinin piyasaya sahte dolar sunmasıyla yargılanması ve Mesut Yılmaz’ın kardeşi Turgut Yılmaz’ın karayolu ihale skandalı yolsuzluk iddialarına tuz biber oldu ve Demirel’in hırpalamalarını artırdı (Bildirici, 2007: 194).

20 Ekim 1991’de yapılan seçim sonrası ANAP hüsrana uğramış, anketler de çıktığı gibi DYP birinci gelmişti. Böylece 1983 yılından beri iktidarda olan ANAP ilk defa muhalefet konumuna düşmüş oldu (Atatoprak, 2007: 78). Ancak bu durumdan Yılmaz memnundu. Çünkü partinin Özal etkisinden kurtulduğunu düşünüyordu. Partinin değişimi için muhalefette kalması Yılmaz’ın yararına olacaktı (Bildirici, 2007: 195).

1991 seçimleri öncesinde seçim sisteminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Seçim çevresi barajlarında iki, üç ve dört milletvekili çıkartacak seçim çevrelerinde baraj yüzde 25’e düşürülmüş, beş ve altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde ise yüzde 20 barajı konulmuştur. Bu düzenlemenin küçük partiler yararına bir düzenleme olduğu görülmektedir. Diğer bir değişiklik ise tercih oyu uygulaması olmuştur. Seçmene siyasal parti tarafından hazırlanan milletvekili listesini değiştirme olanağı tanınmıştır. Listede geri sırada olan bir milletvekili adayının seçilme olanağı tanınmıştır. Bu değişiklikler bazı avantajları getirmesine rağmen, seçim sonrası hiçbir parti tek başına hükümet kuracak sayıya ulaşamamıştır (Aydın, 2008: 136).

Yapılan erken seçimlerde toplam 450 milletvekilininin 178’ini DYP, 115’ini ANAP, 88’i SHP, 62’isini RP ve 7’sini de DSP almıştır. DYP oyların yüzde 27’sini alarak en çok oy alan parti olsa da hükümet kurmak için yeterli sayıya sahip değildi. Bu yüzden Doğru Yol Partisi Başkanı Süleyman Demirel, Sosyal Demokratik Halkçı Partisi ile koalisyon hükümeti kurdu. Oluşturulan koalisyon hükümeti 30 Kasım 1991 tarihinde güvenoyu alarak göreve başladı (Altan, 2005: 184).

2.4. VII. SÜLEYMAN DEMİREL HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan erken seçim sonucunda Doğru Yol Partisi %27 oy oranı ile 178 milletvekili, Anavatan Partisi %24 oy oranı ile 115 milletvekili, Sosyal Demokrat Halkçı Partisi %20 oy oranı ile 88 milletvekili, Refah Partisi %16 oy oranı ile 62 milletvekili ve Demokratik Sol Parti %10 oy oranı ile 7 milletvekili çıkarabilmiştir (Özgül, 2002: 142). Doğru Yol Partisi'nin bir önceki seçimlerde aldığı %19 oy oranından sonra %27'ye çıkması seçim zaferinin boyutunu kanıtlamaktadır. Daha önceden iktidar partisi olan ANAP ise ikinci parti konumuna düşmüştür. Siyaset yasağı kalkan Ecevit'in partisi DSP, %10 oy oranı ile 7 milletvekili ile meclise tekrar girmiştir. Bu durum Ecevit'in siyasi hayata tekrar girdiğinin ilk işareti olarak düşünülebilirdi. SHP açısından bakınca ise durum pek de parlak değildi. 1987 seçimlerinde ikinci parti olan SHP, bu seçimlerde yaklaşık %16 oy kaybederek üçüncü parti konumuna inmiştir (Arslan, 2007: 10).

Tek başına iktidara gelebilecek çoğunluğa ulaşan bir parti olmadığı için en çok oyu alan Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Partisi ile koalisyon yaptı (TBMM, 1991). Koalisyon partilerinden olan Sosyal Demokrat Halkçı Partisi milletvekillerinden Leyla Zana ve Hatip Dicle milletvekilliği yeminini Kürtçe yapmak istediler. Bu olay üzerine genel başkan bu milletvekillerinin istifasını istedi. Halkın Emek Partisi (HEP) kökenli milletvekilleri partiden istifa ettiler (Törel, 2002: 123).

Cumhurbaşkanı, hükümeti kurma görevini Isparta Milletvekili olan Süleyman Demirel'e verdi. Demirel'in kurduğu koalisyon hükümeti 30 Kasım 1991 tarihinde güvenoyu alarak görevine başladı (IIV. Demirel Hükümeti Oylama Sonucu).

Güvenoyu alan Demirel teşekkür konuşması şu şekilde yapmıştır: *20 Ekim 1991 tarihinde yapılan seçimlerle, Türkiye Büyük Millet Meclisini yüce milletimiz yenilemiştir. Yenilenen Meclisin, Anayasa usulüne göre, Anayasaya dayanarak cereyan eden muamele neticesinde, içinden çıkardığı Hükümet, bugün güveninize mazhar olmuş bulunuyor. 49 uncu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına ve şahsım adına, Yüce Meclise şükranlarımızı sunuyorum. Güveninizin değerini çok iyi biliyorum. Bu güvene layık olmanın sorumluluğu içinde olacağız. Bunun da çok ağır bir sorumluluk olduğunu yine biliyoruz; ama güveninize layık olacağımızdan emin olmanızı istiyorum. Yeni bir*

hevesle, yeni bir şevkle ve yeni ve aydınlık ufuklara doğru ülkemizi yönlendirmek ve milletimizi mutlu yapmak için elimizden gelen her türlü gayreti göstereceğiz. Kararınız, milletimiz, ülkemiz ve devletimiz için hayırlı uğurlu olsun. Cenab-ı Allah'tan bizi başarılı kılmasını niyaz ediyor, hepinize saygılar sunuyorum (TBMM, 1991).

1991 seçimi sonucunda sekiz yıllık ANAP iktidarı son buldu. Başbakanlık görevini Mesut Yılmaz'dan devralan Süleyman Demirel oldukça mutluydu. Başbakanlık DYP'liler ile dolup taşarken, ANAP Teşkilatı iktidara ve Özal'a alışmıştı, Demirel seçilince şok olmuştu (Bildirici, 2007: 197).

1991 seçimleri sonucunda ANAP'ın iktidarı kaybetmesinin yanı sıra, 1982 Anayasası sonrası ilk defa bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Diğer ilginç bir sonucu ise ilk defa en çok oy alan iki partinin de sağ parti olmasıdır.

DYP-SHP görüşmeleri sonucu iki parti arasında Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri imzalanmıştır (Kara, 2007: 198). İmzalanan protokolde tam demokratik rejim, millet iradesinin mutlak üstünlüğü, ülkenin bölünmez bütünlüğü ve insan hakları temel ilkeler olarak vurgulanmıştır. Ekonomi başlığı altında ise enflasyon ve geçim sıkıntısından halkın kurtarılacağı, denk bütçenin uygulanacağı, “az kazanan az, çok kazanan çok vergi” ilkesinin getirileceği ve refahı tabana yaymayı ele almışlardır. Dış politikada ülkenin çıkarlarını koruyan bilinçli bir dış politikanın izleneceği ve Avrupa Topluluğu üyeliği için çaba gösterileceği ifade edilmiştir (VII. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü).

Hükümeti oluşturan iki siyasi partinin ortak amacı; ülkemizin bugün karşı karşıya bulunduğu ağır sorunları çözmek; ülkede siyasi, ekonomik ve sosyal huzuru ve esenliği kurmak; vatandaşlarımızı ezen hayat pahalılığına çare bulmak; milletimizi, yarınını güvence altında gören dengeli bir toplum haline getirmek; toplumsal adaleti gerçekleştirebilecek tüm önlemleri almak; istikrar içinde kalkınmayı sağlamak; Türkiye'yi uygar dünya ile bütünleştirmek ve böylece, barış, hoşgörü, güvenlik ve refah Türkiye'sini yaratmaktır şeklinde yaptığı açıklama ile Demirel koalisyon hükümetinin amaçlarını açıklamıştır (Kara, 2007:204).

DYP-SHP Hükümeti, 500 günlük dengeleme onarım ve canlandırma programı ile Türkiye ekonomisinde sanayileşme ve kalkınma başlatarak ekonomiyi canlandırmayı hedeflemiştir (Erdem vd., 2009: 231). Çözülmesi gereken ilk sorun olarak enflasyonu

gören hükümet, enflasyonu düşürmeye çalışmıştır. Az da olsa enflasyon oranında bir düşme gözlenmiştir. Fakat bu düşüşte KİT zamlarının geciktirilmesi olduğu iddiasında bulunanlar oldukça çoktur (Kara, 2007: 210). Enflasyonun yanı sıra büyüme ve işsizlik rakamları ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 5: 1991-1993 Yılları Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1991	0,3	52,6	7,9
1992	6,4	67,1	8,1
1993	8,1	55,2	7,8

Kaynak: DPT ve Yıldırım vd., 2008: 20.

Tabloda görüldüğü gibi enflasyon 1993 yılında bir önceki yıla oranla düşüş göstermiştir. Büyüme oranı da 1992 yılında 1991 yılına oranla büyük bir artış göstermiş, 1993 yılında da bu artışa devam etmiştir. İşsizlik oranlarına baktığımızda ise, 1992 yılında artış göstererek %8,1 olmuş, fakat bir sonraki yıl düşüş göstererek %7,8'e gerilemiştir.

Demirel, hükümet programını açıklarken Türkiye'de sanayi ve hizmet sektörlerinde gelişme olduğunu fakat tarımın da ekonomik ve sosyal hayat için vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır (VII. Demirel Hükümet Programı). Bu dönemde GSMH içindeki tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin oranları şu şekildedir:

Tablo 6: 1991-1993 Yılları GSMH'da Sektör Payları

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1991	16,1	26,5	57,4
1992	15,8	26,5	57,8
1993	14,5	26,5	59,0

Kaynak: TÜİK.

1991-1993 yılları arasında tarımın payı her yıl belirli oranda düşüş yaşarken, sanayi aynı oranda kalmıştır. Tarımda yaşanan düşüş hizmetler sektörüne artış olarak yansıyor, hizmetler oranında artış görülmüştür.

Tarım, sanayi ve hizmetler tablosu bu şekilde iken dış ticaret göstergelerinde de çeşitli değişiklikler olmuştur.

Tablo 7: 1991-1993 Yılları Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer Milyon \$	Değişim %	Değer Milyon \$	Değişim %			
1991	13.593	4.9	21.047	-5.6	-7.453	34.640	64.6
1992	14.714	8.2	22.871	8.7	-8.156	37.585	64.3
1993	15.345	4.3	29.428	28.7	-14.083	44.773	52.1

Kaynak: TÜİK.

Demirel Hükümeti döneminde, ihracat ve ithalat her yıl bir önceki yıla göre artış göstermiştir. 1991 yılında 7.453 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1992 yılında 8.156 milyon dolar, 1993 yılında ise 14.083 milyon dolar olarak artış göstermiştir. “Bu durum, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin bir ön göstergesi olarak yorumlanabilir” (Erdem vd., 2009: 248).

Demirel, DYP-SHP Koalisyon Programını açıklarken KİT reformunun gerektiğini vurgulamıştır. KİT’lerin mali yapılarının bozuk olması, büyük borçlara sahip olmaları, gerektiğinden fazla istihdama sahip olmaları ve verimliliğin düşük olması KİT’lerin kar etmesini engellemektedir. Bu yüzden *Türkiye’de piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi, rekabet koşullarının güçlendirilmesi, kalkınmanın yurt sathına dengeli bir şekilde yayılması, yeni bir sanayi atılım sürecinin başlatılması ve sanayinin mülkiyetinin halka yayılması konularında KİT’lere önemli görevler düşmektedir* diyerek KİT’lerin bu dönemdeki görevlerini açıklamıştır (VII. Demirel Hükümeti Programı). Ancak programda yer alan KİT reformu gerçekleştirilememiştir. *KİT’lerin işletmecilik faaliyetleri esnasında sürekli politik müdahalelerle karşı karşıya kalmaları, görev zararı uygulamaları, borçlanma gerekliliklerinin artması, sermaye artırım ve amortisman giderleri gibi çeşitli harcamaları yapamamaları zarar etmelerine neden olmakta ve KİT’lerin özelleştirilmek suretiyle ekonomiye daha fazla katkı sağlayacakları inancını artırmıştır* (Erdem vd., 2009: 252). Özelleştirmenin faydalı olacağı inancının yerleşmesiyle pek çok KİT özelleştirilmiştir. 20.05.1992 tarihinde Et ve Balık Kurumu, Yem Sanayi T.A.Ş., Süt Enstitüsü Kurumu ve Orman Ürünleri Sanayi Kurumu’nun özelleştirilmesi yapılmıştır. Yapılan özelleştirmeler sonrası elde edilen gelir 1991 yılında 223.160.734 \$ olmuştur. 1991 yılında özelleştirme gelirinin düşük olmasında Körfez Savaşı’nın etkisi büyüktür. 1992 yılında özelleştirme gelirleri bir önceki yıla oranla artış göstererek 422.881.905 \$ olmuştur. Bu artış 1993 yılında da

devam etmiş ve 1993 yılında özelleştirme gelirleri toplamı 547.361.741 \$ olarak elde edilmiştir (Kilci, 1994: 41).

Bu dönem içerisinde gerçekleşen önemli diğer bir gelişme ise, 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile Avrupa Topluluğu'nun Avrupa Birliği adını almasıdır. Bu anlaşma ile Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamaları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Üye ülkelerin ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilmesi açısından Maastricht Kriterleri olarak adlandırılan kriterler belirlenmiştir (Dilekli ve Yeşilkaya, 2002: 2-3). Bu kriterler şunlardır:

- Toplulukta fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile bir üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.
- Üye ülkelerin kamu açıklarının GSYİH'lerine oranı %3'ü geçmemelidir.
- Üye devletlerin kamu borçlarının GSYİH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir.
- Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır.
- Son 2 yıl itibarıyla, bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.

Maastricht Anlaşması ile belirlenen bu kriterlerin ardından 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Siyasi kriterler; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığıdır. Ekonomik kriterler, işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığıdır. Topluluk mevzuatının benimsenmesi ise siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kapasitesine sahip olmaktır. Ayrıca aday ülkeler demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve birlik içinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş

edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır. Üyelik, aday ülkenin siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine katılma da dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüğünü üstlenme yeteneğine sahip olmasını da öngörür (Akçay, 2008: 14). Maastrich ve Kopenhag Kriterleri ile Avrupa Birliği'ne katılım zorlaşmakta ve bu durum henüz üye olmayan Türkiye'yi de etkilemektedir. Bu anlaşmalar ile kriterleri sağlamayan üyelerin Avrupa Birliği'ne üyeliği imkânsız hale gelmiştir.

Türkiye'de ve dünyada bu gelişmeler olurken terör örgütü PKK, özellikle Körfez Savaşı'nın etkisiyle silahlı şiddet olaylarını arttırmıştır. Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta Kürtler tarafından Saddam yönetimine karşı başlatılan ayaklanmanın başarısızlığı, Kürtlerin canlarını kurtarmak için Türkiye ve İran'a sığınarak bölgeyi boşaltmaları ve savaş sonucu BM tarafından bölgeye yönelik Irak hükümetine konan yasakların getirdiği otorite boşluğu sonucunda, PKK bu alanlarda barınma ve lojistik imkânı bularak askeri gücünü artırmıştır. Örgüt, bu süreçte yeni katılımları Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğundan yararlanarak, buradaki kamplara aktarmıştır. Kuzey Irak'taki kamplarda silahlı eğitime tabi tutulan teröristlerin katılımıyla birlikte 1989 yılında 1000 civarında olan militan sayısı, 1992 yılına gelindiğinde yaklaşık 10.000'e çıkarmıştır. Bu şekilde güçlenen örgüt, 1992 yılına Türkiye-Irak sınır kesiminde "Savaş Hükümeti" kurma ve "Kürdistan Ulusal Meclisi (KUM)" ilan etme gibi bütün Kürt örgütlenmelerini kendi güdümünde bir araya toplama şeklinde bir planlama içine girmiştir (Işık, 2009: 47-48). Bu dönemde PKK'nın işlediği ya da işlettiği sayısız olaylar sonucunda çok sayıda yaralanma ve ölüm olmuştur (Öztürk, 2011: 31-32).

PKK'nın faaliyetleri devam ederken Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölmesiyle Cumhurbaşkanlığı koltuğu boş kalmıştı. Hesapta olmayan bu gelişme sonrası Demirel yaptığı değerlendirme sonucunda DYP Genel Başkanlığı ve Başbakanlıktan istifa etmiştir. İstifasının ardından Cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamış ve SHP'de bu adaylığı onaylamıştır (Kara, 2007: 211). 16 Mayıs 1993 tarihinde TBMM'de yapılan oylama sonucunda Süleyman Demirel 9. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Cumhurbaşkanlığı).

Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla boşalan Başbakanlık koltuğuna kimin oturacağını belli olması için 13 Haziran 1993 tarihinde yapılan DYP'nin Olağanüstü Kongresi'nde oylama yapılmıştır. Yapılan oylama sonucunda en yüksek oyu alan Tansu

Çiller DYP Genel Başkanı olarak seçilmiş ve Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmuştur (Demirküre, 2011: 130).

2.5. I.TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümü ile boşalan Cumhurbaşkanlığına, DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla da DYP Genel Başkanlığı ve Başbakanlık makamı boşalmıştır. 13 Haziran 1993 tarihinde yapılan DYP Olağanüstü Kongresi'nde Devlet eski Bakanı Tansu Çiller, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ve Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan genel başkanlık için aday oldular. Ali Naili Erdem'in Divan Başkanlığında toplanan Kongrede ilk turda Tansu Çiller 1114 delegeden 574'ünün oyunu alırken, İsmet Sezgin 320, Köksal Toptan 212 oy aldı. Bu sonuç üzerine diğer iki aday çekilince, Çiller ikinci turda 933 oy alarak DYP'nin 5. Genel Başkanı oldu (TBMM Bülteni).

Aday olan üç isim arasından Tansu Çiller'in seçilmesi DYP'nin vitrin değişikliği için de uygun bir isimdi. Çiller'in kentli, modern, batılı ve akademisyen olması DYP için bir avantajdı (Demirküre, 2011: 131).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 50. Hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e verdi. DYP Genel Başkanı Çiller ile SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün yaptığı görüşmeler sonucunda koalisyona devam kararı almışlardır. TBMM'de Koalisyon Protokolü açıklanırken Çiller, *Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti, önceki DYP-SHP Ortak Hükümetinin oluşumunu düzenleyen 19 Kasım 1991 tarihli Protokolü, eklerini ve temel hedeflerini ilke olarak benimser. Bu çerçevede yeni DYP-SHP Hükümeti önceki hükümetin uygulamalarını dikkate alacaktır* ifadeleri ile açıklamalarına başlamıştır (I. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü).

Güneydoğu ve terör ile ilgili *bütün olanaklarla ve büyük bir kararlılık içinde mücadeleye devam edilecektir. Ancak her koşulda hukuk devleti ilkelerine ve insan haklarına saygı gösterilecektir. Hükümeti oluşturan partilerin; tüm halkımıza saygı, sevgi ve insan hakları anlayışı ile yaklaştığı ve hep böyle yaklaşacağı konusunda kimsenin kuşkusuz olmamalıdır. "Olağanüstü Hal" rejimi, yetki boşluğu yaratmayacak yeni yasal düzenlemelerin yapılmasıyla birlikte, yürürlükten kaldırılacaktır. Koruculuk sisteminin tasfiyesi ilke olarak benimsenmektedir. Ancak bunun yaratacağı istihdam ve*

güvenlik sorunları zaman içinde çözümlenerek, bu hedefe varılacaktır. Hükümetimiz, yurttaşlarımızın etnik, kültürel ve dile ilişkin kimlik özelliklerinin özgürce ifadesinde, korunmasında ve geliştirilmesinde karşılaştıkları yasal ve fiili eksiklik, engel ve sınırlamaları Türkiye'nin de imza koyduğu Paris Şartı'na uygun bir biçimde ve ulusal bütünlük içinde giderecektir. Türkiye'nin üniter yapısı içinde çeşitli etnik, kültürel, dil ve inanca ilişkin kimlik özellikleri özgürce ifade edilebilecek, özenle korunabilecek ve rahatça geliştirilebilecektir. Hükümetimiz bunları toplumumuz için bir zenginlik saymaktadır. Bölgenin kalkınması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bozulan dengelerin düzeltilmesi, haksızlıkların önlenmesi, istihdamın artırılması Güneydoğu politikalarının vazgeçilmez temelini oluşturacaktır. Bu amaçla sağlam kaynaklara bağlanmış bir bölge planlanması hızla yürürlüğe konulacaktır ifadesine yer vermiştir (I. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü).

Koalisyon Protokolünde ekonomi ile ilgili ekonomi yönetiminde Maliye, Hazine, DPT ve Merkez Bankasının tam bir uyum içinde çalışmalarını sürdüreceği ortam ve koşullar mutlaka sağlanacaktır. Türk ekonomisi bugün kabuğuna sığmamaktadır. Dünyadaki gelişmeler, ekonominin geldiği nokta çok daha süratle hareket etmemizi gerektirmektedir. Bunun için de kararlı çözümlere ve farklı yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Halkımızı başka türlü refaha kavuşturmak imkânı yoktur. Amaç, devleti asli görevlerinde etkinleştirmektir. Dünya ekonomisi ile entegrasyonda Türk Ekonomisi'nin makro dengeler yönünden önemli sorunları vardır. Yapısal özellik arz eden bu sorunlar kamu kesiminde yoğunlaşmaktadır. Bu sorunlar kamu ekonomik kesiminde küçülerek yeniden yapılandırma ve reform programı ile çözümlenecektir. Bu kapsamda KİT reformu, özelleştirme, vergi reformu öncelikle ele alınacak konulardır açıklamasını yapmıştır (I.Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü).

Koalisyon Protokolünün kamuoyuna açıklanmasının ardından 25 Haziranda Tansu Çiller, Çankaya Köşkü'ne çıktı ve kurduğu hükümeti Cumhurbaşkanı onayına sundu. Onaylanan liste 29 Haziranda TBMM'ye gönderildi. Hemen ertesi gün 30 Haziran 1993 tarihinde Çiller, TBMM Genel Kurulu'nda Hükümet Programını açıkladı (TBMM Bülteni). Hükümet Programını okurken şu sözlerle başladı: Yedi kez Başbakan olarak ülkemize büyük hizmetler vermiş bulunan Sayın Süleyman Demirel'in ülkemizin Cumhurbaşkanlığına seçilişi ertesinde DYP Genel Başkanlığı'nı üstlenerek, yeni Hükümeti kurmakla görevlendirildim. Yirmi aya yakın bir süredir başarı ile hükümeti

devam ettiren DYP ve SHP partileri bir koalisyon protokolü imzalayarak yeni bir hükümet kurmaya karar vermişlerdir. Hükümetimiz, 21.yüzyıla hazırlanan bir dünyada, Türkiye'nin yenilenme ve değişim azmini temsil etmektedir. Bu yenilenme ve değişimi, her alanda, süratli, kapsamlı ve kararlı adımlarla gerçekleştireceğiz. Çağdaş siyasi normları, ekonomik ve sosyal hedefleri yakalayacağız (I. Çiller Hükümeti Programı).

Programda ekonomi başlığı altında yeni reformların gerçekleştirileceği ama öncelikli hedef olarak enflasyonun düşürüleceğini vurgulamıştır. Reformların kısa sürede yapılamayacağı, sağlıklı sonuç almak için yollarının uzun olduğunu belirtmiştir (I. Çiller Hükümeti Programı).

5 Temmuz 1993 tarihinde Çiller'in oluşturduğu kabine için güven oylaması yapıldı. Yapılan oylamada toplam 432 oyun 247 kabul, 184 red ve 1 çekimser oy ile oylama sonuçlandı (I.Çiller Hükümeti Oylama Sonucu).

50. Hükümetin kurucusu, 10. Koalisyon hükümetinin başında olan ve Türkiye'nin ilk kadın başbakanı unvanına sahip Tansu Çiller, ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönemi devraldığı gibi bunun yanı sıra bir de terör örgütünün silahlı saldırılarını arttırdığı bir dönemde başbakan olmuştur. Demirel döneminde artış gösteren terör olayları Çiller döneminde de devam etmiştir. Çiller'in Başbakan olmasından sonra ciddi ölüm ve yaralanmalarla son bulan pek çok olay gerçekleşmiştir (Öztürk, 2011: 32-34).

20 Kasım'da gerçekleştirilen DYP 4. Olağan Büyük Kongresi'nde Çiller tekrar Genel Başkan seçildi ve kabinesinde değişiklik yaparak bazı bakanları değiştirdi (Yalansız, 2006: 459).

1993 yılı sonuna yaklaştıkça ekonomik sorunları bitmek bilmiyor, gittikçe artış gösteriyordu. Bu duruma kayıtsız kalmayan TÜSİAD, 2 Aralık 1993 tarihinde hükümeti ekonominin gittikçe kötüleştiği konusunda uyarıda bulundu. 26 Ocak 1994'te devalüasyon yapıldı ve %13,6'lık yapılan bu devalüasyon 14 yıl sonra ilk olmuştur (Özel, 2011: 86).

Hükümet, ekonomik sıkıntılarla uğraşırken, diğer siyasi partiler ise mart ayında yapılacak olan seçime odaklanmıştır. Yapılan seçim sonucunda RP'nin oylarının arttığı görülmüştür. Bu durum ise koalisyonu tehlikeye sokabilirdi. Seçim sonrası iş adamları DYP-ANAP Koalisyonunun kurulması gerektiğini vurgulasalar bile, Çiller, 1994 Krizi

sonrası alınan 5 Nisan Kararlarını SHP Genel Başkanı Karayalçın ile açıkladı ve DYP-SHP Koalisyonunun devam edeceği sinyalini verdi (Yalansız, 2006: 460).

2.5.1. 1994 Krizi ve 5 Nisan 1994 Kararları

1989 yılında çıkarılan 32 sayılı kararda sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu tarihe kadar liberalizasyon sonrasında iyi bir performans gösteren Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra hem reel ücretlerde meydana gelen yükselme hem de sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sonucunda yurt içine giren yüksek miktardaki sermaye akışıyla döviz kurlarında meydana gelen sürekli düşüş ve TL'nin değerlenmesi, bu rekabet avantajını dezavantaja çevirmiş ve dış ticaret kötüleşerek iç borç stoku hızla artmaya başlamıştır. Artan kamu kesimi borçlanma gereği nedeniyle faiz oranları aşırı bir şekilde yükselmiş, bu da ekonomiyi bir kaosa sürüklemiştir. Bu kaosun ilk yansıması ise 1994 krizi olmuştur (Demirci, 2005: 164).

1994 krizinin temel nedeni bütçe açıklarıdır. Yurtiçi tasarruflardaki yetersizliğin yol açtığı bütçe açıkları, finansal serbestleşmenin bir sonucu olarak, sermaye hareketleriyle giderilmiştir. Bu bağlamda sermaye hareketlerinin bütçe açığı ve dış açık devam ederken gerçekleşmesi, yüksek faiz-düşük kur şeklinde geçici bir denge oluşturmuştur. Bir yandan yüksek faiz-düşük kur politikası, sermaye hareketlerinin girişini hızlandırırken; diğer yandan da piyasa aktörlerinin uygulanan politikaların güvenilirliği üzerinde artan kuşkuları finansal krizi tetiklemiştir. Sonuç olarak, iktisat yazınında ikiz açık olarak nitelendirilen bütçe açıkları ile dış açıklar Türkiye'de 1994 yılında finansal krize neden olmuştur (Işık vd., 2004: 51).

1992 yılından itibaren terör örgütü ile yapılan mücadelenin harcamalarının karşılanması için vergileri artırılmıştır. Vergilerin artırılmasının yanı sıra, maaş, ücret ve tarımsal destekleme fiyatlarında yapılan artış iç ve dış borçlanmayı daha da artırmıştır. Kısa vadeli dış borçlar ile iç borçlanmanın önüne geçilmeye çalışılması, “borç- yüksek faiz sarmalını yaratmıştır”. Hükümet, faiz giderlerinin yükünü azaltmak için 1993 yılında iç borç faiz oranlarını düşürmeye çalışmıştır. Bankaların ve halkın dövize yönelmesi ile dış ödemeler dengesinde açık beklentisi birleşince ülkeden sıcak para kaçıışı olmuştur. Bu gelişmelerden sonra 1994 yılında dolar kuru 21.500 TL'den 40.000

TL'ye yükselmiştir (Tecer, 2005: 97). Gecelik faiz ise, %64'ten %454'lere kadar çıkmıştır. %150'lere çıkan enflasyon sebebiyle 1994 yılında büyüme olmamış, tersine ekonomi küçülmüştür. 1993 yılında 173 milyar dolar olan milli gelir, 1994 yılında gerileme göstererek 132 milyar dolar olmuştur (Çelebi, 2001: 21-22).

1993 yılında sinyalinin veren ve 1994 yılında patlak veren kriz kısa süreli fakat etkileri şiddetli oldu. Cari açık fırladı, kısa vadeli borçlar rekor kırdı, enflasyon arttı ve işsizliği artırarak yarım milyon kişi işinden oldu (ATO).

Bütün bu gelişmelerin ardından Ocak 1994'de Moodys ve Standart and Poors isimli iki uluslararası kredi değerlendirme kuruluşunun Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 18). 1980 yılında alınan kararlar artık yetersiz kalmakta ve yeni bir istikrar programına ihtiyaç duyulmuştur. 27 Mart 1994 yerel seçimleri yeni kararların alınmasının ertelenmesine neden oldu ve 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar programı yürürlüğe kondu (Tecer, 2005: 98).

5 Nisan 1994'te yürürlüğe konulan istikrar programının başlıca hedefleri ek vergi ile kamu gelirlerinin artırılması, kamu giderlerinin düşürülmesi, bütçe açığının düşürülmesi ve faizin zamanla düşürülmesi şeklinde sıralanmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2007: 379-380).

Bu hedeflerin genel amaçları enflasyonu hızlı biçimde düşürmek, ihracatı artırıp ithalatı azaltmak, dış borçları sınırlamak, kamu gelirlerini artırıp kamu harcamalarını kısmak, tarım sosyal güvenlik ve özelleştirme alanlarında reformlar yapmak şeklinde özetlenebilir. Kısa vadede bozulan dış denge ve döviz piyasasında yeniden istikrarın sağlanması, orta vadede kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek, uzun vadede ise ihracatı özendirerek tedbirler almak, özelleştirmeyi hızlandırmak ve sürdürülebilir büyümeyi mümkün kılmak hedeflenmiştir. 5 Nisan kararlarıyla döviz kuru serbest bırakılmış ve *Merkez Bankasının 1 ABD doları resmi döviz satış kuru, Reuters sisteminin Bankalar arası Döviz Piyasası sayfalarında 1 ABD doları karşılığında TL alış-satış kotasyonu veren bankalar arasından seçilen 10 bankanın, saat 15:00' deki döviz alış-satış fiyatlarının ortalaması esas alınarak tespit edilmeye başlanmıştır*. Bu şekilde belirlenen döviz kurları 13 Ağustos'tan itibaren, o tarihte belirlenen gösterge niteliğindeki Merkez Bankası kurları başlığı altında ilan edilmeye başlanmıştır. Bir gün sonraki resmi döviz kuru bir gün önceden ilan edilerek döviz

kurunda istikrar sağlanmak istenmiştir. 5 Nisan kararlarıyla ayrıca aslında “ilginç” bir döviz kuru politikası benimsenmiştir. Çünkü bir taraftan döviz kuru Latin Amerika ülkelerindeki gibi sabit tutulmamış ya da başka bir para birimine eşitlenmemiş, diğer yandan döviz kuru başlangıçta hızlı biçimde devalüe edilmiş ve daha sonra kur artış hızının enflasyonun oranının altında kalması hedeflenmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 19).

Uygulanmaya başlanan bu program belirlenen hedeflerin bir bölümüne kısa zamanda ulaşmış, ihracat artışına ithalat daralmasının eşlik etmesi sonucu dış ticaret açığı küçülmüş ve bunu izleyerek cari işlemler dengesi pozitif bir dengeye dönüşmüştür. Faizler yeniden serbest bırakılmış ve hatta çok yüksek faiz artışları başlangıçta teşvik edilmiştir. Bu tür maliye politikası ağırlıklı bir ekonomi politikasından beklendiği üzere reel GSMH 1994 yılının ikinci üç aylık bölümünde %10,5 oranında azalma göstermiş, yılsonu gerçekleşmesi %6 dolayında bir küçülmeye sonuçlanmıştır (Eğilmez, 2008: 72).

5 Nisan kararları, eksik alınmış, kamuoyu nezdinde güvenilirliğini yitirmiş bir siyasal iktidar tarafından yürütülmeye çalışılmış kararlardır. Bu nedenle bazı alanlarda kriz öncesi koşullara dönüşü sağlamaktan öteye geçen bir başarıya dönüşmemiş, bazı alanlarda kriz öncesi koşullara dönüşü bile gerçekleştirilememiştir (Eğilmez, 2008: 73).

- Özel sektör mal ve hizmetlerinde Mark-up fiyat artışları ve nispi fiyatlar dengesinin bozulması,
- Nakit ankeslerin bir üretim faktörü olması,
- Özel sektörün kullandığı ödeme araçlarında ve davranışlarında değişme,
- Döviz kurlarında hedefi aşma etkisi sonuçları,
- Başlangıçta vergi politikalarıyla desteklenmemesi ve kayıt dışı sektörün vergilendirilmemiş olması,
- Kısa vadeli dengelerin sağlanamaması,
- Önce para ve döviz gömülemesinin daha sonra reel para ankes talebinin yükselmesi,
- Bazı tarımsal ürünlere sağlanan desteğin sürmesi,
- Yabancı sermayeyi özendirici yeterli önlemlerin olmaması,

- Ekonomide bekleyişlerin giderek rasyonelleşmesi,
- Ücret düzeyi düşük olanların mağduriyeti ve işsizliğin yaygınlaşma tehlikesi ve
- Özelleştirmenin güçleşmesi ile 5 Nisan kararlarının etkinliği azalmıştır (Parasız, 2002: 411).

Bir istikrar programının başarı ile sonuçlanabilmesi için öncelikle halkın desteği olmalıdır. Beklenen bu desteği halk, ancak programın adil olduğuna inanırsa verebilir. Alınan kararlar zaman kaybedilmeden uygulamaya geçilmelidir. Ayrıca istikrar programlarının başarılı olabilmesi için orta vade ve kısa vade hedefleri iyi belirlenmelidir. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarında ise bu koşulların sağlandığı söylenemez (Şahin, 1995: 228). Kararların etkinliğini azaltan etmenlerin de varlığıyla 5 Nisan Kararları tam uygulanamamış ve hedeflerine varılamamıştır (Karluk vd., 2010: 256). Bu istikrar programının uygulanması sonucunda,

- Ek vergilerin alınması, kamu harcamalarının kısılması KİT zamları ve IMF'den 70 milyon dolar kredinin alınmasıyla bütçe açığı düşürüldü.
- Hazine bonusu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan stopaj vergisi %5 oranında düşürüldü. Böylece Türk Lirasının çekici bir yatırım aracı olabilmesi sağlanmaya çalışıldı.
- Bankaların Merkez Bankasına yatırdıkları munzam karşılıklar sıfırlandı.
- Bankada olan mevduat hesaplarına devlet güvencesi verildi.
- Türk Lirası %40'a yakın bir oranda devalüe edildi ve döviz kuru bazı bankaların verilerine göre belirlenmeye başlandı.
- Fiyat istikrarında başarı sağlanamadı. Enflasyon hedeflerinin tutturulamaması, KİT zamları, maaş artışları, kamu harcamalarının kısıtlanmasının devam ettirilememesi, vergilerin toplanamaması, faizlerin yükselmesi ve dövizin artmasıyla ithalatın maliyetinin artması sonucu hedeflenen fiyat istikrarı sağlanamadı.
- İstikrar kararları sonucu Türkiye ekonomisi 1994 yılında %6 küçüldü. (Tecer, 2005: 100-101).

Özetlemek gerekirse, 5 Nisan İstikrar Programı her ne kadar ekonomide %6 küçülme yaratsa da *piyasalardaki 'yangını' durdurabilmiştir. Fakat yapısal hedefleri*

gerçekleştirmede başarılı olamamıştır. Program uygulamasını takip eden yıllarda yıllık enflasyon oranı %70-%80'lerde seyretmiştir. Kamu kesimi gelir-gider dengesizliği, vergi yasalarındaki düzenlemeye karşılık giderek derinleşmiştir. Kamu harcamalarında hizmetleri aksatmayacak biçimde tasarruflara gidilmesi sağlanamamıştır. Özelleştirmede bugüne kadar tatmin edici bir mesafe alınamamıştır. Sosyal Güvenlik Yasası 5 Nisan 1994 İstikrar Programından 5,5 yıl sonra, Ağustos 1999'da çıkarılabilmektedir. Yerel Yönetimlere mali özerklik ve etkinlik kazandırılması, Tarımsal Destekleme Politikasının yeniden düzenlenmesi, dış ticaret bilançosu açıklarının küçültülmesi gibi sorunlar 2000'li yıllara girerken sürmektedir. Hazırlanan istikrar programı bütünüyle uygulanamamıştır. Sonuçta, Türkiye de kriz gündemden düşmemiş, ekonomiyi yönetenler IMF'nin kapısından bir türlü ayrılamamışlardır (Turan, 2011: 69).

1994 yılında gerçekleşen kriz ve sonrası alınan istikrar kararları döneminde Türkiye ekonomisindeki büyüme, enflasyon ve işsizlik rakamları şu şekilde olmuştur:

Tablo 8: 1993-1995 Yılları Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1993	8,1	55,2	7,8
1994	-6,0	120,5	8,1
1995	8,0	88,0	7,5

Kaynak: DPT ve Yıldırım vd., 2008: 20.

1993 yılında %8,1 oranında gerçekleşen büyüme 1994 yılında krizin etkisiyle %-6,0 seviyesine kadar düşmüştür. 5 Nisan alınan kararlar ve krizin ilk andaki şiddetinin geçmesiyle 1995 yılında büyüme oranı %8,0 oranında olmuştur. Benzer şekilde enflasyon ve işsizlik oranları da 1994 yılında ani artışlar göstermiş, 1995 yılında ise düşmüştür.

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti ekonomik krizi birlikte aştılar. Fakat DYP'nin özelleştirme yasasını meclisten geçirmeye çalışırken, SHP'nin düşünce özgürlüğü yasası ile birlikte çıkarsa kabul ederiz önerisi gerginlik yarattı.

1995 yılına gelindiğinde SHP kanadındaki en önemli gelişme, CHP-SHP birleşmesi olmuştur. 18 Şubat 1995 tarihinde yapılan kurultayda SHP ve CHP, CHP adı

altında birleşmişlerdir ve başkan olarak da Hikmet Çetin seçilmiştir (Yalansız, 2006: 463). SHP-CHP birleşmesine DYP tepki göstermiştir. İş adamlarının da istediği diğer bir koalisyon seçeneği olan DYP-ANAP koalisyonu, genel başkanların birbirine güvenmediğinden dolayı olamaz şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Yılmaz “Tansu Hanım geçmişiyle ilgili iddialara yanıt veremedi. Bu durumu içime sindiremem” açıklaması yaparken, DYP kanadından Ekinci, “Biz ANAP’tan hesap sormak için geldik. Şimdi nasıl hükümet kurabiliriz” demiştir (Saybaşı, 1995: 126). Tüm bu tartışmalar yaşanırken DYP-CHP Koalisyonu dış politikada faaliyetlerde bulundular ve 6 Mart 1995 tarihinde Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği anlaşması imzalandı ama 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın imzalanmasını “Çağ Açan İmza” olarak görenler olduğu gibi “İkinci Tanzimat Fermanı” olarak görenler de olmuştur (Yalansız, 2006: 463).

1995 yılının ağustos ayına gelindiğinde Çiller’in Demirel ve Cindoruk ile yakın olan milletvekillerini disiplin kuruluna sevk etmesiyle ortalık kızıştı. Cindoruk bu harekete tepki olarak Çiller’i erken seçime zorlamak için TBMM Başkanlığından istifa etti. Eylül 1995’te CHP Kurultayında Deniz Baykal’ında erken seçimden bahsetmesi Çiller’i iyice zor durumda bıraktı. *Baykal’ın İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzirci gibi DYP’ye yakınlığı ile bilinen bazı bürokratların görevden alınmasını istemesi, Çiller’in de bunu kabul etmemesi üzerine Baykal, koalisyonu bozdu.* Çiller de istifa etti ve 1. Çiller Hükümeti böylece sonlanmış oldu (Yalansız, 2006: 464-465).

2.6. II. TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

1995 yılında Baykal ile Çiller’in anlaşamamasından dolayı bozulan koalisyondan sonra Çiller başbakanlıktan istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini tekrar Çiller’e vermiştir. DSP, Çiller’e destek olacağını açıklasa da Çiller aslında ANAP ile koalisyon kurmak istiyordu. Fakat Yılmaz, erken seçimden yana olduğunu açıklayarak siyasi tıkanıklık yarattı (Yalansız, 2006: 465). Bunun üzerine Çiller azınlık hükümeti kurdu. 15 Ekim 1995 tarihinde yapılan güven oylamasında kullanılan 421 oydan 191 kabul, 230 red oyu ile II. Çiller Hükümeti güvenoyu alamadı (II. Çiller Hükümeti Oylama Sonucu). 5 Ekim 1995’te kurulan

hükümet 15 Ekim 1995'te güvenoyu alamadığı için son buldu ve on günlük ömrü ile Cumhuriyet tarihine geçen en kısa süreli hükümeti olmuştur (Kara, 2007: 228).

2.7. III. TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

On gün gibi kısa bir sürede sona eren 51. Hükümetin ardından Cumhurbaşkanı Demirel, 52. Hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e verdi. 5 Kasım 1995 tarihinde yapılan güven oylamasında Çiller Hükümeti, 415 oydan 243 kabul ve 172 red oyu alarak güvenoyu almıştır (III. Çiller Hükümeti Oylama Sonucu).

III. Çiller Hükümeti'nde DYP-CHP arasında yazılı bir koalisyon protokolü olmamakla birlikte Gümrük Kanunu'nun çıkarılması, Siyasi Partiler Yasasında değişiklik yapılması, Tüm kararnamelerin Başbakan ve Başbakan Yardımcısı imzasıyla çıkması, Sendikalar Kanunu'nda değişiklik yapılması ve üretici birliklerine %47 faizle işletme kredisi verilmesi konularında anlaşma sağlanmıştır (III. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü).

Çiller açıkladığı hükümet programında, *20 Eylül' de 50. Hükümet'in istifası ve 51. Hükümet'in TBMM'den güvenoyu alamaması ile ülkemiz kritik bir demokrasi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Ya TBMM'de yeterli bir desteğe sahip Hükümet kurulacak veya TBMM'nin güvenoyuna ve denetimine ihtiyaç duymayacak bir Hükümet oluşturulacaktı. Bu dönemde siyasi partilerimiz ve Sayın Milletvekillerimiz, Hükümet bunalımı konusunda farklı görüşleri ve endişeleri taşımışlardır. İşte böyle bir ortamda, iki farklı siyasi geleneği, iki farklı siyasi kimliği temsil eden DYP ve CHP, Türkiye'yi, parlamenter demokrasinin kuralları çerçevesinde siyasal bunalımdan düzluğe çıkarmak için bir araya gelmişlerdir. TBMM'nin yetki ve görevlerini tam olarak ve aksatmadan kullanmaya devam etmesini, demokrasimiz açısından hayati önemde gören Partilerimiz, duydukları derin sorumluluk duygusu altında 52. Hükümet' in kurulmasını bir görev olarak değerlendirmişlerdir* ifadeleri ile koalisyonun kurulma nedenini açıklamıştır (III. Çiller Hükümeti Programı).

Koalisyonun kurulma nedenini açıkladıktan sonra Çiller, “Öncelikli görevimiz 24 Aralık 1995'te huzur içinde genel seçim yapılmasını sağlamaktır” diyerek hükümetin en önemli görevini açıklamıştır (III. Çiller Hükümeti Programı).

Güvenoyu alan ve programını açıklayan 52. Hükümet Türkiye'yi genel seçimlere götürecektir. Kurulan koalisyon bir seçim hükümeti olduğu için, hükümet programı da seçimlere yönelik olmuştur (Kara, 2007: 232).

DYP-CHP Koalisyonunun seçim kararı açıklamasından seçime kadar geçen kısa sürede seçimin yapılışı ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. TBMM üye sayısı 450'den 550'ye çıkarıldı, yurtdışındaki vatandaşlara ülkelerinde oy kullanma hakkı verildi, tutuklulara oy hakkı verildi ve 1991 seçimlerinde kullanılan tercihli oy sistemi kaldırılmıştır (Özgül, 2002: 143).

Türkiye'nin beklediği 1995 seçimleri kampanyasına, Merkez Sağ liderliği için Tansu Çiller ile Mesut Yılmaz'ın kavgası damga vurmuştur. Çiller, seçimde az oy alan partilerin çekilmesini istemekte, Yılmaz ise Çiller'i daha az oy alacağını bildiği için bahane bulmakla suçluyordu. Çiller ile Yılmaz arasında geçen bu seçim kavgası RP'ye yaradı (Yalansız, 2006: 466). 1994 yılında yapılan yerel seçimlerde de oylarını artıran RP, bir yıl sonra yapılan 1995 seçimlerinde de oy artışını devam ettirdi ve seçimin galibi RP oldu (Alkan, 1999: 61).

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimde RP %21,38 ile 158 milletvekili, ANAP %19,65 oy oranı ile 132 milletvekili, DYP %19,18 oy oranı ile 135 milletvekili, DSP %14,64 ile 76 milletvekili ve CHP %10,71 ile 49 milletvekili çıkarmıştır. En yüksek oy ile TBMM'ye en çok milletvekili sokan parti RP olmuş ve seçimi birinci parti olarak kazanmıştır (Tuncer, 1996: 6).

Seçim sonucunda ilk üç sırada sağ partiler yer almıştır ve asıl önemli sonuç ise, 1994 yerel seçimlerinde oylarını artıran ve demokrasi karşıtı şeriat yanlısı eylemlerin odağı olan RP seçimde kazanan taraf olmuştur (Arslan, 2007: 12).

Seçim sonucunda hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek sayıya ulaşamamıştır. RP en çok oyu almış olmasına rağmen bir parti ile koalisyon kurmalıydı. ANAP ve DYP seçim öncesinde RP ile koalisyona gitmeyeceklerini açıklamışlardı. RP, yalnız kalmıştı. ANAP ve DSP koalisyon kursalar bile hükümet kurmak için yeterli sayıyı sağlayamamakta, 276 milletvekili olması gereken sayı 267'de kalıyordu. DSP Başkanı Ecevit ise ANAYOL koalisyonunu destekleyeceklerini açıklamıştır. TÜSİAD'da ANAYOL koalisyonun kurulmasından yanaydı (Güzelsarı ve Aydın, 2010:

65). Cumhurbaşkanı Demirel ise hükümeti kurma görevini Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a verdi. Erbakan koalisyon için görüştüğü diğer partilerden olumlu yanıt alamayınca hükümeti kurma görevini 19 Ocak 1996'da Cumhurbaşkanı'na iade etti. Bunun üzerine Demirel, hükümeti kurma görevini Çiller'e verdi ama Çiller'de diğer partilerle uzlaşmaya varamadı ve 3 Şubat 1996'da görevini Cumhurbaşkanı'na iade etti. Hükümet kurma krizini aşmak için Demirel bu sefer hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir (Yalansız, 2006: 466-467).

Hükümet kurma krizi ile sonuçlanan 1995 seçimleri öncesi KİT zamları ertelenmiş ve yeni iktidara bırakılmıştır. Bu durum seçim sonrasında kamu ürünlerinde zamma ve enflasyonunun artışına neden olmuştur (Bakırtaş, 2007: 176). Büyüme oranında seçim yılında artış olmuş, seçimden sonra ise düşüş gözlenmiştir (Akalin ve Erkişi, 2007: 110).

2.8. II. MESUT YILMAZ HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan seçimler sonucunda Refah Partisi en çok oyu almış. Fakat tek başına hükümeti kuramamıştır. Koalisyon ortağı da bulamayan RP Başkanı Necmettin Erbakan hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Demirel'e geri vermiştir. Bunun üzerine Demirel, hükümeti kurma görevini Çiller'e vermiştir, Çiller de başarısız olunca iade edilen hükümet kurma görevini bu sefer farklı bir isme Mesut Yılmaz'a vermiştir. Yılmaz, seçim sonrası meclise giren diğer siyasi partilerden koalisyon ortağı aramış, DSP ve CHP destek vermediği için DYP ile koalisyon kurmuştur. Kurulan bu koalisyona ANAYOL Koalisyonu adı verilmiştir (Yalansız, 2006: 467).

Mesut Yılmaz hükümet programının başında *24 Aralık 1995 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinin sonuçları, Yüksek Seçim Kurulunca ilan edilerek kesinleşmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yapısı ortaya çıkmıştır. Bu seçim sonuçları, hiçbir siyasi parti grubuna tek başına hükümet kurma imkanı vermediği gibi, ilk üç parti, ülkemizde ilk defa, yüzde 19 ile yüzde 21 arasında birbirine çok yakın oy alarak Parlamento'ya girmişlerdir. Bu durum, daha önce ülkemizde uygulanan hükümet modellerinden farklı, yeni bir hükümet modelini geliştirme ihtiyacını doğurmuştur. Aziz milletimizin 24 Aralık seçimleriyle ortaya koyduğu tercih, uygulanacak hükümet*

modelinde, siyasi partilerimizin daha geniş çerçeveli uzlaşma, fedakârlık ve her alanda uyumlu işbirliği yapmaları ve Başbakanlığın dönüşümlü olduğu bir hükümet modelini zorunlu kılmıştır. Bu ihtiyacı tespit eden Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi ülkemizin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için sunduğu programın gücüne güvenerek, bazı siyasi partilerimizin böyle bir hükümetin kurulmasını anlayışla karşılayacaklarına ve kolaylık göstereceklerine ilişkin beyanlarını da dikkate alarak bir hükümet kurmaya karar vermişlerdir. Bu partilerimizin verdikleri destek, bugünkü Meclis aritmetiği içerisinde çözüm imkânı vermiş ve demokrasiye olan inancı güçlendirmiştir. Bu desteğe teşekkür ediyoruz sözleri ile DYP-ANAP Koalisyonuna destek veren DSP'ye teşekkür etmiştir (II. Yılmaz Hükümeti Programı).

Teşekkür ile başladığı programda terör, ekonomi ve Gümrük Birliği ile ilgili hususlar da yer almıştır. Şiddet ve terör olayları, özellikle, Güneydoğu Anadolu Bölgemizdeki dış kaynaklı bölücü terör, öncelikle ele alınması gereken, partiler üstü çok önemli bir sorundur. Terör ve anarşi yaratanlar, cebir ve şiddet kullananlar, en sert ve kararlı cevabı alacaklardır ifadesi ile terör konusuna değinmiştir. Ekonomi konusunda ise şu sözlere yer vermiştir: Dengelerin, güven ortamının tesisi ve serbest piyasa ekonomisinin tüm koşullarını sağlayacak ortam yaratılması ekonomik icraatımızın ana hedefi olacaktır. Gümrük Birliğine girişimiz yeniden yapılanmanın önemini daha da artırmaktadır. Hükümetimiz, her şeyden önce Gümrük Birliğinin başarılı olmasını ve ülkemizi Avrupa ile bütünleşmeye götürmesini hedeflemekte, bunun için de ekonomimizin ciddi boyutlara ulaşan rekabet gücü sorunlarının çözülmesini gerekli görmektedir. Ekonomik programımızın temel amacı, enflasyonla etkin bir şekilde mücadele etmek ve fiyat istikrarını sağlayarak ülkemizi sürekli bir ekonomik büyüme ve gelişme süreci içerisine sokmaktır Hedefimiz enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesidir (II. Yılmaz Hükümeti Programı).

8 Mart 1996'da okunan bu hükümet programının ardından 12 Mart 1996'da güven oylaması yapılmıştır. Yapılan oylamada ANAYOL Hükümeti 257 kabul, 207 red ve 80 çekimser oy almıştır. Bunun üzerine RP güven oylamasını Anayasaya aykırı bulmuş ve Anayasa Mahkemesine iptali için başvuruda bulunmuştur (II. Yılmaz Hükümeti Oylama Sonucu).

ANAYOL koalisyonunda yaşanan ilk anlaşmazlık *Çiller'in hükümetin ANAP kanadının yapmak istediği bürokrat atamalarından Vahit Erdem'in Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na, Mahfi Eğilmez'in de Merkez Bankası Başkanlığı'na atanmasına ilişkin atama kararnamelelerini Nahit Mentеше'nin imzalamaması için baskı yapmasıdır* (Yalansız, 2006: 468). Bunun yanı sıra RP, TEDAŞ ihalesi ile ilgili Çiller hakkında yolsuzluk soruşturması gündeme gelmiştir. Bu soruşturmada Yılmaz, koalisyon ortağı Çiller'e destek vermemiştir. Yılmaz, kurulan koalisyonda Çiller'i yıpratmaya çalışmıştır. Çiller'de bu duruma karşılık olarak koalisyonu bozmayı düşünmüştür (Kara, 2007: 239).

Çiller ve Yılmaz arasındaki anlaşmazlıklar çözüme ulaşmazken, Çiller'in de koalisyonu bozma fikri çıkmışken, Anayasa Mahkemesi RP'nin güven oylaması iptali için açtığı davayı sonuçlandırdı ve ANAYOL koalisyon hükümetinin aldığı güvenoyunu iptal etti (Kara, 2007: 239). RP, Başbakan Mesut Yılmaz hakkında gensoru önergesi vermiştir. Yılmaz, gensoru görüşmesini beklemeden istifasını vermiştir (II. Yılmaz Hükümeti Oylama Sonucu).

Türkiye'nin 53. Hükümeti olan II. Mesut Yılmaz Hükümeti sadece üç ay varlığını koruyabilmiştir. Bu hükümetin ömrü bir yıldan az olduğu için ekonomik göstergelerin değerlendirilmesi konusunda belirsizlik yaratmıştır. Bu zaman zarfında Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye ekonomisi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir. Gümrük Birliği sonrası ithalat artmış, fakat ihracatta beklenen artış olmamıştır. AB ülkelerine yapılan ihracatta CE markasının aranması, Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye'de enerji maliyetlerinin yüksek olması ve bunun fiyatlara yansımaları, taşımacılığın genellikle karayolu ile yapılması ve bu durumun taşımacılık maliyetlerini artırması ihracata olumsuz olarak yansımıştır. Gümrük Birliği sonrası Avrupa ülkeleri ile dış ticaret ilişkilerinin artması ile bankacılık sektörü de etkilenmiştir. Ticaret ilişkileri sonrası yapılacak uluslararası ödemelerin yapımında bankaların kullanılması bankacılık sektörünü de dolaylı olarak etkilemiştir (Yıldırım ve Dura, 2007: 168).

2.9. NECMETTİN ERBAKAN HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Anayasa Mahkemesi'nin ANAYOL Hükümetinin aldığı güvenoyunu iptal etmesi ve Mesut Yılmaz'ın istifasının ardından Erbakan'ın deyimiyle “zoraki nikâh” olan ANAYOL Hükümeti bozulmuştur. Boşalan hükümet koltuğuna geçecek kişi şimdi Necmettin Erbakan olmuştur. Hükümet kurma görevini alan Erbakan, TEDAŞ ve TOFAŞ ihalelerinde yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle köşeye sıkıştırdığı Çiller ile koalisyon kurma eğilimine girdi. Erbakan ile koalisyon kurmak Çiller'in de işine gelecek ve soruşturmadan kurtulabilecek ve Yüce Divan'da yargılanmaktan kurtulacaktı. İki tarafında avantajlarının olmasıyla Çiller, 22 Haziran 1996'da koalisyon kurmayı kabul etti (Akpınar, 2001: 54-55). Başbakanın kim olacağı yönündeki tartışmalara formül olarak “dönüşümlü başbakanlık” uygulanacaktır. İlk iki yıl Erbakan başbakanlık yapacak, sonra Çiller başbakanlık koltuğuna geçecekti. Bu anlaşma sonrası 28 Haziran 1996 tarihinde REFAHYOL koalisyon hükümeti kuruldu (Yalansız, 2006: 470).

Koalisyon konusunda anlaşmaya varıldıktan sonra DYP ve RP hükümet programının hazırlanması için bir heyet oluşturular. İki partinin de seçtiği kişiler toplanmış ve programda yer alacak maddeleri yazmışlardır. Program içeriği bitmek üzereyken AB ile ilgili maddenin konulup konulmayacağı tartışma yarattı. DYP bakanları AB konusunda kesinlik madde olacak diye talimat almış, RP bakanları ise AB ile ilgili madde asla yer almayacak diye tembihlenmişlerdi. Bunun üzerine Çiller ve Erbakan bakanları aracılığı ile tartışmaya başladı ve kazanan Çiller oldu (Akpınar, 2001: 59-60). Programda AB ile ilgili şu ifadeler yer verildi: *Ankara Anlaşması ve Gümrük Birliği ile amaçlanan nihai hedeflere ulaşılabilmesi için yasal düzenlemeler dâhil, gerekli çalışmalar yapılacak, bu meyanda ülkemizin hak ve menfaatlerinin korunması için gerekli tedbirler alınacaktır. Türkiye, gümrük birliği ile ilgili olarak gerçekleştireceği tüm çalışmaları, milli menfaatleri, ülke şartları, Birlik tarafının ortaklık ilişkisi çerçevesinde yüklendiği yükümlülükleri yerine getirmedeki niyet ve çabasını göz önünde tutarak yürütecektir. Öncelikli hedef, gümrük birliğinin sağlıklı ve tarafların karşılıklı yararına işler hale getirilmesidir* (Erbakan Hükümeti Programı).

7 Temmuz 1996 tarihinde okunan hükümet programının ertesi günü güven oylaması yapılmıştır. Yapılan oylamada 278 kabul ve 265 red oyu ile REFAHYOL Hükümeti güvenoyu almıştır (Erbakan Hükümeti Oylama Sonucu).

Hükümet iş başına geçer geçmez ilk işi, memurlara zam yapmak olmuştur. Çiller ile birlikte memurlara %50 zam yapacağı açıklayan Erbakan, memurları son derece memnun etmiştir (Akpınar, 2001: 69).

Erbakan'ın dış politika konusunda tutumları ise oldukça tartışma konusu olmuştur. İran'ın PKK'ya destek vermesine rağmen Erbakan'ın İran ile işbirliği yapması ve doğalgaz anlaşması imzalaması tartışmalara neden olmuştur. İran'ın ardından Libya'ya gitmesi ise daha sonra gerçekleşecek 28 Şubat için “önemli bir mihenk taşıdır”. Libya gezisinde ilk önce Libya Başbakanı Abdülmecid El Gaud ile görüşen Erbakan, “iki ülke arasında iman bağı ve derin bir muhabbet bulunduğunu” söylemiş ve Libya Lideri Kaddafi'yi övgü yağmuruna tutmuştur. Erbakan, Kaddafi ile görüşmeye gittiğinde ise Kaddafi Türkiye'yi aşağılayıcı ve PKK'yı destekleyici konuşmalardan kaçınmamıştır. Kaddafi'nin ağır konuşması kısaca şu şekildeydi: *Türkiye'nin geleceği Araplarladır. Ekonomik alanda Türkiye ile ilişkilerimizden memnunum ama siyasi alanda memnuniyetim sadece değerli kardeşim Erbakan'ın hükümete gelmesiyle ortaya çıktı. Tek tesellimiz RP'nin hükümette olmasıdır. Kürtlerin özgür olmak istemeleri doğaldır. Araplar da Kürtler gibi bağımsızlıkları için savaşmış ve kazanmışlardır.* Bu ağır sözlere Erbakan cevap vermeden sadece dinlemiş ve Türkiye'ye döndüğünde misafirperverliğinden dolayı Kaddafi'ye teşekkür etmiştir (Akpınar, 2001: 104-108). Türkiye'nin küçük düşürülmesiyle ANAP, CHP ve DSP, Erbakan ve RP hakkında gensoru önergesi vermiştir fakat 270'e karşı 257 oy ile reddedilmiştir (Yalansız, 2006: 471).

Gündemde Erbakan'ın İran ile anlaşması, Libya gezisi ve Kaddafi'nin açıklamaları geniş yer tutarken 3 Kasım 1996 tarihinde Susurluk'ta bir kamyon ve Mercedes marka aracın çarpışmasıyla oluşan kaza Türkiye gündemini değiştirdi. Kaza yapan araçta İstanbul Kemalettin Eröge Polis Okulu Müdürü Hüseyin Kocadağ, DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak, eski ülkücü Hüseyin Özbay sahte kimliği ile Abdullah Çatlı ve Gonca Us bulunmaktaydı. Araçta bulunanların meslekleri ve konumları nedeniyle “devlet-mafya-siyaset” üçgenini gündeme getirmiştir. Mercedes

marka otomobilde çok sayıda silah, susturucu, mermi, cep telefonu, TBMM araç giriş kartı, iki farklı plakaların bulunması tartışmaları alevlendirmiştir (Sağlar ve Özgönül, 1998: 137-138).

Susurluk kazasından önce Özal döneminde bazı bürokrat ve politikacılar mafya ile ilişki kurmaya başlamışlardır. Bunun yanı sıra devletin içinde gizli güvenlik örgütlenmeler oluşturuldu. Bu iki ilişki çerçevesinde güvenlik güçlerinin içinde oluşan rüşvetçi ve çeteler çeşitli yasa dışı olaylara ve cinayetlere başlamışlardı. Susurluk kazası ile yıllarca işlenen bu cinayetler aniden son bulmuştur, deyim yerindeyse “bıçak gibi” kesilmiştir (Kara, 2007: 262). Susurluk kazası ile devletin içinde kontrolsüz güçlerin varlığı, güvenlik güçlerinin resmi işler dışında da kullanıldığı, pasaport gibi belgelerin yasal olmayan yollarla da verildiği ve devletin kuruluşunda yer alan farklı düşüncedeki kişilerin devletin olanakları ile mücadele ettiği ortaya çıkmıştır (Sağlar ve Özgönül, 1998: 146).

3 Kasım 1996’da meydana gelen Susurluk Kazasından birkaç gün sonra 10 Kasım Atatürk’ü anmak için Anıtkabir’e giden Kayseri RP’li Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe *süslü püslü görüldüğüme bakıp da sakın laik olduğumu düşünmeyin. Resmi görevim nedeniyle bugün bu törene katıldım. Belki Başbakan’ın, bakanların, milletvekillerinin bazı mecburiyetleri vardır. RP’li olarak yeryüzünde tek başıma da kalsam, bu zulüm düzeni mutlaka değişmelidir. İnsanları köle gibi gören, çağdışı bu düzen mutlaka değişmelidir. Ey Müslümanlar, sakın ha içinizden bu hırsı, bu kini, bu nefreti, bu inancı eksik etmeyin. İnancımıza saygı duyulmadığı bu dönemde, içim kan ağlayarak bugünkü törenlere katıldım* açıklaması ile RP’nin istediği rejim düzenini açığa çıkartmıştır (Akpınar, 2001: 130). Komutanlar, REFAHYOL Hükümetinden artık iyice rahatsızlıklarını dile getiriyorlardı. Milli Savunma Bakanlığı bütçesindeki kesilme ise buna tuz biber oluyordu (Akpınar, 2001: 155).

1997 yılının başında Kızılay Meydanı’nda geniş katılımlı bir mitingle yapıldı. Hükümetten rahatsız olan Türk-İş liderliğinde toplanan sendikalar dev bir miting düzenledirler. Bu miting 12 Eylülden itibaren gerçekleştirilen en büyük katılımlı mitingdi. 1997 yılında gerçekleştirilen diğer bir ilk ise, Erbakan’ın tarikat liderlerine Başbakanlık Konutu’nda iftar vermesiydi. Tarikat liderleri sarıkları, cüppeleri, asaları ve uzun sakalları ile Başbakanlık Konutu’na geldi ve Erbakan her bir misafirini kapıda

karşılıdı. Verilen iftar yemeği Türkiye gündemine bomba gibi oturmuştı. Erbakan'ı hükümet ortağı olduğu DYP, ANAP ve DSP eleştiri yağmuruna tuttu. Libya gezisinden sonra iyice rahatsızlığını belirten yargı kanadı da Erbakan'ı eleştirmekten kaçınmadı (Akpınar, 2001: 161-164).

1997 yılının ocak ayı sonlarına doğru Erbakan'ın Kayseri Melik Gazi Belediyesi'ne yaptığı ziyaret yeni tartışmalara yol açmıştır. Erbakan'ın korumaları arasında siyah bere takan, Uzakdoğu sporu bilen ve üzerinde RP amblemi olan korumaların yer alması Yargıtay'ı harekete geçirdi ve eğer bu koruma grubu feshedilmezse partinin kapatılacağı açıkladı (Akpınar, 2001: 166).

Şubat ayına gelindiğinde Ankara-Sincan'da RP'li Belediye Başkanı Bekir Yıldız, işgal altındaki Kudüs'ü anmak için Kudüs Gecesi düzenlemiştir. Bu geceye İran Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri de katılmıştır. Bekir Yıldız konuşmasında “Bana şeriat için çalışıp çalışmadığımı sordular. Ben de, yüzde 99'u Müslüman olan bir ülke zaten şeriatı tanır dedim” ifadelerini kullandı ve salonda herkes birden alkışlamaya ve tekbir getirmeye başlamıştır. Yıldız'dan sonra konuşma yapan İran Büyükelçisi de şeriat çağrısı yapmıştır. Basında bu görüntüler yer alınca Dışışleri bürokrasisi İran Büyükelçisini “istenmeyen adam” olarak gönderilmek yerine sert bir uyarı verip ülkesine gönderdiler. Erbakan ise rahat tavrı ile türban, Taksim'e cami ve karayolu ile Hacca gidiş konularıyla ilgilenmiştir (Öztürk, 2006: 79-80).

Kudüs Gecesi'nden sonra Genelkurmay Başkanlığı 3 Şubat 1997'de Olağanüstü Toplantı gerçekleştirdi. Ertesi gün Sincan halkı güne tank sesleri ile uyandı (Yıldız, 2007: 10). Gösteri ve Tatbikat Grubuna bağlı tanklar Sincan'dan geçti fakat 2 tank arızalandığı için Sincan Meydanı'nda kaldı ve akşama kadar orda durdu. Tankların meydanda kalması rejim karşıtlarına gözdağı olarak da yorumlanmıştır. Bu görüntüler karşısında halk darbe mi oluyor merakı içersindeyken Genelkurmay Başkanı yaptığı açıklamada “tatbikat” dedi. Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir, Sincan'da tankların dolaşmasına “demokrasiye balans ayarı yaptık” açıklamasını yapmıştır. Erbakan ise “glu glu dansı bunlar, Cumhuriyet Bayramında 240 tank geçiyor” diyerek Sincan'daki gelişmeleri önemsemediğini belli etmiştir. Çiller de sessiz kalmamış, *Bugün sağlanmış olan siyasi istikrar olmasaydı, iktisadi istikrar olmazdı. Siyasi istikrarın olduğu bir ortamda ancak Avrupa Birliği'ne girebiliriz. İstikrar statükocu*

olmaktan çıkmıştır. Bu koalisyon protokolü devam ettiği sürece, bu işlerin hepsini aşacağız. Hiçbir sorunun demokrasi dışında bir çözümü yoktur. Vardır diyenlerin demokrasi ile sorunu vardır. Bu mutabakatı kaybedersek kıyamet kopar açıklaması yaparak demokrasiyi koruyacaklarının mesajını vermek istemiştir (Akpınar, 2001: 178-181).

Tartışmaların devam etmesiyle 15 Şubat 1997’de kadınlar Ankara’da “şeriata hayır” yürüyüşü yapılmıştır. Bu yürüyüşe asker eşleri, çeşitli kadın örgütleri ve CHP’den bazı isimler de katılmıştır. Gündem bunun gibi yürüyüşler ve eylemlerle çalkalanırken 28 Şubat’ta Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapılmıştır. Yapılan toplantı hükümet için son derece önemliydi. Çünkü askerler ilk defa Erbakan’dan hesap soracaklardı. Beklenen gerçekleşti ve toplantıda Erbakan’ın “RP için çalışmazsan patates dinindensin” sözlerinin, İran ve Libya gezisinin, tarikat liderlerine verilen iftar yemeğinin, Kudüs Gecesi’nin hesabı sorulmuştur. Toplantı sonunda ise askerler laikliğin korunmasını güvence altına istediklerini belirterek 22 maddelik tedbir paketini hükümete sunmuşlardır. Bu maddeler kısaltılarak daha sonra 18 madde olarak kabul edilmiştir (Akpınar, 2001: 188-201). 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında alınan kararlar şunlardır (Akpınar, 2001: 206-210):

- 1. Anayasamızda Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine Anayasa’nın 4’üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.*
- 2. Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı’na devri sağlanmalıdır.*
- 3. Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, vatan, millet sevgisi, Türk Milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:*
 - a. Sekiz yıllık kesintisiz eğitim tüm yurttan uygulamaya konulmalı.*
 - b. Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.*

4. *Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılâplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.*
5. *Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.*
6. *Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.*
7. *İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nden ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.*
8. *İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.*
9. *TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmalarını önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında uygulanmalıdır.*
10. *Ülkemizi çağdışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceği muhtemel çatışmadan korunmak için İran İslam Cumhuriyeti'nin ülkemizdeki rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve davranışlara mani olunmalı, bu maksatla İran'a karşı komşuluk münasebetlerimizi ve ekonomik ilişkilerimizi bozmayacak, fakat yıkıcı ve zararlı faaliyetlerini önleyecek bir tedbirler paketi hazırlanmalı ve yürürlüğe konulmalıdır.*
11. *Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetleri yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.*

12. T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası, ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.
13. Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.
14. Çeşitli nedenlerle verilen kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.
15. Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.
16. Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.
17. Ülke sorunlarının çözümünü millet kavramı yerine ümmet kavramı bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.
18. Büyük kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

28 Şubat toplantısında alınan bu tedbir kararları hükümete karşı bir muhtıra niteliğinde olmuştur. 21 Mayıs 1997 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, RP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. Davanın açılma nedeni olarak tarikat liderlerine verilen iftar yemeği ve Kudüs Gecesinin yanı sıra Erbakan'ın "RP'ne hizmet etmezsen ibadetin kabul olmaz", RP Ankara Milletvekili

Hasan Hüseyin Ceylan'ın "Bu Türkiye yıkılacak", RP Milletvekili İbrahim Halil Çelik'in "Ben sonuna kadar şeriatçıyım" sözlerini göstermiştir (Akpınar, 2001: 284).

DYP kanadı iyice kaynamaya başlamıştı. DYP bakan ve milletvekillerinin istifaları artmaya başlamıştı. Bunun üzerine Çiller, DYP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Akçalı'yı Erbakan ile görüşmeye gönderdi, "Başbakanlık Çiller'e verilmezse hükümetten çekiliyoruz" mesajını ilettili. Bugüne kadar "koltuğa yapışmış ve kulaklarını kapamış" olarak görülen Erbakan sonunda Başbakanlık koltuğunun devredilmesine onay vermişti (Akpınar, 2001: 298).

Koalisyon hükümetinin iki ortağı Erbakan ve Çiller'in başbakanlık dönüşümü konusunda anlaşması ile 18 Haziran 1997'de Erbakan istifasını verdi. RP, DYP ve BBP liderlerinin imzaladığı "ittifak zaptı"na göre BBP, Çiller'in kuracağı hükümete destek olacaktı (Kara, 2007: 280). "Erbakan, 27 yıl peşinden koştuğu başbakanlık koltuğunu bir yıl bile dolmadan bırakmak zorunda kalmıştı". Çiller'in ise gözü kulağı Çankaya Köşkü'nden gelecek haberdeydi, sabırsızlıkla hükümeti kurma görevinin kendine verilmesini bekliyordu. Çiller'in korktuğu başına gelmişti. Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini Çiller'e değil, ANAP Lideri Mesut Yılmaz'a vermiştir. Demirel'in bu kararı ile Çiller'in başbakanlık hayali de REFAHYOL Hükümeti de son bulmuştur (Akpınar, 2001: 325-327).

Erbakan'ın hükümet kurma görevini Çiller'e vermemesi üzerine Çiller, "Çankaya Darbesi" yapıldı açıklaması ile kendisinin yükselmesini sağlayan Demirel'i eleştirmiştir (Yalansız, 2006: 473). Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir, *Arkadaşlar, Türkiye tarihi bir dönem yaşamıştır. İlk defa Silahlı Kuvvetler öncülüğünde, sivil toplum örgütleri ve halkın desteğiyle, Türkiye'yi laiklikten uzaklaştırmaya çalışan güçler engellenmiştir. Bu, silah kullanılmadan, rejimin öz gücü ve sivil inisiyatif ile yapılan postmodern bir darbedir* açıklaması ile REFAHYOL Hükümetinin son bulmasından duyduğu mutluluğunu dile getirmiştir (Akpınar, 2001: 329).

Ekonomi konusuna baktığımızda 1995 yılında itibaren pek çok hükümet başa gelmiştir. 3. Çiller Hükümetinin ardından 2. Mesut Yılmaz Hükümeti ve devamında Erbakan Hükümeti bu kısa süre içerisinde yer almışlardır. Ekonominin iyi ya da kötü olup olmadığının yorumlanmasında öncü olan büyüme, enflasyon ve işsizlik rakamları bu yıllarda şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 9: 1995-1997 Yılları Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1995	8,0	88,0	7,5
1996	7,1	71,6	6,5
1997	8,3	78,4	6,7

Kaynak: DPT ve Yıldırım vd., 2008: 20.

Siyasi olarak çalkantılı bir dönem olmasına rağmen 1994 Krizi sonrası piyasalarda istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak REFAHYOL Hükümeti'nin denk bütçe gibi uygulanması mümkün olmayan planlar yapması ile enflasyon rakamlarında dalgalanmalar gerçekleşmiş ve Türkiye'nin kredi notu düşürülmüştür. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlardan kaynak akımı da azalmıştır. Ayrıca yanlış ekonomi politikaları ile bu dönemde kayıt dışı ekonomi artış göstermiştir. Bu durum kayıt içi ile kayıt dışı çalışanlar arasında haksız rekabete neden olmuştur. Bu dönemlerde yapılan yatırımlar incelendiğinde, yatırımcıların dokuma ve tekstile yöneldikleri görülmüştür. Dokuma ve tekstil sektörlerinde yatırımcıların yoğunlaşmasıyla diğer sektörlerde gerileme meydana gelmiştir (Arı Grubu, 1997: 13-24). Dış ticaret değişimi ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 10: 1995-1997 Yılları Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer Milyon \$	Değişim %	Değer Milyon \$	Değişim %			
1995	21637	19,5	35709	53,5	-14071	57346	60,6
1996	21637	7,3	43626	22,2	-20402	66851	53,2
1997	21637	13,1	48558	11,3	-22297	74819	54,1

Kaynak: TÜİK.

Tablodan hareketle 1995 yılında ithalatın %53,5 oranı ile artışının ne kadar yüksek olduğu görülmektedir. İhracat değerleri aynı seviyede kalırken, ithalatta daimi bir artış görülmüştür. *İthalatta gerçekleşen bu artış, kamu kesimi açıkları ve parasal genişlemenin yarattığı talep artışı ile sanayi üretimindeki artış ve yatırımlardan kaynaklanmaktadır* (Arı Grubu, 1997: 33).

REFAHYOL Hükümeti döneminde AB'ye tam üyelik konusunda kararlı adımlar atılmamıştır. Hükümet, AB üyeliği için gerekli uyum programlarını uygulamayı tercih etmemiş, 7 Müslüman ülke ile birlikte D-8 örgütü kurmaya odaklanmıştır. REFAHYOL

Hükümeti süresinde AB bir kenara bırakılmış, ekonomik olarak AB ülkelerinden geri kalmış ülkelerle işbirliği planlanmıştır. Bu tutum ise Türkiye'ye AB üyelik süresinde zaman kaybına neden olmuştur (Arı Grubu, 1997: 43-64). REFAHYOL koalisyon hükümetinin RP kanadı daha koalisyon kurulup başbakanlık koltuğuna otururken hükümet programının hazırlık aşamasında AB ile tutumunu ortaya koymuştur. Hükümet programında AB ile ilgili madde olmamasını istemiş fakat Çiller'in ısrarı ile zorla konulmuştur.

Bir yıl iktidarda kalan REFAHYOL Hükümeti döneminde büyüme olumlu sayılabilecek bir düzeyde seyretmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı düşük seviyelerde seyretmiş, cari işlem dengesinde kayda değer bir değişme olmamıştır. Enflasyonla ilgili veriler de olumlu sayılabilecek bir gelişme göstermemiştir. Sosyal güvenlik harcamalarının artırılması ve memurlara yapılan ücret artışları gelir dağılımını az da olsa düzeltme yönünde katkı yapmıştır (Erdem vd., 2009: 402).

2.10. III. MESUT YILMAZ HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

28 Şubat kararları sonrası RP'nin iktidardan uzaklaştırılması ile Erbakan başbakanlıktan istifa etmiştir. DYP ile RP aralarında yaptıkları anlaşma gereği Erbakan'ın istifasından sonra Başbakanlığa Çiller geçecekti. Cumhurbaşkanı Demirel'in hükümeti kurma görevini Çiller'e vermesi beklenirken sürpriz bir karar ile Demirel hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a verdi (Erdem vd., 2009: 289). Görevlendirilen Yılmaz, DSP ve DYP'den istifa edenlerin kurduğu Demokrat Türkiye Partisi (DTP) ile koalisyon görüşmesi yapmıştır. Ancak Yılmaz'ın bu iki partinin desteğini alması güvenoyu alması için yeterli değildi. Bunun için CHP'nin de kapısını çalmıştır. CHP, koalisyon hükümetine katılmaktan yana olmadıklarını ama güvenoyu vereceklerini söylemiştir. RP, DYP ve BBP ise güven oylamasında red yanıtını vereceklerini ve ANAP'ın yeterli sayıya ulaşamayacağı konusunda anlaşmışlardır. Yılmaz ise boş durmamış, 30 Haziran 1997'de Bakanlar Kurulu'nu açıklamıştır. ANAP-DSP-DTP partilerinden oluşan ve kısaca Anasol-D olarak adlandırılan koalisyon hükümeti Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. 8 Temmuz'da yapılan güven oylamasında güvenoyunu almayı başarmıştır (Yalansız, 2006: 474).

Yılmaz, hükümet programına şu sözlerle başlamıştır ve hükümetin seçime odaklandığının sinyallerini vermiştir. *Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi ülkeyi 54 ncü hükümet tarafından düşürüldüğü rejim ve Devlet bunalımından kurtarmak, içerde ve dışarıda kaybolan güveni yeniden tesis ederek toplumdaki gerginliği ortadan kaldırmak ve uzlaşmayı güçlendirmek, ahlaki yozlaşmayı durdurmak, kamu yönetimindeki yıpranmaya son vermek, vatandaşın temiz toplum ve yönetim özlemini gerçekleştirmek, ülke ekonomisini yeniden üretken niteliğine kavuşturmak ve devletin saygınlığını sağlamak, laik Demokratik Cumhuriyeti güçlendirmek amaçlarıyla bir araya gelen 55 inci Koalisyon hükümetini kurmuşlardır. Hükümetimizin gerçekleştireceği uygulamaların başında Devletin güvenirliliğinin yeniden tesis edilmesi gelmektedir. Hedef, Devletin yaptığı her işe vatandaşın güven duyması ve herkesin aynı yasa uygulamasına muhatap olmasıdır. Hükümetimizin en önemli önceliği Anayasamızın öngördüğü temsilde adalet, yönetimde istikrar ilkesini sağlayan bir genel seçimin gerekli kıldığı nüfus sayımı veya tespitinin yapılması ile seçmen kütüklerinin yeniden yazılmasına imkân tanıyan yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu bağlamda, yurt dışında bulunan yurttaşlarımızın buldukları ülkelerde oy kullanabilmeleri için gerekli yasal düzenlemeler ve girişimler yapılacaktır. Hükümetimiz adaletli bir seçimin gerekli kıldığı bu düzenlemeleri en sağlıklı bir şekilde yapmaya gayret edecek ve ekonomiyi seçim ekonomisi tahribatına uğratmadan, Devlet imkânlarını seçim yatırımları uğruna savurganca kullanmadan ülkeyi bir genel seçime taşıyacaktır (III. Yılmaz Hükümet Programı).*

Yılmaz'ın kurduğu hükümet dört konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi, bir önceki hükümette devlet kadrosuna alınan şeriatçı kadroları tasfiye etmektir. İkincisi, sekiz yıllık kesintisiz eğitimi başlatmaktır. Üçüncüsü, yolsuzluklarla mücadele etmek ve Susurluk Kazası ile gün yüzüne çıkan devlet-mafya-siyaset üçgeninden duyulan rahatsızlığı gidermek. Dördüncü ve sonuncusu ise ülkeyi erken seçime hazırlamaktır. Yılmaz'ın özellikle seçime odaklandığı hükümet programından da anlaşılmalıdır (Kara, 2007: 298).

Yılmaz hükümetinin yoğunlaştığı dört konudan ilk olarak sekiz yıllık kesintisiz eğitim kanunu çıkartılmıştır. 28 Şubat kararlarında eğitimle ilgili maddede yer alan sekiz yıllık kesintisiz eğitimin çıkartılması, hükümet değişse bile bu kararların hala

uygulandığının göstergesi olmuştur. Bunun yanı sıra RP'nin kapatılması kararı ve tartışmalı konuşmalarıyla dikkat çeken Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin başkanlığının düşürülmesi 28 Şubat'ın uygulandığının göstergelerinden bir diğeridir (Yalansız, 2006: 474).

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim kararında etkili olan DSP, “hükümetin artılarını toplamıştır. ANAP ise yolsuzlukların merkezindeki parti olarak eksilerle baş başa kalmıştır”. Hükümet, programında yer alan hedeflerden sadece eğitim ve vergi reformlarını gerçekleştirebilmiştir. Seçimden önce yapılması düşünülen siyasi partiler kanunu değişikliği gerçekleştirilememiştir. *PKK ile mücadelede önemli sonuç alınarak Apo'nun Suriye'den çıkarılması ve PKK'ya verdiği desteğin durdurulması sağlanmıştır. 40'a yakın çete çökertilerek çete mensuplarının Başbakan Yılmaz'ın ilişkileri etrafında dönen dolaplar Yılmaz hükümetine gölge düşürmüştür* (Kara, 2007: 312). Özellikle 1998 yılının ağustos ayında Alaattin Çakıcı'nın Fransa'da yakalanması ve Türkiye'deki bağlantılarının ortaya çıkmasıyla ANAP'lı Devlet Bakanı Eyüp Aşık ile telefon konuşmalarının duyulması ANAP ve dolayısıyla hükümete güveni sarsmıştır. Bu olayın üzerine bir de CHP'nin açıkladığı bir kaset Yılmaz'ı iyice zor duruma sokmuştur. Kasette Çakıcı ve işadamı Korkmaz Yiğit'in Türkbank ihalesi ile ilgili diğer işadamlarının ihaleden çekilmesine yönelik konuşmaları bulunmuştur. Soruşturma açılan ve gözaltına alınan Korkmaz Yiğit, Yılmaz hükümetini itham eden açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar hükümetin sonunu getiren açıklamalar olmuştur (Yalansız, 2006: 475).

Ülke içinde bunlar yaşanırken AB ile ilgili önemli bir gelişme meydana gelmiştir. 12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan zirvede Avrupa Birliği genişlemesi ile ilgili kararlar alınmıştır. Türkiye'ye ayrılan kısımda *Türkiye'nin tam üyelik için ehil olduğu ve diğer adaylarla aynı kriterlere göre değerlendirileceği vurgulanıyor ve Türkiye için bir Avrupa stratejisinin hazırlanacağı, bu stratejinin hangi alanlarda geliştirileceği belirtiliyordu. Ayrıca Türkiye diğer adaylarla birlikte Avrupa Konferansına çağırılıyordu. Ancak bununla birlikte, AB'nin uzun bir beklentiler listesi de vardı. AB düzeyinde insan hakları standartları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması, Yunanistan'la olan sorunların Uluslararası Adalet Divanı seçeneği de dahil olmak üzere çözülmesi, Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda bir siyasi*

çözümüne ulaşılması istekleri, Türkiye tarafından kabul edilmedi ve Anadol-D hükümeti AB ile siyasi diyalogu askıya aldığı açıkladı (Uysal, 2001: 147-148).

Ekonomi alanında yapacaklarını *Hükümetimizin iktisadi alandaki temel hedefi, ülkede kalıcı makro ekonomik istikrarın sağlanması ve ekonominin istikrar ortamında sürekli ve sürdürülebilir bir büyüme trendine oturtulmasıdır* şeklinde programında yer veren Yılmaz, bu hedefini gerçekleştirmede pek başarılı olamamıştır (III. Yılmaz Hükümeti Programı).

Tablo 11: 1997-1998 Yılları Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
1997	8,3	78,4	6,7
1998	3,9	68,8	7,0

Kaynak: DPT ve Yıldırım vd., 2008: 20.

III. Yılmaz Hükümeti döneminde büyüme oranı düşme göstermiş ve 1997 yılında %8,3 iken 1998 yılına gelindiğinde %3,9'e düşmüştür. Yılmaz, enflasyonu düşüreceklerini programında açıklamış ve kısmen başarı olmuştur. Bu dönemde enflasyon oranı %78,4'ten %68,8'e düşmüştür. İşsizlik ise artış göstermiştir. 1998 yılında büyüme oranındaki düşüşün nedeni 1997 yılında dünyada yaşanan Güneydoğu Asya krizi olmuştur. Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan ve daha sonra Rusya'yı da etkisi altına alan krizden Türkiye'de etkilemiştir.

Güneydoğu Asya krizi ile ekonomik olarak sıkıntıya giren hükümet bir taraftan da Korkmaz Yiğit'in Yılmaz hakkında yaptığı açıklamalar ile sallanıyordu. Korkmaz Yiğit'in açıklamalarının ardından muhalefet kanadı boş durmamış ve gensoru önergesi vermiştir. 25 Kasım 1998 tarihinde yapılan gensoru oylamasında 314 oy ile TBMM'de kabul edilmiştir. Böylece III. Mesut Yılmaz Hükümeti gensoru ile düşürülmüştür. Yılmaz, odaklandığı 18 Nisan 1999 seçimleri olmadan Yılmaz Başbakanlığa veda etmiştir (Yalansız, 2006: 476).

2.11. IV. BÜLENT ECEVİT HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

III. Mesut Yılmaz Hükümeti'nin gensoru ile düşürülmesinin ardından Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e

vermiştir. Ecevit'e verilen bu göreve RP yerine kurulan Fazilet Partisi oldukça tepki göstermiştir. Ecevit diğer partilerle koalisyon arayışına gitmiş ve başarılı olamamıştır. Hükümet kuracak ortağı bulamadığı için hükümet kurma görevini Demirel'e iade etmek zorunda kalmıştır. Boş kalan başbakanlık koltuğuna Muğla Bağımsız Milletvekili Yalım Erez niyetlenmiştir. Erez, eğer görev verilirse hükümeti kurabileceğine inanıyordu. Bunun üzerine Çiller hemen harekete geçmiş ve eğer DSP bir hükümet kuracaksa destek vereceklerini açıklamıştır. Bu desteği alan Bülent Ecevit, DSP azınlık hükümetini 11 Ocak 1999 tarihinde kurmuştur (Yalansız, 2006: 476).

Ecevit tarafından kurulan azınlık hükümetinin süresi yaklaşan seçimler dolayısıyla kısa olacağı bellidir. Bunun farkında olan Ecevit, hükümet programında da buna yer vermiştir. *Sayın Cumhurbaşkanının görevlendirmesi ile kurulan Hükümetimizin yaklaşan seçimlerle sınırlı bir ömrü olacağı başından bellidir. Sınırlı bir görev süresi olan 56 ncı Hükümetin başta gelen görevi, Türkiye'yi, 18 Nisanda yapılacak milletvekili genel seçimlerine ve yerel yönetim seçimlerine güvenlik ve huzur içinde ulaştırmaktır. Bu görevi yerine getirirken, Hükümetimiz, seçim ekonomisine yol açmayacaktır; devlet olanaklarının savurganca kullanılmasından da özenle kaçınacaktır* açıklaması ile hükümet görevinin kısıllığı, seçim ve seçim ekonomisi hakkında bilgi vermiştir (IV. Ecevit Hükümeti Programı). Hükümet süresi gibi kısa hazırlanan hükümet programının okunmasının ardından 17 Ocak 1999'da güven oylaması yapılmıştır. Yapılan oylamada 306 kabul, 188 red oyu alan Ecevit Hükümeti güvenoyu almıştır (IV. Ecevit Hükümeti Oylama Sonucu).

Sadece birkaç ay hükümette kalan IV. Ecevit hükümeti döneminde ekonomik ve siyasi yönden pek bir gelişme meydana gelmemiştir. Bu kısa zaman zarfındaki en önemli olay PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi olmuştur. Kenya'da Yunan elçilik binasında ele geçirilen Öcalan, 15 Şubat 1999 tarihinde Türkiye'ye getirilmiştir. PKK lideri Öcalan'ın Ecevit hükümeti döneminde yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi, Ecevit ve hükümetine artı puan kazandırmıştır (Yalansız, 2006: 478).

Öcalan'ın yakalanmasıyla Ecevit, 18 Nisan 1999 seçimlerine şanslı bir lider olarak girmiştir. 18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde hem genel seçim hem de yerel seçimler birlikte yapılmıştır. Bu seçimde %10 ülke barajlı, d'Hondt sistemi ve nispi

temsil sistemi uygulanmıştır (Özgül, 2002: 145). Seçim sonucunda DSP %22,19 oy oranı ile 136 milletvekili, MHP %17,98 oy oranı ile 129 milletvekili, FP %15,41 oy oranı ile 111 milletvekili, ANAP %13,22 oy oranı ile 86 milletvekili, DYP %12 oy oranı ile 85 milletvekili ve bağımsız 3 milletvekili meclise girmiştir (Tuncer, 1999: 26). Mecliste siyasi bir bütünlük kurulamamış, beş farklı parti meclise girmiştir (Özgül, 2002: 14). Seçimlerin yapılmasıyla birlikte IV. Ecevit hükümeti de son bulmuştur ve yeni bir hükümet oluşturulmuştur.

2.12. V. BÜLENT ECEVİT HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçim sonucuna göre DSP'den 136, MHP'den 129, FP'den 111, ANAP'tan 86, DYP'den 85 ve 3 bağımsız milletvekili meclise girmiştir. En çok milletvekiline sahip olan DSP partisi liderine Cumhurbaşkanı Demirel tarafından hükümeti kurma görevi verilmiştir. Hükümeti kuracak olan DSP lideri Bülent Ecevit yeterli sayı olan 276 milletvekiline sahip olmadığı için, meclisteki diğer partilerle koalisyon kurmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden Ecevit, MHP lideri Bahçeli ve ANAP lideri Yılmaz ile görüşmüş ve olumlu yanıtlar almıştır. Olumlu yanıt sonrası DSP-MHP-ANAP liderleri tarafından koalisyon protokolü imzalanmıştır (Yalansız, 2006: 479-481). 28 Mayıs 1999'da imzalanan koalisyon protokolünde koalisyon hükümetinin hedeflerinin yanı sıra bakanlıkların partilere göre dağılımı da yapılmıştır. DSP'ye 6 Devlet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı verilmiştir. MHP'ye 6 Devlet Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı verilmiştir. ANAP'a ise 5 Devlet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Turizm Bakanlığı verilmiştir (V.Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü). İmzalanan koalisyon protokolünün ardından hükümet programı hazırlanmış ve 4 Haziran 1999'da okunmuştur. 9 Haziran 1999'da güven oylaması yapılmıştır. Yapılan oylamada 354 kabul ve 182 red oyu ile V. Ecevit Hükümeti güvenoyu almayı başarmıştır (V.Ecevit Hükümeti Oylama Sonucu). Kurulan hükümet kısaca Anasol-M olarak adlandırılmıştır (Kara, 2007: 329).

Hükümet göreve geldikten birkaç ay sonra 17 Ağustos 1999'da İzmit'te meydana gelen deprem, Türkiye'yi ve hükümeti sarsmıştır. Ağustosta yaşanan depremin şoku atlatılmadan 12 Kasım 1999'da Düzce'de deprem olmuş ve deprem yaraları iyice büyümüştür. Depremin etkilendiği bölgelerde özellikle İzmit, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Bursa ve İstanbul'da binlerce kişi yaralanmış ve ölmüştür. Ölüm ve yaralanmaların yanı sıra ekonomik anlamda da ciddi sorunlar yaşanmıştır. Deprem nedeniyle karayolu, demiryolu ve altyapı hasar meydana gelmiştir. *Yaklaşık olarak 3400 elektrik dağıtım kulesi, 490 km elektrik dağıtım ağı, yer altı dağıtım hatları büyük ölçüde tahrip olmuştur. Depremden en önemli zararı 102.9 trilyon ile makine teçhizat, 82.2 trilyon ile binalar ve 25.6 trilyon ile altyapı hasarı oluşturmaktadır.* Deprem sonrası üretimde azalma ile ihracatta da 103.9 milyon dolarlık azalma olmuştur. Depremin etkisi turizm sektöründe de görülmüştür. Deprem korkusuyla Türkiye'ye gelen turist sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Bu düşüş sadece deprem bölgesinde olmamış, tüm Türkiye'yi etkilemiştir. İşyerlerinin yıkılması veya hasar alması nedeniyle deprem bölgesinde vergiler ertelenmiştir. Devletin önemli bir gelir kalemi, olan vergilerin ertelenmesi bütçeyi zor duruma sokmuştur. Bu dönemde hükümet, evleri yıkılanlar için 122 milyon dolar harcanarak prefabrik konutlar inşa edilmiş, 1242 milyon dolar onarım harcaması yapmıştır (Aktürk ve Albeni, 2002: 6-9). Deprem sonrası yapılan harcamaların yanı sıra deprem bölgesinin ekonomik açıdan gelişmiş olması ve Türkiye'nin önemli üretim merkezlerini kapsayan bir bölgede olması ülke ekonomisini zor duruma düşürmüştür (Aktürk ve Albeni, 2002: 15).

17 Ağustos 1999 Depremi'nin yaraları sarılmaya çalışılırken Rahşan Ecevit, genel af yasasını gündeme getirmiştir. Bu yasa 28 Ağustos 1999 tarihinde meclisten geçmesine rağmen halkın tepkisini çektiği için Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. Veto edilmesine rağmen genel af yasası koalisyon ortakları arasında gerginliğe neden olmuştur (Yalansız, 2006: 483). Bu tartışmalara bir de Öcalan'ın idamı konusundaki anlaşmazlık eklenmiş, partiler arasında ciddi tartışmalar olmuştur. DSP ve ANAP kanadı idama karşı olduklarını ve hiçbir AB ülkesinde idam uygulanmadığını söylemekte, MHP ise seçmenine verdiği "Apo'yu asalım" düşüncesini savunmaktadır (Kara, 2007: 339).

1999 yılının aralık ayına gelindiğinde Helsinki’de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi, Türkiye’nin AB konusunda dönüm noktası olmuştur. Çünkü Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye resmi olarak adaylık statüsü verilmiştir. Bu zirveden sonra Türkiye ile AB ilişkileri hızlanmıştır (Kirişçi, 2005: 80). Helsinki Zirvesi’nde Türkiye 27. aday ülke olmuştur ve 1963 Ankara Anlaşması’ndan sonra Başbakan Ecevit, Türkiye’yi temsil etmiştir (Yalansız, 2006: 484).

1999 yılının son önemli olayı, koalisyon hükümeti 22 Aralık 1999’da IMF ile stand-by anlaşması yapma ve Egebank, Sümerbank, Esbank, Yaşarbank ve Yurtbank bankalarına el koyma kararıdır (Yalansız, 2006: 484). 1999 yılının sonuna gelindiğinde ülke ekonomisi oldukça kötü bir tablo çizmiştir. *Ekonomik büyüme -%6,1 olmuş, enflasyon %70’e ulaşmış ve bütçe açıkları büyümüştür* (Eğilmez ve Kumcu, 2007: 384). Hükümet, 2000 yılına gelir gelmez hükümet enflasyonu düşürmek ve ekonomiyi iyileştirmek adına yeni bir takım uygulamalar koymuştur (Yalansız, 2006: 484). Enflasyonu düşürmek ve ekonomiyi kötü gidişattan kurtarmak için IMF ile üç yıllık stand-by anlaşması imzalandı. Bu anlaşma çerçevesinde hazırlanan ekonomi programının “üç ayağı” vardır. Birincisi, bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplin sağlanması; ikincisi, önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi; üçüncüsü ise tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, BDDK’nın kurulması gibi yapısal reformlardır. *Bu programın açıklanmasıyla faizler hızla düştü, bu da ertelenmiş tüketim isteklerini uyardı. Bankaların düşük faizlerle önerdikleri tüketici kredilerinin de desteğiyle tasarruflar hızla tüketime yöneldi. Düşük döviz kuru politikasının özendirildiği sıcak para girişlerine dayanan ithalat artışları da enflasyonun, 2000 yılı için öngörüldüğü gibi, %20-25 düzeylerine indirilmesini engelledi. Öte yandan yılın sonlarına doğru cari işlemler dengesindeki açığın 8-10 milyar dolar gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşeceğinin belirginleşmeye başlamasıyla, açık döviz pozisyonlarını kapatmaya çalışan bankaların döviz talepleri artmış; yabancılar da TL hesaplarını dövize çevirerek ülkeyi hızla terk etmeye başlamışlardır* (Tecer, 2005: 105).

Hükümet ekonomiyi iyileştirmeye çalışırken, cumhurbaşkanlığı seçimi ile kriz patlak verdi. Ecevit, Demirel’in 5 yıl daha Cumhurbaşkanlığı seçilebilme olanağını açacaklarını duyurmuştur. Demirel’in bir daha seçilebilmesini sağlayan anayasa

değişikliğini koalisyon liderleri onaylamalarına rağmen, Meclis Genel Kurulu'nda reddedilmiştir. Böylece 5+5 görev süresi olmamış, Cumhurbaşkanı Demirel hayallerine kavuşamamıştır. Demirel'in olmayışı ile yeni bir cumhurbaşkanı adayı olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer düşünülmüştür. 131 milletvekili imzası ile Sezer, cumhurbaşkanlığına aday gösterildi. 5 Mayıs 2000'de 3. oylamada 330 oy ile 10. Cumhurbaşkanı olmuştur (Kara, 2007: 342). Sezer'in görevine başlamasının ardından her perşembe günü yapılan Cumhurbaşkanı-Başbakan görüşmesine Sezer randevu vermemiştir. İstanbul'a gideceği için randevu verilmediğini açıklasa da hükümetle ilk gerginliği yaşanmıştır. Bunun üzerine memurlarla ilgili kararnameyi Cumhurbaşkanı veto etmiş, hükümet ise aynen yollamıştır (Yalansız, 2006: 485). Sezer, kararnameyi hukuk yönünden uygun değil diyerek tekrar veto etmiştir. Hükümet, Çankaya'da Cumhurbaşkanı yerine bir "noter" istemekte, Sezer ise buna direnmektedir (Kara, 2007: 343).

Başbakan ile Cumhurbaşkanı'nın anlaşmazlıkları üzerine bir de bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılar eklenince 2000 yılının Kasım ayında kriz kaçınılmaz olmuştur (Güneş, 2010: 9). Kasım ayında özellikle "yabancılardan kaynaklanan döviz atağı" krizin başlıca sebebidir. Bu kriz IMF'den 10.4 Milyar dolar kaynak alınarak krizin büyümesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat bu krizden sonra piyasalarda güven ortamı hemen sağlanamamıştır (Bastı, 2006: 119-120).

2001 yılının başında Cumhurbaşkanı Sezer'in Devlet Denetleme Kurulu'na geri dönmeyen krediler için Emlak Bankası, Vakıfbank ve Halk Bankasının incelenmesini istemesi, Başbakan Ecevit ile gerginliğe neden olmuştur. Şubat ayında yapılan MGK toplantısında Sezer ile Ecevit'in tartışması sırasında Cumhurbaşkanı'na "nankör" denmesiyle ipler kopmuş ve Sezer, Anayasa kitapçığını Ecevit'e doğru fırlatmıştır. Yaşanan bu siyasi kriz ekonomiyi de etkisi almıştır. Borsa düşmüş, faizler yükselmiştir. Bunun üzerine hükümet bir toplantı yapmış ve dalgalı kura geçilmiştir (Yalansız, 2006: 488). 2001 yılının Şubat ayına gelindiğinde ise bankacılık sektöründen yoğun döviz talebi olmuştur. Bu talebin bir kısmını TCMB karşılayabilmiş ama döviz talebinin bitmediğinin anlaşılmasıyla döviz kuru dalgalanmaya bırakılmıştır. Döviz atağı daha da büyümüş ve bir krize neden olmuştur (Bastı, 2006: 119-120). Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin nedenleri olarak bankacılık sektörünün sorunları, politik

istikrarsızlıklar ve izlenen döviz kuru politikası gösterilmesinin yanı sıra bu krizler aslında zayıf bankacılık sistemi ve sıcak paraya aşırı güvenmekten kaynaklanmıştır (Bilge, 2009: 95). Bu nedenlerin yanı sıra en derinindeki kaynak ise uygulanmaya konulan programda IMF'nin sabit döviz kuru uygulamasının bir hata olmasıydı. Bu hata hükümetin üstüne yıkılmış ve hükümetin itibarını zedelemiştir (Güneş, 2010: 10).

Şubat 2001 krizi sonrası 1999 yılının Aralık ayında imzalanan programdan vazgeçilmiştir. Ancak yeni programı yürütecek bir kişi yoktu. Bunun üzerine Dünya Bankası'nda Genel Başkan Yardımcısı Kemal Derviş, Türkiye'ye davet edildi. Derviş, 15 Mayıs 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nı açıklamıştır. Açıklanan programın ilk programdan en önemli farkı, dalgalı döviz kur sistemine dayanmasıdır. Bu programla birlikte Türk ekonomisinin yapısal sorunları olduğu kabul edilerek bu sorunların üstesinden gelinmeden kalıcı büyümenin sağlanamayacağı ve enflasyonist süreçten çıkılamayacağı kabul edilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 27). 2000 ve 2001 krizlerinden en çok etkilenen sektör, bankacılık sektörü olmuştur (Bastı, 2006: 133). Bu yüzden Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile bankacılık sektöründe yapılanma başlamıştır. 15 Mayıs 2001'den itibaren BDDK, bankacılık sektörünü güçlendirmek, bankalarda etkin bir denetim ve gözetim kurmak ve rekabetçi bir ortam yaratmak amacıyla programı uygulamaya başlamıştır (Şener, 2001: 723).

"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile dalgalı kura geçiş sonucu dolar yükselmiş ve halk borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Bu duruma ilk tepki, bir esnafın Ecevit'e yazar kasa fırlatması ile başlamıştır. Daha sonra halk meydanlarda toplanarak "Ecevit istifa, hükümet istifa" sloganları atmışlardır. Ecevit ise bu tepkilere yanıt vererek istifa etmeyeceğini, eğer istifa ederse krizin büyüyeceğini açıklamıştır (Yalansız, 2006: 492). Bu sırada Derviş, beklenen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını açıklamıştır. Derviş, önemli kanunlarda değişiklik yapılmasını ve bunun 15 gün içinde olmasını istemiştir. Bu değişikliklerin hem önemli kanunlarda olması hem de çok kısa bir sürede istemesi muhalefetin tepkisine neden olmuştur. Hatta bazı değişikliklere hükümet bile tepki göstermiştir. Tepkilere rağmen yine de bütün değişiklikler onaylanmıştır (Kol ve Karaçor, 2012: 387).

Onaylanan değişiklikler için hükümet 4 Şubat 2002'de IMF ile stand-by anlaşması imzalamıştır. IMF, Türkiye'nin krizden çıkacağını ve hükümete güvenilmesi

gerektiğini vurgularken, TOBB hükümetin istifa etmesini destekliyordu. İstifa etmeyeceği için Ecevit, revizyona gitti ve bazı bakanlarının yerlerini değiştirdi. Ancak yeterli olmadı, ortalık durulmadı. Derviş, Ecevit'e "siyasal belirsizliğin ekonomik programı olumsuz etkileyeceği, bu nedenle seçim tarihinin ilan edilmesi gerektiği" şeklindeki sözleri erken seçim tartışmalarına neden olmuştur (Yalansız, 2006: 495-498). 31 Temmuz 2002'de yapılan seçim oylamasında 449 evet oyuyla erken seçim onaylanmıştır. Seçim tarihi olarak da 3 Kasım 2002 belirlenmiştir (Kara, 2007: 367).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra 2002 Kasımında erken seçime gidilmişti. Bu seçimde Milli Görüş'ün yenilikçi kanadı olan AKP oyların yüzde 42'sini almış, parlamentodaki diğer tüm siyasal partiler ise meclis dışı kalmıştır (Güneş, 2010: 10). AKP'nin kazanması ile uzun bir aradan sonra tek parti hükümet kurmuş ve koalisyon dönemi kapanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2002-2012 DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ

3.1. ABDULLAH GÜL HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçim sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tek başına hükümet kurma sayısına ulaşmıştır. Ülke barajlı d'Hondt seçim sistemi uygulanan 2002 seçimlerinde AKP %34,28 oy oranı ile 363 milletvekili, CHP 19,39 oy oranı ile 178 milletvekili çıkarabilmiştir. Bağımsız olarak da 9 milletvekili mecliste yer almıştır (Kapusızoğlu, 2011: 130). AKP rahatlıkla tek başına iktidar olmuş ve tek parti hükümetini kurmuştur. Fakat Anayasa değişikliği için gerekli olan sayıyı yakalayamamıştır. Ayrıca sadece iki partinin mecliste yer alması temsilde adaletsizliğe neden olmuştur. Oy oranlarına göre sadece %53'e yakın oy oranı temsil edilmiş, diğer %47'lik oy oranı temsil dışı kalmıştır (Abdulahkimoğulları, 2008: 295).

3 Kasım 2002 seçimleri sonrası Kayseri Milletvekili Abdullah Gül, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olması nedeniyle Başbakan olarak görevlendirilmiştir. Başbakan Gül, hükümet programında *3 Kasım 2002 seçim sonuçlarının ilanıyla beraber iç ve dış piyasalarda ortaya çıkan olumlu beklentiler ve güven ortamı, faiz oranlarında düşüşlere neden olurken, borsa yükselmiş, döviz kuru gerilemiştir. Tek başına iktidarın sağladığı geleceğe dönük öngörülebilirlik, yerli ve yabancı yatırımcıların cezbedilebilmesi için uygun bir güven ortamının temellerini atmıştır. Öncelikli sosyal ve ekonomik sorunlarımızın çözülmesinde, bu güven ortamının sürdürülebilmesi hayati bir öneme sahiptir* açıklaması ile tek parti hükümetinin ülke için avantajlı olduğu mesajını vermiştir (Gül Hükümeti Programı). 23 Kasım 2002 tarihinde okunan programın ardından 28 Kasım 2002 tarihinde güven oylaması yapılmıştır. Oylamaya katılan 516 milletvekili içinden 346 kabul, 170 red oyu alan Gül Hükümeti güvenoyu almayı başarmıştır (Gül Hükümeti Oylama Sonucu).

Seçimlerin ve Abdullah Gül'ün Başbakan olmasının üzerinden fazla bir zaman geçmeden Siirt'te iptal edilen seçimler sonucu Gül, Başbakanlığa veda etmiştir (Erdem vd., 2009: 351). 2002 seçiminde tüm illerde seçim sorunsuz atlatılırken, Siirt ilinde seçim iptali istenmiştir. Yüksek Seçim Kurulu (YSK), Siirt'in Pervari ilçesi

Doğanköyü’nde sandıkların usulüne göre oluşturulmadığı gerekçesi ile seçimin yenilenmesi kararını verdi. Siirt seçimlerinin yeniden yapılacak olması kararıyla, 3 Kasım 2002 seçiminde adaylığı veto edilen AKP Lideri Recep Tayyip Erdoğan’a seçilme şansı doğmuştur (YSK 2002 Seçimi İptal Kararı). 9 Mart 2003 tarihinde Siirt’te yenilenen seçim sonucunda AKP, Siirt ilinden üç milletvekili çıkardı ve Recep Tayyip Erdoğan da Parlamentoda yer aldı. Milletvekili seçilen Erdoğan, genel başkan olarak Başbakanlığa geçmiştir. Böylece kısa süren Gül Hükümeti sona ermiştir.

3.2.1. RECEP TAYYİP ERDOĞAN HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

9 Mart 2003 Siirt seçimlerinden sonra Siirt Milletvekili olarak Meclis’e giren ve AKP Genel Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, Başbakanlık koltuğuna geçmiştir. 18 Mart 2003 tarihinde okunan 59. Hükümet programında Erdoğan, AKP’yi “muhafazakar demokrat” olarak nitelemiştir. Bu tanımı “kanun hakimiyeti yoluyla sınırlı devleti savunmak, doktriner ve dogmatik olandan hoşlanmamak” şeklinde açıklamıştır. Erdoğan, ekonomik programlarının “makroekonomik istikrar, mikroekonomik liberalleşme ve dışa açılma” yönünde şekilleneceğini de programında açıklamıştır (I. Erdoğan Hükümeti Programı). 23 Mart 2003 tarihinde yapılan güven oylamasında Erdoğan, 350 kabul ve 162 red oyu ile güvenoyu almıştır (I. Erdoğan Hükümeti Oylama Sonucu).

I. Erdoğan Hükümeti’nin göreve başlamasının ardından 28 Mart 2004 tarihinde yerel seçimler yapılmıştır. İllere göre belediye seçimi, büyükşehir belediye başkanlığı seçimi, belediye meclisi seçimi ve il genel meclisi seçimlerinin dördünde de AKP birinci parti olmuş, ikinci parti ise CHP olmuştur. Büyükşehir belediye başkanı seçimlerinde %31 oyu AKP, %17’lik oyu CHP almıştır. İllere göre belediye seçiminde AKP %40, CHP %21 oy almıştır. Belediye meclisi seçiminde AKP %28, CHP %14 oy almıştır. İl genel meclisi seçimlerinde ise AKP yine en çok oyu alarak %31, CHP ise %14 oy almıştır (Turan, 2008: 348-350).

AKP’nin iktidar olmasından önce Türkiye’de yaşanan koalisyonlar döneminde her hükümet kendi yandaşları için rant kollama yarışına girmiş ve bu da koalisyon çatışmalarına neden olmuştur. Ayrıca bu durum *yüksek enflasyon, hızla artan kamu*

borç stoku, düşük büyüme hızı, işsizlik, dengesiz gelir dağılımı gibi ciddi ekonomik sorunlar ortaya çıkarmıştır. AK Parti Hükümeti iktidara geldiğinde, ülkede yaşanan istikrarsız ekonomik yapının ortadan kaldırılmasına yönelik önemli bir fırsat doğmuştur (Erdem vd., 2009: 352). AKP'nin iktidar olmadan önceki ve sonraki büyüme, enflasyon ve işsizlik rakamları şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 12: 2001-2005 Yılları Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
2001	-9,5	57,7	8,4
2002	7,9	45,0	10,3
2003	5,9	23,8	10,5
2004	9,9	11,5	10,3
2005	7,6	7,4	10,3

Kaynak: DPT ve Yıldırım vd., 2008: 20.

Görüldüğü gibi AKP öncesi büyüme rakamı eksi değerde iken Gül Hükümeti ve I. Erdoğan Hükümeti döneminde artı değerlere geçmiştir. Özellikle 2004 yılında büyüme oldukça artmıştır. Bunun nedenini fiyat istikrarı ve bütçe disiplinine sadık kalınması şeklinde açıklamak mümkündür. Ekonomik büyüme olumlu bir artış seyrinde iken enflasyonda meydana gelen düşüş ise oldukça dikkat çekici bir kazanımdır (MÜSİAD, 2005: 56). 2005 yılında %7,6 olan büyüme oranı, 2006 yılında %6, 2007 yılında ise %4,5 oranı ile düşüşe geçmiştir. I. Erdoğan Hükümetinin son döneminde denk gelen büyümedeki düşüşün nedenleri, *dünya ekonomik konjonktüründen kaynaklanan sorunlar, yapısal reformların gecikmesi, yaşanan kuraklık, TL'nin aşırı değerli olmasının rekabet gücü üzerindeki olumsuz etkisidir* (Erdem vd., 2009: 355). Bu dönemde işsizlik rakamı ise artış göstermiş, fakat kendi içinde bir istikrarı yakalamıştır. Bu dönemde görülen büyümenin diğer bir nedeni de dış ticarete meydana gelen olumlu gelişmelerdir.

Tablo 13: 2001-2007 Yılları Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer Milyon \$	Değişim %	Değer Milyon \$	Değişim %			
2001	31334	12,8	41399	-24,0	-10064	72733	75,7

2002	36059	15,1	51553	24,5	-15494	87612	69,9
2003	47252	31,0	69339	34,5	-22086	116592	68,1
2004	63167	33,7	97539	40,7	-34372	160706	64,8
2005	73476	16,3	116774	19,7	-43297	190250	62,9
2006	85534	16,4	139576	19,5	-54041	225110	61,3
2007	107271	25,4	170062	21,8	-62790	277334	63,1

Kaynak: TÜİK.

Türkiye’de 2001-2007 döneminde gerçekleşen dış ticaret rakamlarına bakıldığında, ihracat artışının en çok olduğu yıl, %33,7 değişim oranı ile 2004 yılı olmuştur. Yine 2004 yılında ithalat rakamında da en yüksek değişim oranı görülmüştür. 2001-2007 dönemine genel olarak baktığımızda, ihracat 2004 yılına kadar artış göstermiş, sonra daha düşük artış oranı ile artmaya devam etmiştir. Bu dönemde ithalatta da aynı seyir görülmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise sürekli bir düşüş eğiliminde devam etmiştir.

Erdoğan, hükümet programında KOBİ’lerin desteklenmesine önem vereceklerini açıklamıştır. Bu açıklamasının devamında I. Erdoğan Hükümeti’nin 2003-2005 yılları döneminde yaklaşık 45 bin KOBİ’ye destek sağlanmıştır. Bununla birlikte esnaf kredilerinde artış olmuştur. KOBİ’lere diğer destek ise elektrik fiyatlarına zam yapılmaması ve vergi indirimi olmuştur. Bu desteklemeler ile KOBİ’ler büyümüş ve sayıları artmıştır (Erdem vd., 2009: 358-359).

I. Erdoğan Hükümeti’nde gerçekleşen önemli diğer bir gelişme ise 2005 yılında TL’den altı sıfırın atılması olmuştur. Yüksek enflasyon nedeniyle milyarlar, trilyonlar ve katrilyonlarla ifadeler artmış, bu da banknotlardaki kupürün uzun olmasına neden olmuştur. Ayrıca dünyanın en büyük kupürlü banknotunun sadece Türkiye’de kullanılması TL’nin itibarını kötü etkilemiştir. TL’den altı sıfırın atılması ile muhasebe, alışveriş gibi paranın geçerli olduğu her alanda kolaylık yaratılmıştır. Altı sıfırın atılması ile bol sıfırın yarattığı sorunlar aşılmış, TL’nin itibarı yükselmiş, kuruşla işleme geri dönülmesi, işlemlerde sadelik ve parasal ifadelerde kolaylık sağlanmıştır (Adıyaman, 2004: 103).

Özelleştirme alanında Erdoğan Hükümeti, kısa sürede kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi gerektiği konusunda strateji belirlemiştir. 1986- 2002 yılları arasında özelleştirmeden elde edilen gelir 7.966 milyar dolar olmuştur. AKP iktidarının başladığı

2002 yılından itibaren bu rakam artış göstermiştir. 2003 yılında 187, 2004 yılında 1.283, 2005 yılında 8.222, 2006 yılında 8.096 ve 2007 yılında 4.259 milyar dolar gelir elde edilmiştir (Erdem vd., 2009: 376).

I. Erdoğan Hükümeti döneminde Avrupa Birliği konusunda olumlu gelişmeler gerçekleşmiştir. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel’de yapılan toplantıda Türkiye’nin kriterleri yerine getirdiği belirtilmiştir. Bunun üzerine 5 Ekim 2005 tarihinde AB katılım müzakerelerine başlaması kararı verilmiştir (Erdem vd., 2009: 379).

2007 yılına gelindiğinde siyasi gündem oldukça yoğun geçmiştir. Hem genel seçimler yaklaşmış, hem de cumhurbaşkanlığı seçimi yılıdır. 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılacak genel seçimlerden daha çok cumhurbaşkanlığı seçimi gündemde en çok durulan konu olmuştur. Çankaya Köşkü’ne kimin çıkacağı oldukça merak uyandırmıştır. 12 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın “sözde değil özde laik cumhurbaşkanı istiyoruz” açıklaması seçim sürecinin tartışmalı geçeceğinin mesajını verir niteliktedir. Bunun üzerine eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu “Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılabilmesi için Meclis’te 367 vekilin bulunması gerekir” açıklamasını yapmıştır. 27 Nisan 2007’de yapılan ilk oylamada Abdullah Gül, 361 oy alarak 367 sayısına ulaşamamıştır. Bu oylama sonucunun ardından 27 Nisan 2007 gece yarısında Genelkurmay Başkanlığı bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada başlıca şunlara değinilmiştir: *Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır... Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar... Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır*

ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir. Bu açıklamalar tarihe 27 Nisan e-muhtırası olarak geçmiştir (Burak, 2011: 64). Bu gelişmeler olurken hala cumhurbaşkanı seçimi tamamlanamamıştır. 6 Mayıs 2007’de yapılan ikinci oturumda toplantı yeter sayısı sağlanamadığı için seçim yine yapılamamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilemeyince erken seçim kararı alındı ve 22 Temmuz 2007 tarihinde genel seçim yapılmasına karar verildi.

I. Erdoğan Hükümeti döneminde siyasi alanda belirli istikrar sağlanmasına rağmen son dönemi oldukça tartışmalı geçmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı seçimi ve e-muhtıra dönemi tartışmalara neden olmuştur. Ekonomide ise genel anlamda olumlu gelişmeler olmuştur. Büyüme hızı artmış, son döneme doğru yavaşlamıştır. Dış ticarete olumlu gelişmeler olmuş, özellikle ihracat artmıştır. KOBİ’lere önemli destek sağlanmıştır. Bu dönemin en önemli olaylarından biri de TL’den altı sıfır atılması olmuştur. Sıfırların atılması ile paranın itibarı geri getirilme çalışılmıştır. Özelleştirme gelirlerinde artış olmuştur ve son olarak AB konusunda olumlu adımlar atılmıştır.

3.3. II. RECEP TAYYİP ERDOĞAN HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

22 Temmuz 2007 tarihinde ülke barajlı d’Hondt seçim sistemine göre yapılan seçimde AKP tek başına iktidar olmuştur. Seçim sonuçlarına göre AKP %46,58 oy oranı ile 341 milletvekili, CHP %20,88 oy oranı ile 112 milletvekili, MHP %14,27 oy oranı ile 71 milletvekili çıkarmıştır ve 26 bağımsız milletvekili Meclis’e girmiştir (YSK 2007 Seçim Sonuçları). Sonuçlara göre AKP tek parti hükümetini kurmuştur.

22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına aday olan Abdullah Gül, tekrar Kayseri milletvekili olarak seçilmiştir. Seçimler tamamlandıktan sonra Gül, Cumhurbaşkanlığı’na adaylığını tekrar koydu ve 28 Ağustos 2007’de 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Böylece uzun süren cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmaları son bulmuştur (Cumhurbaşkanlığı).

31 Ağustos 2007’de açıklanan II. Erdoğan Hükümeti Programında daha önce yaptıkları ve şimdiki dönemde yapacaklarına yer verilmiştir. *Birçok önemli reform, Hükümetimizin ve Meclisimizin yoğun çalışmaları sonucu başarıyla gerçekleşmiş; ekonomiden sosyal politikalara, sağıktan eğitime, temel hak ve özgürlüklerden yargı sistemine, yerel yönetimlerden çevreye, toplu konuttan ulaşımına, sosyal güvenlik sisteminden yoksulluğun azaltılmasına ve gelir dağılımının iyileştirilmesine kadar çok geniş bir alanda önemli mesafeler alınmıştır* açıklamalarında I. Erdoğan Hükümeti döneminde yaptıklarını özetlemiştir. 2007 seçiminden sonra yapacakları icraatların başında ise Anayasa değişikliğini saymaktadır. *Cumhuriyetimizin 100’üncü yılına yaklaşırken, ülkemiz sivil bir uzlaşma anayasasını hak etmektedir. Yeni anayasa, cumhuriyetimizin değiştirilemez temel nitelikleri olan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerini tam olarak hayata geçirmeli, bireylerin haklarını en etkili şekilde korumalı, temel hak ve özgürlükleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin getirdiği ilke ve standartlarda güvence altına almalıdır. Yeni anayasa, olabilecek en geniş toplumsal uzlaşmayla hazırlanmalıdır* ifadeleri ile Anayasa değişikliği hakkında bilgi vermiştir. *Verimsiz koalisyon yapılarıyla geçen 1990’lı yıllar, ülkemizin “kayıp yılları” olmuştur. 1994, 1999 ve nihayet 2001 kriziyle anılan bu yıllar; büyümenin durduğu, enflasyonun, faizlerin ve borç yükünün hızla yükseldiği, işsizliğin arttığı, yolsuzlukların makro dengeleri sarsacak boyutlara yükseldiği, halkımızın geleceğe dair umutlarını kaybettiği, uluslar arası alanda itibarımızın yitirildiği yıllardır. AK Parti İktidarı göreve başladıktan hemen sonra siyasi istikrar hızla güçlenmiş, seçimlerden önce partimizin tüm ayrıntılarıyla ilan etmiş olduğu çok kapsamlı bir ekonomik program uygulanmaya başlanmıştır AK Parti İktidarı Türk parasına itibarını yeniden kazandırmış, başarılı bir operasyonla liradan altı sıfır atılmıştır. 2009 yılında ise “yeni” ibaresi kaldırılacak ve paramız yeniden “Türk lirası” adını alacaktır* açıklamalarına da programında yer vermiştir (II. Erdoğan Hükümeti Programı).

Programın açıklanmasının ardından 5 Eylül 2007’de güven oylaması yapılmıştır. Oylamada 535 oy kullanılmış, 337 kabul ve 197 red oyu ile II. Erdoğan Hükümeti güvenoyunu almıştır (II. Erdoğan Hükümeti Oylama Sonucu).

22 Temmuz 2007 seçimlerinde AKP iktidar olduktan sonra 21 Ekim 2007’de Cumhurbaşkanlığı seçimi, süresi ve iki defa seçilme gibi değişiklikler için referanduma gidildi. Yapılan referandumda yaklaşık %31 oy oranı hayır derken, yaklaşık % 69 oy oranı referandumla değişikliğe evet demiştir (Anbarlı Bozatay, 2011: 124). Referandumda istediğini elde eden iktidar partisine, referandumdan kısa bir süre sonra 2008’in mart ayında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, “laikliğe aykırı fiillerinden dolayı odak olma” gerekçesiyle AKP’ye kapatma davası açmıştır (Devran ve Seçkin, 2011: 163). Aylar süren dava sonucunda 30 Temmuz 2008’de dava sonucu açıklandı. Anayasa Mahkemesi 6’ya 5 oy ile AKP’nin kapatılmamasına ancak Hazine yardımından ½ oranında yoksun bırakılmasına karar verilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 29.11.2007).

Bu dönemde ülke çapında tarihi bir kırılmanın unsurları patlak vermiş, bölücü terör odaklarını da kullanarak darbe planı yaptığı iddialarıyla Ergenekon terör örgütü olarak adlandırılan yapılanmalara yönelik adli ve yargısal süreçler başlatılmıştır. Birden bire telefon ya da ortam dinlemelerinden elde edilen bilgilerin yayıldığı bir döneme girilmiş, emekli ve görev başında yüksek rütbeli pek çok subay darbe planları yaptıkları iddiası ile açılan davalarda tutuklanmış, uzun bir yargı süreci başlamıştır. Ergenekon davaları, buna adı karışan siviller, polisler, emekli ve görev başındaki askerlerin yargılanması, sivil siyasete, sivil iktidara karşı çok sayıda darbe planının ortaya çıkması, darbe planı yapmakla suçlanan generallerin yargılanması süreci de bu kırılmanın hızlandırıcı unsurlarını oluşturmuştur (Devran ve Seçkin, 2011: 163).

Ergenekon Davası devam ederken Almanya’da faaliyet gösteren bir derneğin topladığı paraları amaç dışında kullanmasıyla Deniz Feneri Davası başlamıştır. Bu dava da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın da adının geçmesi oldukça tartışmalara neden olmuştur.

30 Ocak 2009 tarihinde Davos’ta devam eden Dünya Ekonomik Forumu’nda “Gazze Orta Doğu İçin Model” oturumunda İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile Erdoğan arasında gerginlik çıkmıştır. Peres’in yüksek sesle konuşması ve parmağını sallayarak konuşması Erdoğan’ı kızdırmış ve “one minute” diyerek söz almaya çalışmıştır. Moderatörün Erdoğan’a kısa süre vermesini de eleştirerek “Davos benim için bitmiştir” diyerek salonu terk etti ve akşam da Türkiye’ye dönmüştür (Yergin

vd.,2012: 155). “one minute” ve Davos krizi Türkiye’de ve dünyada oldukça yankı yapmıştır.

Bu dönemde yaşanan diğer bir gelişme ise 2008 Küresel Krizi’dir. 2008 yılında ABD’de mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolar büyüklüğüne ulaşarak dünyanın en büyük piyasası haline gelmiştir. Mortgage kredileri başlangıçta “yüksek kaliteli müşterilere” verilirken, piyasanın büyümesiyle “düşük kaliteli müşterilere” de verilmeye başlanmıştır. Bu durum bir süre sonra kredilerin geri dönmemesine neden olmuştur (Eğilmez, 2008: 66). Kredilerin geri ödenmemesiyle birlikte bankalarda likidite sorunları meydana gelmiştir. Böylece iyice derinleşen kriz Avrupa, Orta Doğu, Asya ve Rusya ekonomilerinde de bozulmalara yol açmıştır (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 50). Pek çok ülkeyi etkilediği için 2008 Krizi, küresel krize dönüşmüştür. 2008 Küresel Krizinden diğer ülkeler gibi Türkiye de etkilenmiştir ve bu etkileşim bir defalık ani bir çöküş şeklinde değil, uzun süreli durgunluk şeklinde olmuştur (Sönmez, 2009: 99).

1994 ve 2000-2001 Krizlerinden bankacılık sektörü büyük sarsıntı geçirmiştir. Bu krizler sonrası aldığı önlemlerle 2008 Krizinden ise daha az etkilenmiştir. 2008 Krizinden en fazla etkilenen alan bu yüzden reel sektör alanı olmuştur. KOBİ, dış ticaret, yatırım, turizm gibi sektörleri içeren reel sektör alanında krizden en çok etkilenen KOBİ’ler olmuştur. Sermayelerinin az olması, pazarlamada gelişmemiş olmaları ve teknolojik eksiklik gibi sebeplerden dolayı KOBİ’ler krizlerden daha çabuk etkilenmektedir. 2008 Krizinde de bu durum değişmemiş, bu dönemde Türkiye’de açılan işyeri sayısı azalmış, kapanan iş yeri sayısı ise artmıştır (Kama, 2009: 76). KOBİ’lerin yanı sıra krizden olumsuz etkilenen diğer bir alan ise dış ticaret olmuştur.

Tablo 14: 2007-2011 Yılları Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer Milyon\$	Değişim %	Değer Milyon\$	Değişim %			
2007	107271	25,4	170062	21,8	-62790	277334	63,1
2008	132027	23,1	201963	18,8	-69936	333990	65,4
2009	103142	-22,6	140928	-30,2	-38785	243071	72,5
2010	113883	11,5	185544	31,7	-71661	299427	61,4
2011	134906	18,5	240841	29,8	-105934	375748	56,0

Kaynak: TÜİK.

Tablodan da anlaşıldığı üzere kriz sonrası Türkiye dış ticareti olumsuz etkilenmiştir. 2008 yılına kadar olumlu yönde gerçekleşen ihracat değerleri 2009 yılında krizin de etkisiyle değişim oranları negatif görülmüştür. Aynı şekilde ithalatta da değişim oranı olumsuz etkilenmiştir. Krizin Türkiye'nin dış ticaretine etkisini dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi rakamlarına bakarak da anlamamız mümkündür.

2008 Krizinin yatırım üzerindeki etkisine baktığımızda, pek çok ülkede yatırımların düştüğü görülmektedir. Dünya geneline baktığımızda yatırımlarda en fazla düşüş ABD, Japonya, Almanya, Rusya, Malezya, Litvanya gibi yatırım ve ticari bankalar ile yakın bağı olan, krizden doğrudan etkilenen ülkelerde görülmüştür (Narin ve Özer: 1099). Türkiye'de de durum pek farklı olamamış, yatırımlarda düşüş görülmüştür. 2007 yılında Türkiye'ye 22 milyar\$'lık uluslararası doğrudan yabancı yatırım yapılmışken, 2009 yılında sadece 7,66 milyar\$'lık doğrudan yabancı yatırım yapılmıştır (Ergün ve Gökdemir: 2115).

Krizle birlikte Türkiye'de turizm sektöründe çok büyük bir değişiklik olmamıştır. 2007-2009 döneminde bütün dünyada baş gösteren kriz ve 2009 yılındaki domuz gribi turizmde azalmaya neden olmamış, sadece artış hızını azaltmıştır. 2007 de %18 yükselen turist sayısı, 2008 de %13 ve 2009 ise sadece %3 yükselebilmıştır (Göçen, Yirik ve Yılmaz, 2011: 203).

Türkiye'de bu olumsuz gelişmeler daha da artmasını amacıyla hükümet bazı önlemler aldı. Bu önlemlerin başında krizden en çok etkilenen reel sektörün vergilerini ödeme konusunda Maliye Bakanlığı vergi ödemelerinin 18 taksite bölünmesini sağlayarak kolaylıklar getirmiştir. Ayrıca İşsizlik Fonu üzerinden uygulanan "kısa çalışma ödeneği" süresi 3 aydan 6 aya çıkartılmıştır. Emekli aylıklarına haciz edilememesi hükmü de bu önlemler arasında yer almıştır (Erdönmez, 2009: 97).

Krizin etkilerinden kurtulmaya çalışılırken 12 Eylül 2010 tarihinde referandum yapma kararı alınmıştır. Yapılan referandumda 20'den fazla anayasa maddesinin değişikliği oylamaya sunulmuştur. Oylama sonucunda oyların %42,12'si hayır derken, %57,88'i evet diyerek değişikliği onaylamışlardır (YSK).

II. Erdoğan Hükümeti döneminde oldukça tartışma yaratan gelişmeler olmuştur. Seçim sonrası Cumhurbaşkanlığı seçim krizinden kurtulmak için 2007 yılında referandum yapılmış ve cumhurbaşkanlığı seçimi krizi çözülmüştür. Ardından iktidar

parti AKP'ye kapatılma davası açılmış ve gündemi sarsmıştır. Davanın kapatılmama kararından sonra Ergenekon ve Deniz Feneri Davaları gündeme gelmiştir. Bu davalar devam ederken Davos'ta gerçekleştirilen Ekonomik Forumda Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Peres'e sert çıkış yaparak salonu terk etmesi, sadece Türkiye'de değil dünyada da gündem başlığı olmuştur. Bu gelişmelerin yanı sıra 2008'de ABD'de patlak veren krizin Türkiye'yi de etkisi altına alması yine II. Erdoğan Hükümeti döneminde olmuştur. Hükümet göreve başlangıcını da bitirişini de referandumla yapmıştır. Hükümetin son döneminde 12 Eylül 2010 tarihinde anayasa değişikliğini içeren bir referandum yapılmıştır. Daha sonra 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçim ile yeni bir döneme girilmiştir.

3.4. III. RECEP TAYYİP ERDOĞAN HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİYE ETKİLERİ

12 Haziran 2011 genel seçimlerinde AKP %49,83 oy oranı, CHP %25,98, MHP %13,01 ve Bağımsızlar %6,57 oy oranı almışlardır. Bu oy oranlarına göre AKP 327, CHP 135, MHP 53 ve Bağımsızlar 35 milletvekili meclise girmiştir (YSK 2011 Seçim Sonuçları). Seçim sonuçlarına göre AKP tek başına hükümet kurma sayısına ulaşarak tek parti hükümetini kurmuştur. III. Erdoğan Hükümeti 8 Temmuz 2011'de programını açıklamıştır. 13 Temmuz 2011'de yapılan güven oylamasında kullanılan 495 oydan 322 kabul, 173 red oyu alan hükümet görevine başlamıştır (III. Erdoğan Hükümeti Oylama Sonucu).

III. Erdoğan Hükümeti döneminde Suriye'nin Türkiye uçağını düşürmesi ve ilişkilerin kopma noktasına gelmesi, PKK'nın milletvekili kaçırmaları, HAS Parti Lideri Numan Kurtulmuş'un AKP'ye geçişi gibi pek çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2011 yılında Orta Doğu'da başlayan hal hareketleri ile yönetimin değişmesi yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum Suriye'ye yansımış ve Suriye halkı da bazı reformlar istemiştir. Türkiye, Beşar Esad'a reformlar konusunda yardımcı olabileceğini söylemiş fakat çatışmaların artması ve hala reformların gerçekleşmemesi üzerine Türkiye, Esad'ın yönetimi bırakmasını istemiştir. Bunun üzerine Suriye'nin Türk askeri uçağını düşürmesi ve sonrasında gerçekleşen Akçakale saldırısı üzerine Suriye-Türkiye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir (Maden, t.y.: 96).

Dış ilişkilerde Suriye ile sorunlar yaşanırken ülke içinde de siyaset gündemlerini sarsacak bir gelişme oldu ve HAS Parti Lideri Numan Kurulmuş, AKP'ye geçmiştir. Bu geçişle birlikte HAS Parti ve AK Parti güçlerini de birleştirmiştir.

12 Ağustos 2012 tarihine gelindiğinde ise PKK terör örgütünün bir milletvekilini kaçırmaması, terörün ulaştığı boyutu ortaya çıkmıştır. CHP Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün'ün aracının önünü keserek araçtan çıkartmış ve milletvekilini kaçırmışlardır. Kısa bir süre sonra ise milletvekiline zarar vermeden kaçırdıkları noktaya geri getirmişlerdir.

III. Erdoğan Hükümeti döneminde ekonomide yaşanan en önemli gelişme ise Türk Lirasının simgesinin belirlenmiş olmasıdır. 2012 yılına kadar "TL" yada "Türk Lirası" şeklinde ifade edilen Lira artık "₺" şeklinde simgeleşmiştir. Simgenin tanıtımın Erdoğan, *"Paramıza tüm dünyada kullanılacak yeni bir simge kazandırıyoruz. Simgenin bir çipaya benzemesi, paramızın güvenli bir liman olduğunu, yukarı doğru kıvrımlı çizgiler de paramızın yükselen bir değer olduğunu gösteriyor. Paramıza yeniden itibar ve değer kazandırılması, bir ülkenin yeniden şahlanması ve ben de varım diyerek öne çıkmasıdır"* açıklaması ile simgenin anlattığı anlamları açıklamıştır (Başçı, 2012: 2-3).

III. Erdoğan Hükümeti diğer hükümetlerinin devamı niteliğinde olmuştur. Erdoğan bu dönemde de ekonomik gelişmeye öncelik vermiştir. Fakat dönem henüz bitmediği için tam olarak değerlendirmek mümkün görülmemektedir.

3.5. 1990-2002 VE 2002-2012 DÖNEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1990-2002 yıllarında Türkiye'de koalisyon hükümetleri hâkim olmuştur. 1990'lı yılların başlarında Başbakan olan Yıldırım Akbulut döneminde sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Bu durum faiz oranlarını ve döviz piyasasını etkilemiştir. Bu sırada komşu ülkede yaşanan Körfez Krizi'nden Türkiye de etkilenmiştir. Bu etkileşim Türkiye'yi sıkıntılara sokmuştur. Türkiye tarafsızlığını koruyamadığı için petrol boru hattının kapanışı, petrol fiyatlarının artışı, dış ticarete ticari ilişkilerin durmasıyla ekonomi yönünden oldukça zarar görmüştür.

1991 yılında yapılan seçimler sonrasında Demirel, DYP-SHP koalisyon hükümetini kurmuştur. Göreve başlar başlamaz Demirel Hükümeti, 500 günlük dengeleme, onarım ve canlandırma programını uygulamaya koymuştur. Bu program ile ekonomiyi canlandırmak amaçlanmasına rağmen, pek başarılı olamamıştır.

Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla Başbakanlığa Çiller geçmiştir. Çiller, SHP ile koalisyon kurmuştur. DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde Türkiye'de 1994 Krizi patlak vermiştir. Krizin şiddetini azaltmak için 5 Nisan Kararları uygulamaya konulmuştur. Bu kararlar krizin şiddetini biraz azaltabilse de kararlarda yer alan hedeflerin hepsine ulaşamamıştır. Kriz sonrası dönemde Çiller tekrar Başbakan olmuştur. Çiller, koalisyonunu bu sefer CHP ile kurmuştur.

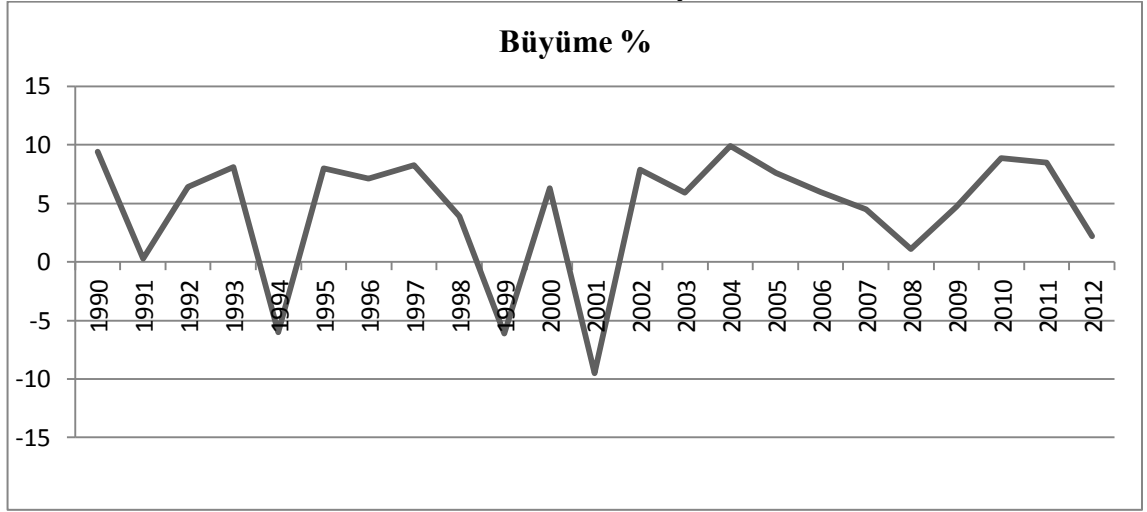
1995 yılının sonunda gerçekleşen 24 Aralık 1995 seçimlerinde en çok oyu RP almıştır. En çok oyu almasına rağmen RP, tek başına hükümet kurmaya yeterli milletvekili sayısına ulaşamamıştır. Kendisine koalisyon ortağı da bulamadığı için hükümeti DYP-ANAP koalisyonu kurmuştur. Başbakan Yılmaz olmuştur. Bu hükümet koalisyon ortaklarının liderleri Çiller ve Yılmaz'ın anlaşmazlıkları nedeniyle son bulmuştur. Boşalan Başbakanlık koltuğuna RP lideri Erbakan geçmiştir. Erbakan'ın Başbakan olmasıyla özellikle dış politikada değişiklikler olmuştur. Erbakan'ın İran, Libya ve Kaddafi ile iyi ilişkilere girmesi, askeri kanadı rahatsız etmiş ve 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi gerçekleşmiştir. 28 Şubat sonrası Erbakan Hükümeti son bulmuştur.

Erbakan hükümetinin sona ermesiyle Yılmaz tekrar Başbakanlık koltuğuna geçmiştir. Fakat bu geçiş kısa sürmüş, 1998 yılında Yılmaz, gensoru ile düşürülmüştür. Yılmaz'ın gidişinin ardında Ecevit, 1999 seçimlerine kadar hükümet kurmuştur. Seçim sonucunda ise Ecevit, tek başına hükümet kuracak milletvekili sayısına ulaşamadığı için DSP-MHP-ANAP koalisyonu kurulmuştur. Koalisyon hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri olmuştur. Krizleri atlatabilmek için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı açıklanmasına rağmen halkın tepkisi devam etmiştir. Tepkiler sonrasında erken seçim kararı alınmış ve 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimle hem Ecevit Hükümeti hem de koalisyonlar dönemi son bulmuştur.

2002 seçimlerinde AKP tek parti hükümetini kurmuştur. Gül'ün kurduğu hükümet Erdoğan'ın milletvekili seçilmesi ile 2003 yılında son bulmuş ve Erdoğan yeni hükümetini kurmuştur. I. Erdoğan Hükümeti döneminde KOBİ'lere destek sağlanmış ve KOBİ'lerin büyümesi amaçlanmıştır. Bu dönemde yaşanan diğer bir gelişme ise Türk Lirası'ndan altı sıfır atılması olmuştur. Sıfırların atılması ile hem işlemlerin kolaylaştırılması hem de paranın itibar kazanması sağlanmıştır. 2007 yılına gelindiğinde cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan tartışmalar ve cumhurbaşkanının seçilememesi sonrası 22 Temmuz 2007'de erken seçime gidilmiştir. Yapılan erken seçimde AKP çoğunluğu sağlamış ve hükümetini kurmuştur. Kurulan II. Erdoğan Hükümeti döneminde iktidar partisi AKP'ye kapatılma davası açılmıştır. Dava sonucunda kapatılmaması fakat hazine yardımlarından belirli oranda yoksun bırakılması kararı çıkmıştır. Bu gelişmelerden sonra dünyada etkili olan 2008 Küresel Krizi'nden Türkiye ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. Açılan işyeri sayıları azalmış, özellikle yabancı yatırımlar düşmüştür. 2011 yılında yapılan son seçimde de AKP tekrar iktidar partisi olmuş ve Erdoğan III. Hükümetini kurmuştur. Böylece Türkiye'de koalisyonlar dönemi uzun bir süreliğine kapanmıştır. Son on yılda görev alan Erdoğan Hükümetleri'nde tek parti hükümetleri kurulmuştur.

Koalisyon hükümetlerinin hakim olduğu 1990-2002 dönemi ve tek parti hükümetlerinin olduğu 2002-2012 döneminde gerçekleşen makroekonomik göstergeler olarak nitelendirilen büyüme, enflasyon ve işsizlik rakamları şu şekilde olmuştur:

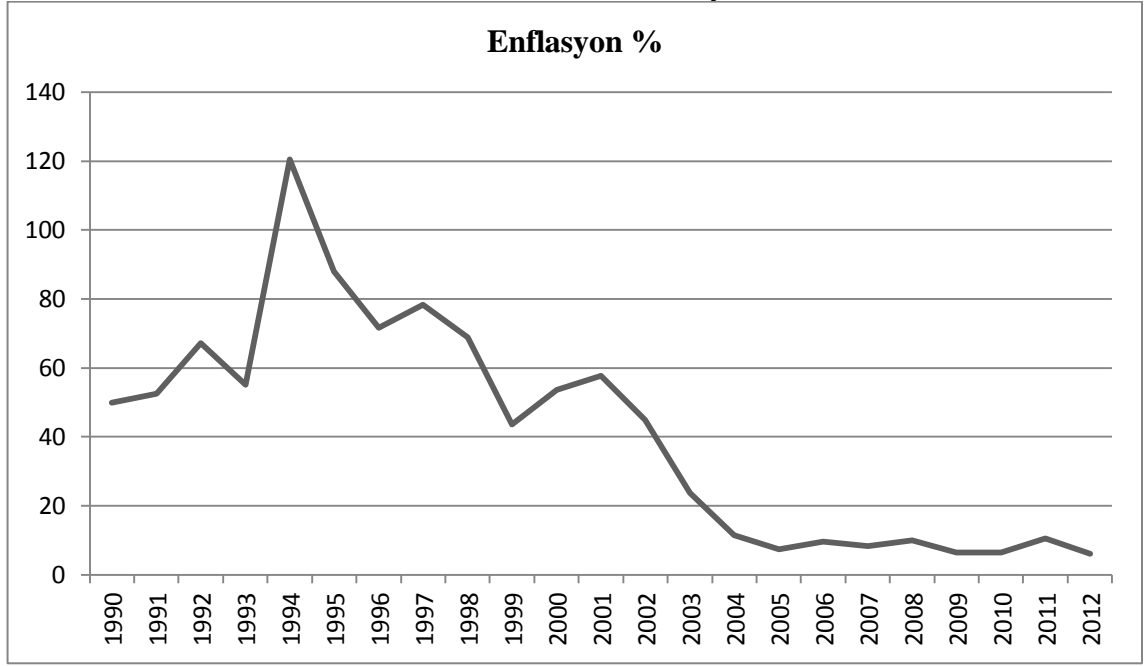
Grafik 1: 1990-2012 Dönemi Büyüme Oranları

Kaynak: DPT.

Grafikte görüldüğü gibi 1991 yılında Körfez Savaşı'nın etkisi ile büyüme oranında bir önceki yıla göre ani düşüş görülmüştür. Büyüme oranı 1992-1993 yıllarında kendini toparlamaya başladığında 1994 yılında Türkiye'de yaşanan krizle tekrar düşüş göstermiş, hatta eksi değerlere düşmüştür. Kriz sonrası alınan 5 Nisan Kararlarının da etkisiyle 1995 yılından itibaren büyüme oranı artış göstermiştir. 1997 yılında yaşanan 28 Şubat sürecinin belirsizliği ile büyüme oranı da düşüşe geçmiştir. 1999 yılında Ecevit'in Başbakan olmasıyla birlikte rahatlama yaşanmış ve büyüme tekrar artmıştır. Fakat bu artış kısa sürmüş, 2000 ve 2001 Krizlerinin etkisiyle düşüş devam etmiştir. Kriz ortamının geçmesinden sonra artan büyüme, 2008 Küresel Krizi ile düşmüştür. Türkiye'de büyüme oranı özellikle kriz dönemlerinde düşüş göstermiş, krizin atlatılmasından sonra ise artmaya devam etmiştir. Genel olarak 1990-2012 yıllarında görülen büyüme oranlarına baktığımızda oldukça dalgalı olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmalar siyasi istikrarsızlık ve kriz dönemlerinde ani kırılmalar şeklinde olmuştur. 1990-2002 koalisyonlar döneminde daha çok dalgalanan büyüme oranı, 2002 sonrasında tek parti hükümetinin görev almasıyla daha az dalgalanmıştır.

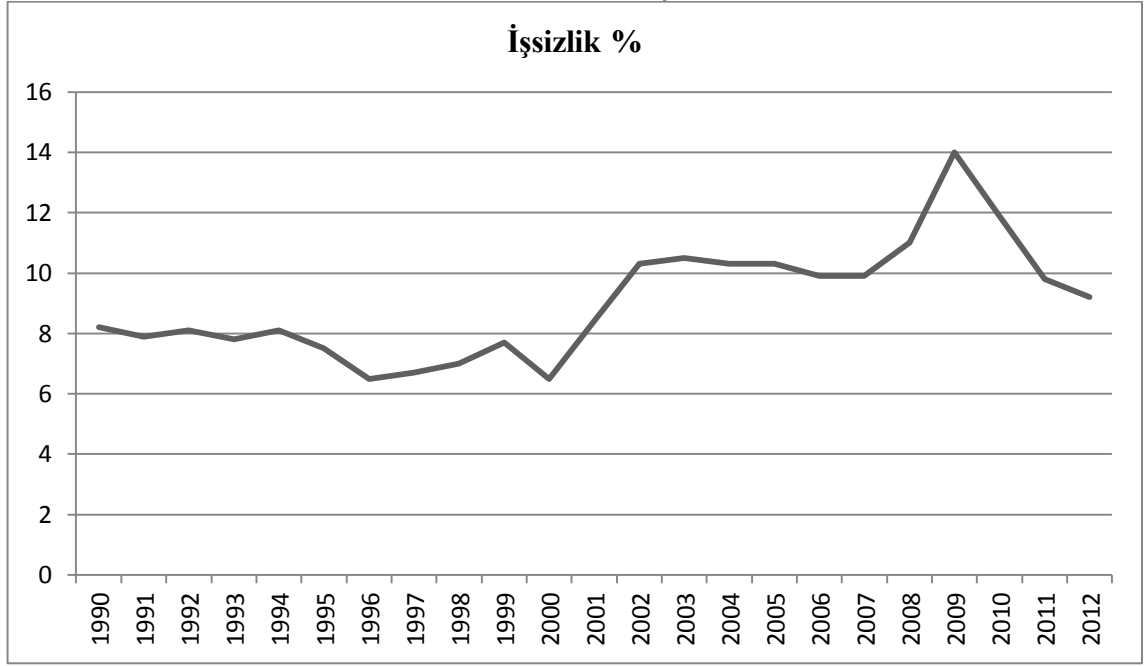
Grafik 2: 1990-2012 Dönemi Enflasyon Oranları

Kaynak: DPT.

1990 yılından 1992 yılına kadar enflasyon oranı yükselmiştir. 1993 yılında Demirel Hükümeti'nin 500 günlük dengeleme, onarım ve canlandırma programı sonrası enflasyon oranı düşmüştür. Bu düşüş 1994 yılında tekrar artış olduğu için kısa sürmüştür. 1994 yılında Türkiye'de yaşanan kriz ekonomiyi kötü etkilemiş ve bu etki enflasyonun yükselmesine de neden olmuştur. Krizin ardından belirli aralıklarla düşüşe geçen enflasyon oranı, 2000 ve 2001 Krizi sürecinde tekrar artışa geçmiştir. Özellikle 1990-2004 yıllarında iniş çıkışlar oldukça çok sayıda olmuştur. 2004 yılından sonra ise iniş çıkışlar daha az oranlarda gerçekleşerek belirli bir seviyeye yakın seyretmiştir. Hatta 2008 yılında Türkiye'nin de etkilendiği 2008 Küresel Krizi döneminde bile enflasyon oranında ani bir değişiklik olmamıştır.

Grafik 3: 1990-2012 Dönemi İşsizlik Oranları

Kaynak: DPT.

1990-2012 dönemi işsizlik oranlarına baktığımızda büyüme enflasyon oranındaki gibi ani kırılmaların olmadığı görülmektedir. 1996 yılında yüzde 6,5 oranına kadar düşmüştür. Daha yükselişe geçen işsizlik oranı 1999 yılında yüzde 7,7 oranına kadar çıkmıştır. 2000 ve 2001 Krizleri dönemlerinde yükselişe geçen işsizlik oranı 2002-2007 yılları arasında birbirine yakın oranlarda olmuştur. İşsizlik oranındaki asıl yükseliş ise 2008 Küresel Krizi sonrası gerçekleşmiştir. Kriz dönemlerinde büyüme ve enflasyon oranlarında olduğu gibi işsizlik oranlarında da iniş çıkışlar görülmüştür.

Büyüme, enflasyon ve işsizlik oranlarını genel olarak değerlendirdiğimizde, 1990-2002 koalisyon hükümetleri dönemi diye adlandırılan dönemde büyüme ve enflasyon oranlarında sıkça dalgalanmalar görülmüştür. 2002 seçimleri sonrası hükümet kuran ve üst üste seçimleri kazanarak tek parti hükümetlerini kuran AKP döneminde ise dalgalanmalar daha az gerçekleşmiştir. 1990-2012 döneminde krizler ekonomiyi kötü etkilemekle kalmamış, hükümetlerin değişmesine de neden olmuşlardır. Yaşanan sıkıntıların sebebi olarak halk, hükümetleri görmüş ve bir sonraki seçimde hükümeti değiştirmişlerdir. Özetlemek gerekirse, hükümetler ve ekonomi etkileşim içindedir. Hükümetlerin aldıkları kararlar ekonominin gidişatını yönlendirmektedir.

SONUÇ

Türkiye’de ve pek çok ülkede siyaset ve ekonomi ilişkisi tartışma yaratan konulardan olmuştur. Siyasi istikrar mı ekonomik istikrarı getirir yoksa ekonomik istikrar mı siyasi istikrarı getirir sorusunun cevabı aranmaktadır. Çalışmanın çıkış noktası da bu tartışma sorusu olmuştur.

Türkiye’de 1990-2002 döneminde sıkça değişen hükümetler ekonomik istikrarı sağlayamamışlardır. Başka bir bakış açısıyla ekonomideki sıkıntılı dönemler hükümetlerin değişmesinde etkili olmuşlardır. Özellikle krizlerin yaşadığı dönemlerde hükümet değişiklikleri görülmüştür. Yaşanan ekonomik krizlerde hükümetler sorgulanmış, hatta krizin sorumlusu hükümet gösterilmiştir. Bu yüzden krizden çıkış noktası olarak da hükümeti değiştirme yolunu seçmişlerdir. Türkiye’de yaşanan 1994 krizi, 2000 ve 2001 krizlerinden sonra hükümetlerin değişmesi bu duruma örnek olmaktadır.

Türkiye’de de politik konjonktürel dalgalanmaların etkisiyle pek çok hükümet değişikliği olmuş ve siyasi istikrarsızlığa neden olmuştur. Özellikle 1990-2002 döneminde Türkiye’de 12 yılda 11 hükümet değişikliği olmuştur. Koalisyon hükümetlerinin yoğun olduğu bu dönemde hükümet süreleri oldukça kısa ömürlü olmuştur. 2002 sonrası dönemde ise tek parti hükümeti görev almış ve hükümet süresi daha uzun olmuştur. 1990-2012 döneminde Türkiye’de görev alan hükümetler ve bunların makroekonomik göstergelere etkisi şu şekilde olmuştur:

Tablo 15: Türkiye’de 1990-2010 Dönemi Hükümetleri ve Makroekonomik Göstergeler

Hükümetler	Hükümet Şekli	Görev Süreleri	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
Akbulut Hükümeti	Tek Parti	590	3,7	55,6	8,2
I.Yılmaz Hükümeti	Tek Parti	150	0,3	52,6	7,9
IV. Demirel Hükümeti	Koalisyon	581	4,9	58,3	7,9
I.Çiller Hükümeti	Koalisyon	831	3,3	87,9	7,8
II. Çiller	Koalisyon	24	8	88	7,5

Hükümeti					
III. Çiller Hükümeti	Koalisyon	127	7,5	79,8	7
II. Yılmaz	Koalisyon	113	7,1	71,6	6,5
Erbakan Hükümeti	Koalisyon	366	7,8	79,3	6,9
III. Yılmaz Hükümeti	Koalisyon	559	2,0	63,6	7,1
IV. Ecevit Hükümeti	Koalisyon	136	-6,1	43,7	7,7
V. Ecevit Hükümeti	Koalisyon	1269	0,3	50,0	8,2
Gül Hükümeti	Tek Parti	115	6,9	34,4	10,2
I.Erdoğan Hükümeti	Tek Parti	1519	6,78	12,16	10,2
II. Erdoğan Hükümeti	Tek Parti	1375	5,54	8,38	11,32
III. Erdoğan Hükümeti	Tek Parti	1437	5,35	8,35	9,5

1990-2012 dönemindeki hükümetlerin iktidarda kalma sürelerine baktığımızda 24 gün ile en kısa hükümet II. Çiller Hükümeti olurken en uzun süreli hükümet ise I. Erdoğan Hükümeti olmuştur. Koalisyon hükümetlerinden en uzun görevde kalan hükümet, 1269 gün ile V. Ecevit Hükümeti olmuştur. İncelenen bu dönemde koalisyon hükümetlerinin görevde olma süreleri tek parti hükümetlerine kıyasla daha az olmuştur. Bu durum da makroekonomik göstergelere yansımış, hükümet değişiklikleriyle birlikte göstergelerde de değişiklikler meydana gelmiştir.

Seçim dönemlerinde oy maksimizasyonu hedefleyen iktidarlar, seçim dönemlerinde ekonominin iyi algılanıp seçmenin oylarını almak için genişletici politikalar uygulamaktadırlar. Seçim sonrasında ise daraltıcı politikalara geçerek ekonomide dalgalanmalara neden olmuşlardır. Bu dalgalanmalar zaman zaman krizler şeklinde görülmüştür. Bu yüzden halk, ekonominin kötü gidişatının sorumlusu olarak hükümetleri görmüştür. Çözüm olarak hükümetin değişmesini görmüş ve erken seçime gitmişlerdir. Böylece hükümetlerin görev süreleri kısalarak etkili ekonomi politikaları uygulayamamışlardır. Aslında daha çok oy alarak iktidara gelip uzun süre kalabilmek için uyguladıkları önce genişletici daha sonra daraltıcı politikalar iktidarlarına son

vermektedir. Politik konjonktürel dalgalanma denilen bu durumun ani değil de daha yumuşak geçişlerle olması ekonomideki göstergeleri de etkilemektedir.

İktidar partisi veya partilerinin seçim dönemlerinde yaptıkları kamu harcamalarını artırma, enflasyonu düşük tutma gibi müdahaleleri ekonominin iyi gibi görünmesini sağlamakta fakat seçim sonrasında ekonominin daha da kötüleşmesine hatta ekonomik krizlerle sonuçlanmaktadır. Kriz sonrası toparlanma uzun zaman almakta ve hükümete duyulan güveni azalttığı için siyasi istikrarsızlığa neden olmaktadır.

Ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için öncelikle siyasi istikrar sağlanmalıdır. Ani kırılmalardan kaçınılmalı ve krizlere karşı tedbirler alınmalıdır. Ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanılmasından önce sonuçları iyice düşünülmeli ve yanlış politika uygulamaktan kaçınılmalıdır. Özellikle seçim dönemlerinde daha fazla oy alabilmek için ani değişimlere gidilerek ekonominin dengesi bozulmamalıdır. Böylece politik konjonktürel dalgalanma dediğimiz dalgalanmalar kırılmalar şeklinde olmayarak hem hükümetlerin süresinden önce değişmesinin önüne geçilmiş olur hem de ekonomik göstergelerde değişim oranları azalmış olur.

KAYNAKLAR

- Abdulahkimoğulları, E., (2008), “Tek Başına Seçim Kazanmak: Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekili Adaylığı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1-2, ss. 269-304.
- Adıyaman, A. T., (2004), “Türk Lirasından Sıfır Atılması Operasyonu ve Olası Ekonomik Sonuçları”, *Sayıştay Dergisi*, S.52, ss. 101-120.
- Akalın, G ve Erkişi K., (2007), “Türkiye’de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirmesi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.5, ss. 89-116.
- Akçay B., (2008), “Avrupa Birliği’nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye”, *Maliye Dergisi*, S.155, ss. 11-38.
- Akçay, N., (2009), *Türkiye’de Para Politikalarının Etkinliği (1990-2008)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akpınar, H., (2001), *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*, Ümit Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Aktürk, İ. ve Albeni, M., (2002), “Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye’de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C. 7, S.1, ss. 1-18.
- Alaylıoğlu, R. ve H. Alaylıoğlu, (1982), *Temel Bilgiler Ansiklopedisi*, 3. Baskı, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul.
- Alkan, M., (1999), “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, S.39, ss. 48-61.
- Altan, C., (2005), “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.12, ss. 174-190.
- Anayasa Mahkemesi, (15.05.2007), E. 2007/51, K. 2007/56 sayılı kararı, *Resmi Gazete*.
- Anayasa Mahkemesi, (30.07.2008), E.2008/1, K.2008/2 sayılı kararı, [http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2611&content=parti_kapatma,\(05.05.2013\)](http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2611&content=parti_kapatma,(05.05.2013)).
- Anbarlı Bozatay, Ş., (2011), “12 Eylül 2010 Referandumunu ve Referandum Sürecinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği”, *Yönetim Bilimler Dergisi*, S.9, ss. 116-140.
- Arı Grubu (1997), *Refahiyol Hükümeti İle Ekonomide Bir Yıl*, Arı Grubu Düşünce ve Çözüm Üretim Kümesi, Arı Grubu Merkezi, İstanbul.

- Arı, Ö., (1990), “Körfez Krizinin Etkileri ve Türkiye”, *İktisat Dergisi*, S.308-309, ss.17-54
- Arslan, A., (2007), “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.11, ss. 1-29.
- Arslan, Ü., (2011), “Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, C.11, S.1, ss. 73-80.
- Atatoprak, Ş., (2007), *Türkiye'de Hükümetler ve Ekonomik Krizler: 1963-2006 Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ATO, Krizler Tarihi Raporu 2005, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>, (17.02.2013).
- Aydın, A., (2008), *1982 Anayasası Sonrası Siyasi Partiler ve Seçim Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bakırtaş, İ. ve C. Koyuncu, (2005), “Politik Dalgalanmalar Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye'deki Seçimlerin Ekonometrik Analizi”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.19, S.1, ss. 55-66.
- Bakırtaş, İ., (2007), *Ekonomik Analizleri ve Ekonomiye Yansımalarıyla Politik Aktörler*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Bali, B. ve Çelen M., (2007), *Kurala Bağlı Maliye Politikaları ve AB Uygulaması*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Bastı, E., (2006), *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 191, Ankara.
- Başçı, E., (2012), “TL Simge Yarışması Basın Toplantısı”, *TCMB*, Ankara.
- Belhan, Ş., (2005), *Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Bildirici, F., (2007), *Hanedan'ın Son Prensi Mesut Yılmaz*, Doğan Kitap, 6. Baskı, İstanbul.
- Bilge, O., (2009), *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Burak, B., (2011), “Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, *History Studies*, C.3, S.1, ss. 46-67.

Buran, H., (2005), *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi nerisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Cumhurbaşkanlığı, http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/suleyman_demirel/, (16.02.2013).

am, E., (2000), *ağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul.

am, E., (1987), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der yayınları, İstanbul.

am, E., (1968), “Parti Sistemleri ve Seçim Tekniği”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.3-4, ss. 209-223.

Çelebi, E., (2001), “İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.2, S.2, ss. 16-28.

Çeliker, D., (2009), *1961-1980 Arası Koalisyon Hkmetlerine Bir rnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Cumhurbaşkanlığı, <http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskani/biyografi/>, (17.04.2013).

Deniz, ř., (2005), *Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Demirci, N., (2005), *Finansal Krizlerin Anatomisi Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan lkeler ve Türkiye*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 186, Ankara.

Demirgil, H., (2011), “Politik İstikrarsızlık, Belirsizlik ve Makroekonomi: Türkiye rneği (1970-2006)”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.31, S.2, ss.123-144.

Demirkrek, İ., (2011), *1980 Sonrası Değişimin Işığında Kadın ve Liderlik Olgusu: Tansu iller rneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Devran, Y. ve Seçkin, G., (2011), “12 Eylül Referandumunun Sosyal ve Politik Açıdan Değerlendirilmesi”, http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/makaleler/GMJ_2._sayi_Bahar_2011/pdf/Devran_Seckin.pdf, (17.04.2013).

Dilekli, S. ve Yeşilkaya, K., (2002), *Maastricht Kriterleri*, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Dinler, Z., (2006), *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi, 12. Baskı, Bursa.

Doğan, T., (2009), *I.Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DPT,<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>, (18.01.2013).

DPT,<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>, (12.01.2013).

Eğilmez, M. ve E. Kumcu, (2007), *Ekonomi Politikası Teori ve Uygulaması*, Remzi Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul.

Eğilmez, M., (2008), *Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, 1.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erdem, E., Ö. Şanlıoğlu ve F. İlgün, (2009), *Türkiye’de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Erdoğan, A., (2007), *Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Türk Siyasi Yapısına Etkileri (1923-1980)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Erdönmez, P., (2009), “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, *Bankacılar Dergisi*, S.68, ss. 85-101.

Eştürk, Ö., (2006), *Türkiye’de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Güloğlu, B. ve Altunoğlu, E., (2002), “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:27, ss. 107-134.

Göçen, S. ve Ş. Yirik ve Y. Yılmaz, (2011), “Türkiye’de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.16, S.2, ss. 493-509.

Gözler, K., (2008), *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, 12. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

Gözler, K., (2000), *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Güneş, H., (2010), “Ekonomik Krizlerin Siyasal Temelleri: 1950-2002”, *Zor Zamanlarda İktisat Sempozyumu*, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 17-18 Şubat, İzmir.

Gürbüz, Ö., (1997), “Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemleri İçin Öneriler”, *Ankara Barosu Dergisi*, S.1, ss. 14-29.

Güzelsarı, S. ve Aydın, S., (2010), “Türkiye’de Büyük Burjuvazinin Örgütlü Yükselişi: Siyasal ve Yönetmel Süreçlerin Biçimlenmesinde TÜSİAD”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.20, ss. 44-68.

Heywood, A., (2007), *Siyaset*, Adres Yayınları, (çev.) B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla, (Ed.) B. Kalkan, Ankara.

Işık, M., (2009), *Terör Örgütlerinin Bir Propaganda Aracı Olarak İnterneti Kullanması: Örnek Olay PKK Terör Örgütü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Işık, S.,K. Duman ve A. Korkmaz, (2004), “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.19, S.1, ss. 45-69.

Kapani, M., (1993), *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, 7. Basım, Ankara.

Kara, M. A., (2007), *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Cumhuriyet Kitapları, 1. Baskı, İstanbul.

Karagöz, K. ve Ergün, S., (2010), “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Kaynakları: Ekonometrik Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.2, ss. 169-185.

Karluk, R., Z. Dinler,E. Erdem ve N. Töre, (2010), *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir.

Kepenek, Y. ve N. Yentürk, (2008), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 21. Basım, İstanbul.

Kilci, M., (1994), *Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994)*, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kirişçi, K., (2005), “Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri”, *Uluslararası İlişkiler*, C.2, S.8, ss. 79-118.

Kol E. N. ve Karaçor Z., (2012), “2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri”, *Maliye Dergisi*, S.162, ss. 379-395.

Köse, S., (2005), *Siyasi Açından III. Ve IV. Dönem İnönü Hükümetleri (1925-1930)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kuran, İ., (2006), *Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları (1980-2005)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Kuş, H., (2010), *Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelişimi ve 1980 Sonrası Sağ Partilerde Parti İçi Demokrasi Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Küçük, A., (2011). “1. Körfez Savaşı (1991)”, *TUIÇ Akademi*, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/506-ikorfes-savasi1991>, (20.01.2013).

Maden, T. E. [t.y.], “Türk Dış Politikasında Suriye Örneği İle Sınraşan Sular”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslar arası Avrasya Strateji Dergisi*, C.1, S.1, ss. 89-98.

Mutlu, A., (2005), *Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları*, İçişleri Bakanlığı Ankara İl Planlama Uzmanlık Tezi, Ankara.

MÜSİAD, (2005), *Türkiye Ekonomisi 2005*, Editör: İbrahim Öztürk, İstanbul.

Nohlen, D., (1996), *Türkiye ve Avrupa’da Seçim Sistemleri*, Friedrich Ebert Vakfı, (çev.) S. Ababay, İstanbul.

Oğuz, V., (2011), *Türkiye’de Siyasal Partiler Çerçevesinde Politik Yozlaşma ve Etik Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Onur, S., (2001), “Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1950-2000)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2, ss. 157-184.

Özbudun, E., (1979), *Siyasal Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 440, Üçüncü Basım, Ankara.

Özel, H. A., (2011), “Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C.6, S.2, ss. 73-92.

Özgül, B., (2002), *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemleri Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Özkan, F. ve Tarı, R., (2010), “Türkiye’de 1980 Sonrası Seçim Dönemlerinin Politik Konjonktürel Dalgalanmaları Teorisi Çerçevesinde Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.36, ss. 223-238.

Özler, M., (1996), “Seçim Sistemleri Parti Sistemleri ve Türk Anayasa Mahkemesinin Sistem İçerisindeki Rolü”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.15, ss. 49-60.

Öztürk, E., (1996), “Kriz Ne Zaman?”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, S.125, C. 11, ss. 17-21.

Öztürk, H., (2004), *Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomi Üzerine Etkileri: Türkiye Uygulaması (1950-2003)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Öztürk, N., (2006), *28 Şubat'a Giden Yolda Türk Basını*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztürk, M., (2010), "I.Körfez Savaşı'ndan (1990-91)- 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk- Amerikan İlişkilerine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, S.19, ss: 1-27.

Öztürk, M., (2011), *Adı Konulmamış Darbe 93*, Zaman Kitap, 2. Baskı, İstanbul.

Parasız, İ., (2002), *Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları*, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Pehlivan, H., (2009), *Politik İstikrar ve Ekonomik Performans: Ampirik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sağlar, F.ve E. Özgönül, (1998). *Kod Adı Susurluk Derin İlişkiler*, Boyut Kitapları, 1. Baskı, İstanbul.

Sarısoy, S. Ve Beşer M.K., [t.y], "Türkiye'de 1980 Sonrası Siyasi İstikrarsızlığın Ekonomik İstikrar ve Krizler Üzerindeki Etkileri", <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/48.pdf>, (20.01.2013).

Sayarı, S., (1980), *Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Saybaşıllı, K., (1995), *DYP-SHP Koalisyonunun Üç Yılı*, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.

Sezen, S., (2010), *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

Sezgin, Ş., (2007), "Türkiye'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar: 1950-2003 Dönemi", *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, C.62, S.2, ss. 135-154.

Sönmez, M., (2009), *100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye*, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Süleymanov, E. ve Zeynalov, A., (2009), "Azerbaycan Ekonomisinin Bağımsızlık Sonrası Makroekonomik Göstergilerinin Ekonomik İstikrar Açısından Genel Değerlendirilmesi", S.26, ss. 137-143.

Şahin, H., (1995), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 3. Basım, Bursa.

Şanlısoy, S., (2010), “Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Temmuz-Aralık 2010-2, ss. 192-214.

Şanlısoy, S., ve Kök, R., (2010), “Politik İstikrarsızlık- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987-2006)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.25, S.1, ss. 101-125.

Şener, S., (2001), ”Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, S.41., ss. 724-724

Şentürk, H., (2008), “Seçim Sistemleri ve Yerel Siyaset”, *Yerel Siyaset Dergisi*, S.34, ss. 13-18.

Tarı, R. ve Kumcu F.S., (2005), “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9, ss.156-179.

TBMM (1991), “TBMM’de Yeni Dönem”, S.10,
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F1353821697_Bulten_010_Kasim_1991.pdf, (09.02.2013).

TBMM Bülteni,
http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/DERGILER/MECLIS%20BULTENI/2469_1993_0000_0024_0000/0005.pdf, (16.02.2013).

TDK,http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50c9e4a89d46e5.57965209, (13.12.2012).

Tecer, M., (2005), *Türkiye Ekonomisi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2. Baskı, Ankara.

Telatar, F., (2004), *Politik İktisat Politikası*, İmaj Yayınevi, Ankara.

Törel, T., (2002), *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Tuncer, E., (2006), “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet- Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S.23, ss. 167-182.

Tuncer, E. ve N. Danacı, (2003). *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*, TESAV Yayınları, Ankara.

Tuncer, E., (1996), *24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, TESAV Yayınları, Ankara.

Tuncer, E., (1999), *18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi Sayısal ve Siyasal Değerlendirme*, TESAV Yayınları, Ankara.

Turan, A. E., (2008), *Türkiye’de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Turan, Z., (2011), “ Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.4, S.1, ss. 56-80.

TUIK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=1>, (12.02.2013).

TUIK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=12, (12.01.2013).

Türk, H. S., (2006), “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S.23, ss. 76-112.

Türküne, M., (2007), *Siyaset*, Lotus Yayınevi, 6. Baskı, Ankara.

TÜSİAD, <http://www.tusiad.org/temel-konular/uretkenlik-temelli-buyume--surdurulebilir-buyume/makro-ekonomik-istikrar/>, (13.12.2012).

Ulutaş, A., (2006), *I. Ve II. Körfez Savaşı’nın Türkiye’ye Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Urhan, U., (2007), *I nci Körfez Krizi ve Türkiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Uysal, C., (2001), “Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S.1, ss. 140-153.

Yalansız, N., (2006), *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Büke Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Yanık, M., (2003), “Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1-2, ss. 272-282.

Yasama Derneği Kitapçığı, http://www.yasader.org/web/stk_el_kitabi/son/1-birincibolum.pdf, (09.12.2012).

Yavuz, A., (2003), “Türkiye’de Ekonomik Sorunların Politik ve Yönetmel Temelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S.1, ss. 197-211.

Yazıcı, A. ve R. Yazıcı, (2011), “Küresel Finans Kriziyle Gündeme Gelen Uluslar arası Finansal yapıda Yeniden Yapılandırmanın Olası Temel Dinamikleri”, *Küresel Ekonomi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Yergin, H., M. Mercan ve A. Erol, (2012), “Türkiye İsrail İlişkilerinin Ekonomi Politik Analizi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.4, S.2, ss. 153-163.

Yıldırım, E. ve Dura C., (2007), “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.28, ss. 141-177.

Yıldırım, K., D. Karaman, ve M. Taşdemir, (2008), *Makroekonomi*, Seçkin Yayıncılık, 7. Basım, Ankara.

Yıldız, A., (2007), *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, Birey Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

Yiğitbaş, E., (2009), *Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerine Etkisi ve Türkiye Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Yüce, M., [t.y.], “Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Uygulamaları ve Ortaya Çıkan İktidar Yapıları”, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/SECIMSISTEMLERIVEORTAYACIKANIKTIDARYAPILARIMUGEYUCE.pdf>, (30.12.2012).

Yücel, S., (2006), *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2005)*, Alfa Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

YSK 2011 Seçimi Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf>, (23.04.2013).

YSK 2011 Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>, (23.04.2013).

YSK 2010 Referandum Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2010Referandum/KesinSonuc/SonucGrafik.pdf>, (23.04.2013).

YSK 2007 Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf>, (17.04.2013).

YSK 2002 Seçimi İptal Kararı,
<http://www.ysk.gov.tr/ysk/IlkeKararlari/2002/Kararlar/2002-978-karar.htm>(05.05.2013).

I.Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP50.htm>, (16.02.2013).

I.Çiller Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm>, (16.02.2013).

I.Çiller Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o50.htm>, (16.02.2013).

II. Çiller Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o51.htm>, (26.02.2013).

III. Çiller Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o52.htm>, (26.02.2013).

III. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP52.htm>, (26.02.2013).

III. Çiller Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP52.htm>, (26.02.2013).

VII. Demirel Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o49.htm>, (25.01.2013).

VII. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (DYP-SHP), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP49.htm>, (12.02.2013).

VII. Demirel Hükümet Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, (12.02.2013).

IV. Ecevit Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP56.htm>, (11.03.2013).

IV. Ecevit Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o56.htm>, (11.03.2013).

V. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP57.htm>, (14.03.2013).

V. Ecevit Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o57.htm>, (14.03.2013).

Erbakan Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm>, (06.03.2013).

Erbakan Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o54.htm>, (06.03.2013).

I. Erdoğan Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, (12.04.2013).

I. Erdoğan Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o59.htm>, (12.04.2013).

II. Erdoğan Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>, (17.04.2013).

II. Erdoğan Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o60.htm>, (17.04.2013).

III. Erdoğan Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o61.htm>, (23.04.2013).

Gül Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, (12.04.2013).

Gül Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o58.htm>, (12.04.2013).

I. Özal Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>, (23.12.2012).

I. Özal Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o45.htm>, (23.12.2012).

Yıldırım Akbulut Hükümeti Programı <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, (12.01.2013).

II. Yılmaz Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm>, (27.02.2013).

II. Yılmaz Hükümeti Oylama Sonucu, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o53.htm>, (27.02.2013).

III. Yılmaz Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm>, (09.03.2013).

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	Hatice Karasu	T.C. Kimlik Numarası	27754798380		
Doğum Yeri	Düzce	Doğum Tarihi	02.07.1988		
Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/ İİBF/Kamu Yönetimi	Yüksek Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı		
Yabancı Dil/ler		SEVİYE	Başlangıç	Orta	İyi
1. İngilizce				X	
2.					
3.					
BİLİMSEL FAALİYETLER					
.....					
İŞ DENEYİMİ					
ÇALIŞTIĞI KURUMLAR.....					
STAJLAR. Düzce Valiliği (2009) Halk Bankası Düzce Şubesi (2010)					
PROJELER.....					
İLETİŞİM BİLGİLERİ					
ADRES : Nusrettin Mahallesi Doğu Çıkmazı Yayla Sokak NO:4/2 Düzce/ Merkez					
TELEFON :			GSM: 05439327309		
E-Posta:haticekarasu81@gmail.com					
NOTLAR					
.....					